

Тамара Кржемінська

**Неторовані
дороги
юності
моєї**

Від автора

Кожний день мого самостійного юного життя в білоруському містечку був настільки насичений подіями, значними й незначними, радісними, сумними, тривожними, а також враженнями, які супроводжувались хвилюванням, турботами, піднесенням, захопленням, що народжувались у серці, у свідомості з їх виникненням, виявились настільки відчутними й значущими, що невеликий проміжок часу терміном у одинадцять місяців (1957—1958 рр.) був сприйнятий мною, як довге життя, і того набутого досвіду, тих яскравих асоціацій вистачило мені на довгі роки. Через те тепер, коли я досягла зрілого віку, маю певні моральні, ппрофесійні й суто людські громадянські здобутки і з того втіху, минуле чітко зринає в моїй пам'яті, хвилює так само, як і тоді, у юності, свіжістю, новиною, силою й чистотою почуття, а з минулим - і відчуттям безпосередньої причетності до нього, щастям через те, що пережите не вигадане, а реальні події з мого життя, такого прекрасного й незабутнього.

Т.В.Кржемінська
2010 рік

«Щасливі і сумні
мої дороги»...

НЕТОРОВАНІ ДОРОГИ ЮНОСТІ МОЄЇ

Паровоз заскреготав важілями, пихнув димом у небо, важко дихаючи, повільно зрушив з місця. Вагони струсонулися, підбадьорилися й слухняно рушили за паровозом. Потяг загуркотів, набираючи швидкість, покотився далі, лишаючи за собою в'юнку, чорну стрічку їдкого диму, веселий відгук гудка й розгублену, низеньку на зріст, тендітну, як билинка, дівчину, з слідами сліз на щоках, що самотньо стояла і дивилася услід потягу, аж поки він не зник з очей.

Далі її сумний погляд перемістився на незнайоме, чуже місто, яке лежало перед нею, і серце їй стислося від згадки про бурхливе прощання зі своєю улюбленою подругою Зіною, яке тільки що відбулося. Зіна теж поїхала за призначенням до іншого району назустріч невідомості, що чекала на неї попереду, як і це збентежене дівча.

Вона була впевнена, що на неї нічого певного в цьому місті не чекає, бо в Брестському облфінвідділі, куди її направив Гомельський фінансово-економічний технікум для працевлаштування, були дуже здивовані її приїздом і повідомили, що вільних посад за її фахом поки що немає. На всяк випадок дівчатам запропонували два райони, де можливо їм знайдуть посаду рахівника в сільській раді. Дівчатам нікуди було подітися, тому вони погодилися й з цим.

Так Тамара, як звали дівчину, опинилася в Дрогічині, а Зіна поїхала далі на пошуки своєї долі.

Тамара ще деякий час стояла на пероні, не маючи сили зрушити з місця, дивлячись на холодну залізничну колію, на надвечірнє небо, на краєчок червоного сонця, що прощалося із землею, щоб завтра знову з нею привітатися.

Із речей вона тримала лише невеличку валізу, де розміщався її немудрий скарб, та сумку з документами. Вона мала йти, хоча місто не чекало на неї. Воно немов принишкло, освітлене останніми променями сонечка, що котилося за горизонт. На землю спадав тихий вечір, який прийшов на зміну спекотному передостанньому дню липня.

Якісь сумніви ще снували їй у голові, Але Тамара рішуче їх відкинула, подумавши: «Мені скоро мине сімнадцять років, я маю перед собою мету, мене підтримують сили, надії, все життя попереду. Іди, Томо, не вагаючись, назустріч своїй долі.»

Підбадьорена, вона пішла вперед. Тепер їй здалося, що місто привітно кличе її, вуличні ліхтарі кивають своїми головами, зазиваючи її, а дерева простягають до неї своє віття, торкаючись її обличчя, наче пестять його.

Де-не-де чути музику, що ллється з вікон будинків, десь дзвенить молодий веселий сміх.

Від залізниці до міста вела брукована, неширока, чиста, зелена вулиця. За п'ятнадцять хвилин Тамара дісталася до центру й на розі вулиці побачила двоповерховий будинок з вивіскою на ньому «Готель».

Дівчина нерішуче увійшла всередину й спитала в чергової, чи є вільні місця. Привітна жінка відповіла, що є вільна кімната, швидко оформила документи й дала ключ.

Тамара полегшено зітхнула, взяла ключ, відімкнула двері до кімнати, що в кінці коридору, увійшла й поставила валізу біля столу, присіла на стілець. Їй ще ніколи не доводилося ночувати в готельних кімнатах і взагалі жити самій в незнайомому місті. Кімната їй сподобалася: невеличка, чистенька, з запахом свіжості. На обох вікнах висіли веселенькі фіранки, на ліжечках, їх також було двійко, лежало по одній подушечці в сніжно-білих наволочках, легенькі ковдри, під якими біліли хрусткі простирадла.

Тамара сиділа, не знаючи, що їй робити. Спати ще рано, обмовитися словом ні з ким. Сум знову почав заповнювати душу. Вона вмилася й вклалася в прохолодне ліжко, поринувши в спогади про любесеньку матусю, рідну домівку, про подруг і друзів. Схотілося плакати. Вона була ще зовсім дитина в свої неповні сімнадцять років: довірлива, скромна, нерішуча, надто піднесена й романтична; їй ще ніколи не випадали такі життєві ситуації, коли вона мала приймати рішення, вирішальні для подальшого життя. Та саме життя вимагало від неї рішучості.

Згодом прийшов сон, тривожний, неспокійний, переривчастий.

Настав ранок, сонячний, світлий, - ранок першого серпня 1957 року. Тамара встала схвильована, збуджена. Прийшов день, коли мала

вирішитися її доля, коли вона мала одержати призначення на посаду, стати до роботи. Тривожні думки билися в голові: що з нею далі буде? Як її зустрінуть керівник, службовці райфінвідділу? Чи знайдеться там вільна посада, чи відправлять на село, або знову в Брест в облфінвідділ, чи взагалі - додому?

Тамара нервувалася, переймалася через це. Почала збиратися на зустріч. Вдягла чорну спідничку, біленьку кофтинку - наряд не вишуканий, доволі скромний, проте підкреслював класичний стиль. Подивилася на себе в люстерко й побачила в ньому худеньке дитяче обличчя, на якому світилися великі, трохи злякані сірі очі. Здавалося, що на личку, окрім цих очей і високих густих брів, нічого виразного не було. Але гладенько зачесане в дві товсті коси чорне блискуче волосся, ніжний легкий рум'янець, що освіжав щоки, робили обличчя привабливим.

Тамара ще коротку мить постояла на порозі готелю й стрімко вийшла на широку центральну вулицю провінціального міста. Повз неї поспішали перехожі, яким вона була зовсім байдужа. Навколо всі незнайомі, чужі, все незвичне, чуже. Чергова готелю розповіла, де знаходиться райфінвідділ, до якого поспішала дівчина, тому вона впевнено йшла вперед, роздивляючись навкруги.

Місто Дрогічин - невеличкий районний центр, за два райони від Бресту, не мав громадського транспорту, тому тиші головної вулиці міста майже нічого не порушувало. Тротуари й проїжджа частина дороги були бруковані, чим Дрогічин скидався на

подібні за розміром західні прикордонні міста. По обидві сторони дороги стояли одноповерхові, здебільш приватні, будинки.

Пройшовши далі, Тамара побачила будівлі різного призначення. То були: крамниці, міська їдальня, міська бібліотека, Будинок культури, райспоживспілка. За ними – райком Компартії Білорусії, райком комсомолу Білорусії. Одразу за рогом вулиці виріс двоповерховий будинок Дрогічінського райвиконкому, з усіма його відділами.

Тамара увійшла до просторого широкого вестибюлю, а з нього - до коридору й спитала в молодой жінки, як пройти до райфінвідділу. Та вказала на двері секретаріату, й Тамара попростувала до них. Прочитавши вивіску на дверях, вона, спитавшись дозволу, увійшла до невеликої кімнати, де за столом сиділа висока повна жінка й швидко, неначе той дятел, барабанила по клавішах, - друкувала. Вона підняла від машинки голову, приязно усміхнулася й запитала: “Ви щось хотіли?”

- Так, - відповіла Тамара. - Скажіть, будь ласка, завідуючий вже прийшов?

- Так, - відповіла секретарка. - Ви до нього у якій справі?

- Мене направили з облфінвідділу сюди на роботу.

- Гарзд, я вас відведу до нього. Ходімо, любачь,

Жінка встала, випросталася на увесь високий зріст. Не дивлячись на те, що вона здавалася повною, в її статурі не було нічого зайвого. Вміру округлі форми, високий зріст надавали їй фігурі деяку стрункість, навіть гнучкість. Вона швидко пішла

вперед. Тамара ледве встигала йти підбігцем за її довгими повними ногами, які стрімко несли тіло секретарки з високо піднятою головою.

Секретарка відчинила двері з вивісками: “Відділення держфондів”, “Відділення держбюджету”, “Головна бухгалтерія” і завела дівчину до великої світлої кімнати. Тамара ледве встигла привітатися з працівниками цього кабінету, як Шиманська - прізвище секретарки - постукавши у двері, що вели до сусідньої кімнати і отримавши у відповідь “Заходьте”, увійшла сама й провела відвідувачку до невеличкого кабінету, де за столом біля вікна сидів чоловік років сорока, з виду суворий або дуже заклопотаний.

- Михайле Івановичу, - звернулася до нього Шиманська, - до вас оця юна дівчина з питання працевлаштування.

- Гарзд, Валентино Федорівно, ви йдіть, а я прийму дівчину, - привітно усміхнувся завідуючий, від чого засвітилися темні очі на його враз заяснілому обличчі з глибокими ямочками на смаглявих щоках. Шиманська зразу ж вийшла.

- Добрий день, - тихо проказала Тамара й простягнула конверта з документами.

- Доброго дня. У якій ви справі? - спитав завідуючий, помітивши нерішучість і схвильованість дівчини.

- Мене до вас направив Брестський облфінвідділ. Ось призначення. Я до вас після закінчення Гомельського фінансово-економічного технікуму.

- Перш за все, сідайте, будь ласка, - запросив Михайло Іванович і почав знайомитися з документами. - Ви спеціалізуєтесь як

держбюджетник, закінчивши відділення «Держдоходи», за фахом ви «фінансист». Доволі широкий профіль, але ... - він скрушно похитав головою, уважно дивлячись на Тамару, немов вивчаючи її. - на жаль, я на цей час не можу вам нічого у фінвідділі запропонувати. Увесь штат укомплектований, жодної вакансії. У село можна було б, але я не наважуюсь, бо заздалегідь знаю, що посада рахівника-касира сільської ради вам не по силах. Ви не впораєтесь з нею. Зрозумійте мене правильно. За віком ви надто молода, вас там не сприйматимуть. До того ж, на зріст невеличка, тендітна, майже дитина. А в селі ви мусите більшу частину часу ходити по хатах, вимагаючи сплати податків. Це каторжна робота, бо селяни після війни ще не оговталися, скрізь панує бідність, занедбане господарство, колгоспи збиткові, усю чоловічу роботу виконують жінки, неврожай - то вимерзне, то вимокне, на трудодні нічого не одержують. Тому до збирачів податків ставляться майже вороже. Як я вас можу туди направити? Чи зможете ви там навіть вижити, не те що працювати?

Тамара аж знітилася, вислухавши таку несподівану заяву.

- Що ж я маю робити? - тихо сказала вона. - Мені нікуди більше їхати, окрім як додому. Але там мене не візьмуть на роботу без досвіду й за віком. Тому я й від вільного диплому відмовилась. Я приїхала за призначенням. Навіщо ж Брестський облфінвідділ надіслав запит до технікуму на фахівця? Чому я маю їздити туди-сюди у пошуках роботи?

- Гм, що робити? - Михайло Іванович замислився, а

потім сказав, немовби щось пригадавши:

- Гаразд, лишайтесь. Я з дня на день чекаю з облфінвідділу розпорядження на звільнення працівника податкової бухгалтерії, в зв'язку з призначення його у інший район. Тоді вивільниться посада рахівника. Якщо ви згодні, я візьму вас на цю посаду.

Тамарі від щастя аж підскочило, гучно закалатало у грудях серце. Вона зраділо відповіла:

- Звичайно, згодна! Дякую вам за цю пропозицію.

- Гаразд. Ходімо зі мною, я познайомлю вас з працівниками податкової бухгалтерії, де ви будете працювати. Дівчата допоможуть вам підшукати квартиру. Я думаю, що залишилося недовго чекати, якихось два-три дні, а поки що знайомтеся з містом.

Він завів дівчину до податкової бухгалтерії і представив її працівникам. Колектив був суто жіночий, молодіжний. Усі з цікавістю дивилися на дівчину, майбутнього колегу. Вона їм одразу сподобалася своєю зовнішністю, у якій було багато симпатії. Від неї сходило світло, яке випромінювали великі очі, схожі чи то на єврейські, чи то на грузинські, а більш - на циганські, через що й вираз обличчя, й риси підкреслювали загальну схожість з цими національностями. До того ж легенький чорний пушок над верхньою губою додавав якогось незвичного зачарування.

- Ларисо, - звернувся Михайло Іванович до білявої дівчини, - допоможіть Тамарі у пошуках житла в приватному будинку і взагалі, візьміть її під свою опіку, поки вирішиться питання з вашим переїздом до нового місця призначення. Сказавши, він

попрощався й вийшов.

До Тамари підійшла Лариса, привітно посміхнулася:

- Зачекай, я тільки сховаю книжки й документи та попрошу в головного бухгалтера дозволу піти з тобою, гаразд?

- Так, - кивнула головою Тамара.

Поки Лариса збиралася, дівчина розглядала кімнату. На стінах скрізь висіли міцні дерев'яні стелажі, на яких стояли товсті облікові книжки платників податків. Біля стелажів стояли столи, завалені книгами обліку, документами. Довгу й вузьку кімнату освітлювало широке вікно, що виходило у двір райвиконкому.

- Томо, ти в готелі зупинилася? - спитала Лариса.

- Так, у готелі.

- Тоді я маю пропозицію. Якщо ти погодишся, ми вирішимо питання про твоє проживання вже зараз. Далеко не треба ходити. Моя подруга, з якою я мешкаю, саме на декілька днів поїхала додому. Її ліжко вільне, і ти можеш пожити в мене, а потім ми знайдемо для тебе щось підходяще. Згода?

- Звісно, я згодна. Я й не знаю, як тобі дякувати. На краще я й не сподівалася, - поспіхом відповіла зраділа Тамара. - Мені дуже не по собі в цьому незнайомому місті.

- Я тебе дуже добре розумію, бо й сама опинилася в такому становищі, коли півроку тому приїхала сюди теж за призначенням після закінчення технікуму. Зачекай хвилинку, я тільки приберу книжки зі столу та запитаюся дозволу в бухгалтера залишити до кінця робочого дня роботу, щоб піти з тобою.

Невдовзі дівчата йшли вже знайомою Тамарі вулицею. Лариса розповіла, що технікум вона закінчила за скороченим курсом після десятирічки. Коли приїхала сюди, то в райфінвідділі сказали, що вакансії на посаду інспектора немає, тому вона була змушена погодитися обійняти посаду рахівника.

- Томочко, посада рахівника ніяк мене не влаштовує. Зарплата низька, робота одноманітна, нудна. Сидиш увесь день над розрахунками, книжками. Я хочу працювати за фахом, тому питання про моє переміщення в будь-який район на посаду інспектора було на контролі в облфінвідділі. І ось, нарешті, з Бреста відкликали мою особову справу. Чекаю з нетерпінням, що мені запропонують. Моя подруга, Тамара, з якою я мешкаю разом, працює інспектором з державних доходів. Дівчина порядна, старанна й добросовісна, характер має доброзичливий, вірна подруга. Я дуже рада, що нас звела доля. Так ось їй не поталанило з іншого боку: роботи вона не злякалася, хоча робота дуже важка, відповідальна, різнобічна, об'ємна, до того ж, поки що мало знайома, але її ускладнюють стосунки по роботі зі старшим інспектором. Євгенія Петрівна за характером неврівноважена, нервова, груба й нечуйна людина, хоча за віком не набагато старша. Я розумію, що робота вимагає вимогливості, зусиль, не терпить зволікання у вирішенні проблемних питань, які постають на кожному кроці. Але грубощі, неврози погані помічники у справі. Між Тамарою і Євгенією Петрівною нема, перед усім, злагоди між собою. Як Тамара не старається, нічого не виходить, тому вона поїхала додому, маючи надію підшукати

собі роботу - мусить поїхати звідси. У відділі держдоходів більше року ніхто не витримує не стільки через роботу, скільки через нервові напруження, через зайві емоції, що заважають справі, ускладнюють життя.

Лариса ще розповіла про низькі прибутки районного бюджету, велику заборгованість платників податку перед державою, але для Тамари багато чого було незрозуміле. Одна справа вивчати по підручниках і зовсім інша - практична робота, яка потребує вирішення складних питань, на які не знайдеш відповіді в жодному підручнику, бо там не викладають тонкощів справи, які починаються з самих елементарних понять. Тамара це зрозуміла ще тоді, коли проходила виробничу практику. На такі первинні документи, як банківська виписка, платіжне доручення, касовий ордер вона дивилася, як баран на нові ворота. Її трохи збентежила розповідь Лариси, але вона не вимовила ні словечка, тільки слухала.

Дівчата зайшли до готелю, Тамара розрахувалася, забрала свої речі і Лариса повела її до своєї домівки. Будинок, де мешкала Лариса, знаходився трохи віддалік готелю, на вулиці, якою Тамара йшла від залізниці.

Хвилини за п'ять дівчата увійшли у двір, майже весь засаджений городиною. Город тягнувся ще й далі. Невеличкий коридорчик привів їх до чималої кухні, значну частину якої займала піч. З меблів на кухні стояв стіл, біля нього - дві табуретки. У кутку висів умивальник, під ним стояв на табуретці таз, а за ними виструнчилися два відра з водою, які теж

стояли на табуретках. Із кухні одні двері вели до кімнати, де мешкали квартирантки, а другі - до великої світлої зали.

Кімната, яку займали Лариса з Тамарою, виявилась крихітною. Її освітлювало одне невеличке віконечко, що дивилося на схід. У цій кімнаті тільки й поміщалося, що: невеличкий стіл біля вікна з стільцями по боках, два вузьких залізних ліжечка біля стін, одне проти одного, що стояли впритул кожне до свого стільця. От і все. У простінках між ліжками й вхідними дверима висів дівочий одяг під білими завісами з простирадла.

- Заходь, Томо, сідай на стілець, що справа. Ото моє ліжко, а на стіні - мій гардероб.

І ліжко з однією подушкою на ньому, і гардероб, що не дуже виділявся з-під простирадла, були надто скромні.

- Зачекай, я збігаю до Ксенії Михайлівни, попрошу, щоб вона дозволила тобі декілька днів пожити в мене. Вона дуже доброзичлива, чуйна жінка й залюбки дасть згоду.

За декілька хвилин Лариса повернулася з радісною усмішкою на обличчі:

- Дозволила, - сказала вона.

Ксенія Михайлівна заглянула до кімнати: "Дівчатка, може чаєм вас напоїти? Я зараз поставлю чайник" - сказала вона й привітно усміхнулася. "Дякуємо", - відповіла Лариса. - Не турбуйтеся, Ксеніє Михайлівно, я саме зібралася приготувати обід."

- Гаразд, Ларисочко. А ви, Тамаро, будьте як удома, - Ксенія Михайлівна зникла за дверима.

Лариса тим часом заходилася біля страви. Вона заглянула в саморобну схованку - полицю, що містилася під кришкою столу, де зберігався небагатий запас харчів: хліб, жир, яйця, консерви, цукор. Там стояв і деякий посуд: тарілки, чашки і ще дещо. Все інше: кастрюлі, сковорідки дівчата брали у хазяїв. Харчувалися подружки не те, що скромно, а навіть доволі бідно. Та Тамарі, як і дівчатам, до цього не звикати, тому вона все сприйняла як належне. Її думки крутилися навколо проблеми, як їй влаштуватися в цьому, новому для неї, житті. Її задовольнили б отака крихітна затишна кімната й вірна подруга.

Лариса наварила картоплі, насмажила яєшні на салі, приготувала салат з помідорів, і дівчата сіли до столу обідати.

Ларисі дедалі більше подобалася ця тендітна чорнява дівчина з відкритим, щирим поглядом великих сірих очей, з приємною усмішкою на худенькому, засмаглому проти літнього сонечка, обличчі. Вона викликала довіру й симпатію, тому Лариса почала розповідати про своїх подруг-колег.

- У фінвідділі працює багато приїжджих фахівців. Усі ми майже одного віку. Ти, мабуть, помітила, що в бюджетному відділі, у податківців працює багато молоді. Мені й Тамарі - по двадцять років, а Женья, Софія й Анфіса старші - їм за двадцять п'ять. Вони теж приїхали за призначенням з різних учбових закладів Білорусії. Галя вже одружена, має маленьку доньку, Анфіса збирається одружитися, а всі інші - ще холостячки, - засміялася Лариса.—Взагалі у місті багато молодих фахівців працюють у різних

зкладах, установах. Наїхало чимало: вони й у бібліотеці, у лікарні, у школі, у Будинку культури, і в інших організаціях. Усі ми тримаємося разом, живемо як одна сім'я. Томо, тримайся цієї сім'ї. Ти скоро звикнеш до життя у цьому місті, як і я звикла, прикипіла до нього серцем. Якби не робота, я б звідси не поїхала.

Дівчата ще довго розмовляли, пили чай. Тамара розповіла про свою домівку, про своє рідне поліське місто Городня, що на Чернігівщині. Це були майже дитячі спогади, чисті, безхмарні й захоплюючі. З особливою теплотою вона розповідала про свою милу матусю, яка відкрила їй віконечко до прекрасного світу природи, до мистецтва, до літератури.

Лариса й Тамара пізно вклалися спати. За вікном спадала на землю тиха, тепла серпнева ніч. Земля ще зберігала липневу спеку й тепер віддавала своє тепло ночі.

Вони, засинаючи, думали кожна про своє. Лариса думала про свого коханого Олеся, з яким змушена була розлучитися надовго, а можливо - назавжди. Через це серце нило, завмирало у грудях, до горла підкочувався клубок сліз.

Тамара зітхала з багат ьох причин, пов'язаних з її ще не влаштованим життям. Робота її не лякала: вона була впевнена, що здолає всі труднощі. Вона не переймалася з цього приводу. Вона турбувалася за свою подругу Зіночку, з якою розлучилася два дні тому, а саме про те, чи влаштувалася Зіна. "Буду з нетерпінням чекати від неї листа", - подумала Тамара, вже засинаючи. Сон склепив їй очі. Обидві

дівчини спали, спокійно й рівно дихаючи.

Уранці Лариса пішла на роботу. Була субота - скорочений робочий день. Вона не схотіла будити Тамару й написала на папірці: “Томо, снідай. Не сумуй, читай книжечку. Я постараюся звільнитися трохи раніше. Лариса”.

Тамара збудилася о дев'ятій ранку. Хвилювання вчорашнього дня минулися разом з ніччю. У віконце заглядало сонечко і на душі було більш спокійно. Тамара увійшла на кухню, де поралася Ксенія Михайлівна. Вона привітно усміхнулася до дівчини. І на щоках з'явилися неглибокі ямочки-зморшки.

- Як спочивалося, Тамарочко? Чи загадала сон на новому місці й чи приснився тобі жених? - спитала доброзичливо й жартівливо Ксенія Михайлівна.

- Спалося добре, але жених так і не приснився, хоча я про всяк випадок тричі прочитала замовляння, - відповіла жартом на жарт Тамара.

Між Ксенією Михайлівною й Тамарою враз виникли порозуміння й взаємна довіра. Дівчина напилася чаю, що заміняв їй сніданок. Чаєм вона снідала ще здавна: з дитинства, потім, коли навчалася в технікумі, бо нічого було їсти, а далі стало звичкою.

О другій годині Лариса повернулася з роботи. Вона була весела й збуджена. Рожеве личко сяло щастям.

- Томусю, ура! Я одержала призначення. Сьогодні надійшла телеграма й лист, де сказано, що я маю терміново виїхати до Теліхан і приступити до роботи на посаду інспектора з штатів райфінвідділу. Про це

можна було тільки мріяти! Я невимовно рада й щаслива! У понеділок я їду. Ось тільки б Олесика побачити, тільки б його дочекатися. Олесику, милий, почуй мене й приїдь! Мій Олесь такий красень, найгарніший хлопець у місті. Як побачиш, упевнишся на власні очі. Він саме на виробничій практиці в колгоспі, може, якось вирветься на вихідні дні. За два дні я отримала від нього чудового листа... Мій Олесь мене кохає, а я від нього просто у захваті.

Лариса дістала із сумочки листа. «Тамарочко, послухай, що він пише.» Вона вибрала окрему фразу із листа й зачитала: «... Дякую тобі, моя люба, за «білий вальс», на який ти мене запросила. Це був найкращий, найщасливіший вальс у моєму житті.»

Лариса захоплено вимовляла кожне слово, ледь не молилася на цей лист і на його автора. Сині очі їй світилися щастям. Тамара слухала зізнання закоханої дівчини, щиро раділа за Ларису, бо сама була чутлива, піднесена й добре розуміла її. Лариса стрекотіла, мов сорока. Обидві дівчини жваво розмовляли, реготалися, коли Лариса подивилася у вікно й скрикнула: «Олесь! Олесь іде!» Вона враз заметушилася, побігла його зустрічати. Повз вікно промайнула чорна кучерява голова й за хвилину разом з Ларисою увійшов до кімнати усміхнений, сяючий юнак.

- Знайомся, Олесю. У нас новенька дівчина. Вона працюватиме на моїй посаді, - сказала Лариса.

- Олесь, - відрекомендувався хлопець. Широка усмішка відкрила два ряди білих рівних зубів. Очі сяйнули промінчиками, наче сонечко сипнуло туди їх

цілий сніп. У очах було стільки юначого запалу й щирого здивування, що буцім-то посвітлішала, поширшала кімната, а в душі Тамарі розлилося тепло.

- Тамара, - відповіла дівчина, вкладаючи свою маленьку руку в теплу руку Олеся, яку він простягнув для знайомства. Тамара приязно усміхнулася до нього, захоплено подивилась, можливо, через те, що за декілька хвилин відбулась жвава розмова про нього. Але мабуть-таки через те, що його сліпучо-яскрава врода справила на неї велике враження. Вона подумала: «Лариса була права, коли говорила про нього проникливо-захоплено. Дійсно, він дуже гарний.»

Перед нею стояв хлопець років двадцяти, на зріст вище за середній, стрункий. Чорне густе хвилясте волосся прикрашало голову, відкриваючи високе чоло, темні веселі іскристі очі, трохи задовгий прямий ніс, гарно окреслений рот - все так вдало розмістилося на продовгуватому обличчі, від чого воно було особливо вродливим.

Тамара враз пригадала слова, звернені до Лариси в листі, неабиякі слова, а слова палкого зізнання, бо вони зараз ожили в тембрі його голосу, виразного й надто теплого й повірила в їх щирість: «... це був найкращий, найщасливіший вальс у моєму житті...» Тамара відвела свій погляд від Олеся: «Чого я на нього витріщилася? Не буду їм заважати», - подумала вона й сіла до столу, заглибилася в книжку. Хоча вона вдавала, що уважно читає, та думки мимоволі крутилися навколо знайомства з Олесем та передмови до нього. Вона

ще деякий час прислухалася до веселого щебету закоханих, а потім заспокоїлась і зосередилась над тим, що читала. Згодом вона поринула з головою в події роману Жорж Санд «Консуело», яку подарувала їй подруга-однокурсниця.

Це відбулося ще в Гомелі, саме перед закінченням третього курсу фінансово-економічного технікуму. Подруги гуляли містом і натрапили на книжковий кіоск. Вони звернули увагу на виразну книжкову обкладинку, з якої дивилася прекрасна цінгарелла - циганка. Тамара запропонувала: “Людмилко, обміняймося книжками на згадку про нашу дружбу, що зв’язувала нас усі ці три роки навчання”. Людмила з радістю погодилася. Тамара купила два томи роману і подарувала Людмилі, а Людмила купила й подарувала Тамарі, засвідчивши свої подарунки теплими словами і ще досить невмілими підписами.

Невдовзі Олесь люб’язно попрощався з Тамарою й вийшов з кімнати. Лариса одягла легеньке квітчасте плаття, що дуже пасувало до її схвильованого рожевого личка. Від щастя вона вся світилася й виглядала напрочуд гарною. Кругловида, з білявим кучерявим пишним волоссям, синьоока, вона нагадувала квітку-незабудку. Вона була середнього зросту, з доволі розвиненими пишними формами статури.

- Томочко, як тобі мій Олесь? - спитала вона з придигом.

- Дуже гарний! Я навіть і не уявляла його таким, - відповіла Тамара. На її обличчі з’явилася кумедна гримаска - вона підкотила очі під лоба, а потім зовсім

по-дитячому захоплено засміялася й заплескала в долоні. - Він так за тобою упадає. Одразу видно, що ти йому подобаєшся.

- Правда? Тепер ти розумієш, як важко мені з ним розлучатися. Так досадно, аж до сліз. Ну, я побігла, а ти, Томочко, не сумуй і не ображайся, що залишаю тебе насамоті. Я дуже чекала на це побачення. Ми з Олесем підемо в кіно, а потім на танці. Прийду пізно. Ну, бувай!

- Хай вам щастить!

Лариса пішла, ось вже не чути їх голосів під вікном. Тамара ще деякий час бачила у вікно, як вони йшли вулицею, а потім їх не стало видно. Читати перехотілося і дівчина продовжувала дивитися у вікно на надвечірню картину. Десять за будинком ще блукали останні промені сонця, яке ось-ось мало закотитися за горизонт. Ще не розтанули довгі тіні, що падали від будинку на город. У городі росли соняхи. Їхні кружала, наповнені чорним насінням, низько схилюлися, майже до землі. Ще стояли стебла кукурудзи, без качанів, жовті й посохлі. Все як удома: і соняхи, і кукурудза, і гарбузи в городі, Але Тамара гостро відчула, що все тут чуже: і цей дім, і город, і вулиця, і місто.

У кімнаті поступово сутеніло, було тихо й сумно, гнітила невизначеність, самотність. Думки дівочі повернулися до цього незнайомого хлопця, котрий якимось вітром увірвався до її життя. Вона ще не зовсім розуміла, що її хвилює, Але відчувала - щось сталося. Але що саме? «Мені байдуже до стосунків Лариси з її хлопцем. Я тільки стала випадковим свідком їхніх взаємин і більше нічого», -

подумала Тамара, і її думки полинули далі, до недалекого минулого.

Вона пригадала, як нещодавно від'їздила до Бресту з Гомельського залізничного вокзалу. Ось вона стоїть в гомінкій залі з мамою, яка приїхала до Гомеля, щоб допомогти донечці придбати квитка, щоб посадити її в потяг, і бачить, як до неї назустріч біжить Зіна, улюблена подружка з років навчання в учбовому закладі. Зіна висока, трохи незграбна.

- Тамарочко, любесенька, маленьке Патошенятко, як я скучила за тобою, - радісно сміючись і цілуючи Тамару, сказала вона. Її очі, трохи булькаті, великі, кольору стиглого горіха були примружені. Вона завжди їх примружувала від захвату й задоволення. Пухнаті вії тріпотіли, мов крильця метелика.

Тамара теж обнімала й цілувала Зіночку - великого Пата, радо підстрибувала, наче дитина. Матуся дивилася на безтурботних, легковажних дівчаток і нервувалася, бігала від однієї каси до другої, метушилася. А то як! Скрізь довжелезні черги, а потяг має от-от прийти.

Дівчатка цвірінькали, мов горобці, про щось своє. Їм не терпілося враз і чимскоріш виплеснути всі події літніх канікул, їх переповнювали емоції і мало турбувало, що на них чекає попереду. Врешті розчервоніла, спітніла підійшла мама: «Томочко, ось квитки. Вже час виходити на перрон, до потягу. Він має бути за двадцять хвилин.»

Прощання з мамою було важким і сумним. Мама й Тамара плакали. Мама давала останні накази: «Донечко, будь скромною, обачною, старанною. Ти маєш бути серйознішою й

відповідальнішою за всі вчинки». Її серце краялося через те, що її донечка, ще зовсім дитина, мусить їхати далеко від дому, в чужі краї. «Якби був живий чоловік, хіба б довелося моїй дівчинці отак повіритися. Ні одежини необхідної, ні грошей за душею. Як складеться життя, чи витримає труднощі Тамара?» Сльози лилися їй з очей, хоча вона намагалася їх стримувати, щоб не засмучувати дівчинку.

Тамара заспокоювала матусю, запевняючи, що все буде гаразд, що вона вже не маленька і зможе дати собі раду. Вона теж плакала, бо над усе любила, шанувала свою мамцю, ніжну, лагідну, ріднесеньку свою мамцю. Вона шкодувала, що змушена покинути її, що мама залишається зовсім самотня, з дуже слабким здоров'ям у маленькій холодній квартирі. Мама часто хворіла на застуду. “Як вона зимуватиме без мене?” - бідкалася подумки Тамара.

- Мамусю, я буду тобі часто писати листи, а рік мине - я приїду у відпустку, - заспокоювала Тамара матір.

Підійшов потяг, дівчата похапцем сіли до вагону. Мама стояла біля вагону, потім пішла поруч, прощально махаючи вслід рукою.

- Яка хороша твоя мама! - сказала Зіна. - Я це відчула, коли приїздила до вас. Як гірко, що вона залишилася насамоті. Моя мама із сестрами залишилася, та все одно дуже важко було з нею розлучатися.

Згодом дівчата заспокоїлися, влаштувалися, а далі вмостилися біля віконечка і поточилася розмова, відверті проникливі сповіді.

- Петро знає, куди ти одержала призначення? -

спитала Зіна.

- Ні. Він після останніх подій не об'являвся. Я дуже рада, що він не переслідує мене.

- Гаразд, Томцю. Облишимо про нього. Я тобі зараз таке розповім, від чого ти впадеш, - сказала Зіна.

- Зіночко, ти про що? Чи не про Петра?

- Про якого там Петра! Слухай і не перебивай!

- Гаразд, гаразд! Якщо зможу, то тихесенько слухатиму.

- Томочко, - розпочала Зіна, - ти пам'ятаєш, як ти приїздила до мене, я познайомила тебе з моїм сусідом Василем Лодьковим? Ми ще тоді пообіцяли йому, що знову приїдемо в село готуватися до наступного іспиту. А коли я одержала трійку з політекономії, то не схотіла їхати додому, і ти запросила мене до себе в Городню. А Василь чекав на нас, не знаходив собі місця. Уже коли ми одержали дипломи і я приїхала додому, він частенько приходив до нас і благав мене: "Запроси Тамару. Хай ще хоча б один разочок приїде в село, я маю з нею зустрітися. Надзвичайна дівчина! Я, мабуть, закохався" - не раз торочив Василь.

А я йому на те кажу: "А як же Галина? Вона ж на тебе три роки чекала! Галина гарна, порядна дівчина".

"Так, але я не кохаю її і ніколи нічого їй не обіцяв" - відповів Василь.

- Зіночко, а чому ти не повідомила мене за це? Адже ти знала, що Василь мені дуже сподобався, - перебила подругу Тамара.

- Ой, Томко! Невдовзі таке заварилося, таке скоїлося, що аж страшно згадувати.

- Та що ж сталося?

- Одного разу, - продовжувала Зіна, - на танцях зчинилася бійка між Миколою й Василем. Миколу Цупика у нас усі знають, як бандита й дебошира. Він хоч до кого присікається й завжди лізе у бійку, скажений хлопець, одним словом. Микола накинувся на Василя з ножом, але Василь вихопив ножа, та при цьому ненароком зачепив і черкнув ним Миколу. Що тут зчинилося! Хлопці кинулися їх розбороняти, Микола репетував, погрожував. Певна річ, що Василь ні в чому не винний, та й руку тільки подряпав, але Микола скипів, погрожував убити Василя. Їх, нарешті, розчепили, а тут де не взялася Вірка. Вона вчепилася в руку Василеві: “Ходімо. Васильку, звідси, ходімо. Я знаю, що твоєї вини в цьому немає. Цю бійку спровокував і вчинив Микола”. Хлопці теж подавали знаки Василеві, мовляв, іди звідси.

Вірка підхопила Василя під руку й повела знервованого, збудженого подалі від гріха. Ця дівка давно зазіхала на Василя, але він ніколи не звертав на неї уваги. От Галочка дуже вродлива і Василь упадав за нею до армії, вона й чекала на нього, та як він повернувся в травні додому, щось між ними не заладилося. Василь начебто спочатку й кинувся до неї, а потім враз охолов. А вона ще сподівається його повернути до себе. Та зараз не про це.

Вірка вп'ялася у Василя, мов п'явка, не відпускала, цілувала, а потім цього ж вечора віддалася йому, шепочучи : “Васильку, я кохаю тебе, я все життя чекала на цю мить”. Ти ж, Томочко, бачила на власні очі, який Василь гарний. Їхня вся

сім'я славиться красою: що батьки, що хлопці, що дівчата - один гарніший за іншого, але Василь вродливіший за всіх. Василь синьоокий, а сестра - викапана циганка, очей не відведеш. Про все, що сталося, мені з гіркотою та каяттям розповів Василь. У очах йому блищали сльози. Не про це він мріяв у свої двадцять років. Він відкрив мені свою душу, і я здивувалася - усі його слова і думки були про тебе.

- Зіночко, ти про що? - здивувалася Тамара.

- Так, так! Я сама здивувалася, адже він побачив тебе вперше й на короткі миті спілкування.

- У чому він тобі зізнався? Кажі, Зіно, я тебе уважно слухаю, - підганяла зацікавлена розповіддю Тамара.

- Слухай і не заважай, - продовжувала Зіна. - Через декілька днів після цієї події Василь прийшов до мене додому, сів, низько схиливши голову, і сказав: "Що я накоїв? Зіно, чому ти не покликала Тамари, коли я тебе благав? Невже ти не зрозуміла, що ця маленька дівчинка, світла, як сонячний зайчик, щебетлива, мов синичка, сповнена життя, підкорила моє серце, яке прагнуло саме до такого неспокою, пов'язаного з планами на майбутнє. Вона того єдиного вечора, коли ми були разом, розворушила всю мою душу, примусила мене дивитися на життя зовсім по-іншому, а тепер все раптом обірвалося, закінчилося... Якби Тамара була зі мною... Я мріяв поїхати з нею за її призначенням, щоб будувати з нею нове життя. Я б там влаштувався на роботу, ми були б щасливі».

- Васильку, - кажу я, - Тамарі ще не виповнилось і сімнадцяти.

- Нічого, я чекав би, аби тільки бути поруч з нею,

кохати... А тепер усе пішло шкереберть... Я потрапив до Вірчиних тенет, я мушу одружитися з нею, слово їй дав. Завтра поїдемо до міста, заяву подавати про одруження. Прощай, моя Тамаро, співуночко українська. Прощай, моє незбутнє кохання. Не мати мені щастя».

- Я дивилася на Василька і мені було його шкода, Але ні розраювати, ні співчувати не наважилася, бо будь-які слова не мали сенсу. Через два тижні Василь з Віркою побралися. От і все.

Зіна скінчила розповідь, розплющила великі очі і з сумом подивилася на Тамару. Тамара не знала, що сказати. Бракувало слів. Вона ніяк не сподівалася, що справила на Василя глибоке враження. Він їй теж дуже сподобався, Але вона не плекала надій щодо швидкоплинного знайомства з ним. Ніяких планів, ніяких ілюзій щодо нього. Зустріч, як зустріч. Чи мало їх випадає на життєвому шляху? Але розповідь Зіни схвилювала, зворушила її, сум і жаль запали в серце. Їй в уяві став молодий, вродливий юнак, який вранці постукав у віконечко до Зіниної оселі. Вона й Зіна ще спали, бо пізно вночі приїхали на пристань, а потім більш як годину добиралися лісом до хатини, яка ліпилася до лісу край села.

Усе склалося надто чудово: і теплий червневий день, і юшка, і риба, і веселі друзі, і прогулянка селом, і особливо танці в сільському клубі. Василь, Зіна й Тамара йшли до клубу піщаною дорогою. Від Зіниної домівки до центру села було далеченько, а дорога - скрізь піщана. Ноги грузли в нього по кісточки. Він набивався в туфлі, босоніжки, але на те

не звертали уваги. У клубі вже було багато молоді - як бджіл у вулику. По-під стінами сільської хати стояли дерев'яні лавки, утворюючи коло, в якому з невимовною швидкістю проносилися танцюючі пари. Вони вертілися у вихорі «Польки», викидаючи неймовірні коліна, з застиглими обличчями, що відображали шалений екстаз. Неподалік стояли дві табуретки. На одній сидів гармоніст - чоловік уже напідпитку, з байдужим обличчям, «затрапезний» на вигляд; у роті стирчала самокрутка, яку він перекидав з лівого кутка рота в правий, очі йому заплющені, наче він дрімає. Він «чирикав» на старенькій гармошці, що забажає й скільки забажає молодь. На другій табуретці стояла пляшка горілки й гранчаста склянка - платня за надану послугу.

Усе виглядало надто екзотично й доволі кумедно, що дуже вразило, розсмішило Тамару, але вона втрималась від коментарів. Незнайомий парубок запросив її на танець, швидкий, мов «Метелиця». Вона теж вертілася дзигною й під кінець ледь не задихнулася, але з честю вийшла з кола. Вона була збуджена й радісна. Танці скінчилися пізно. Поверталися додому втомлені, але задоволені. Василь йшов поруч з Тамарою, високий, стрункий. Вона сягала йому ледь до плеча.

Ніч стояла темна, тільки зорі сяяли на небі, село потонуло в темінь. Тамара не бачила Василевого обличчя, але чітко його уявляла. Дівчина не кокетувала, не пишалася, не розраховувала на якісь особливі стосунки між нею і Василем, коли говорила й мріяла водночас. Це в неї виходило щиро, відверто, іноді навіть піднесено, бо перебувала, як

кажуть, у доброму гуморі. Василь охоче, з цікавістю слухав її, весело сміявся на її дотепи і трохи химерні балачки.

- Дівчата, які ваші плани на майбутнє? - спитав Василь. - Ось закінчите ви свій фінансовий і будете чахнути над «гросбухами»? Це ж нудно. Навіщо ви вибрали для себе таку професію? Ви ж совсім не схожі на зануд, вибачайте на слові.

- Плани ми мали зовсім інші, та, на жаль, від нас нічого не залежало, - серйозно відповіла за себе й за Зіну Тамара. Я змалечку мала за мету навчитися грі на фортепіано, навіть пішла на перший урок у Будинок піонерів, але мама з гіркотою в серці сказала, що ми не маємо на це грошей. Я заспокоїла маму, сказавши, що намалюю клавіші на столі й тренуватимуся, як на фортепіано. “Дурненька, - зітхнула мама, - стіл не піаніно. Викинь з голови свою затію”. Я довго плакала. Втім, навчитися грати ніколи не пізно. А ще я над усе мріяла стати артисткою, та знову мама розраяла. А все через гроші. От як, Васильку. Але я думаю, що в кожній професії є щось цікаве, дивлячись, як ти до неї поставишся.

Крім того, я маю багато планів на майбутнє. Я хочу одержати вищу освіту. Мені дуже подобається історичний факультет чи факультет журналістики, але... Але це плани на майбутнє.

- А я до університету хочу податися, на літфак, - сказала Зіна.

- Дівчатка, тепер я впевнився, що ви маєте неспокійний характер, і ваша робота за фахом не зробить з вас нудного рахівника. Бажаю, щоб ваші

плани збулися.

Усім було легко й невимушено, майбутнє ставало реальним, ясним і надійним.

- Тамаро, приїздить ще до нас. Зіно, пообіцяй мені, що ти запросиш Тамару. Ми ще повинні зустрітися, - промовив схвильовано Василь.

- Обов'язково приїдемо, якщо не завалимо іспиту з політекономії. Ми ж майже не підготувалися, - сказала Зіна.

- Ви маєте ще день на підготовку. Я вам не заважатиму, а ввечері проведу й посаджу на катер, - пообіцяв Василь.

Наступного дня дівчата поспіхом «зубрили» політекономію, але думки з нею ніяк не в'язалися. Їх вабив сонячний день, м'який зелений килим луків, з лісу, що знаходився поруч, доносився духмяний запах стиглих суниць. А тут: закони вартості при капіталізмі, соціалізмі й таке інше, що не вкладалося в голову.

Увечері дівчата сіли на катер, який п'ять годин хлюпав по річкових хвилях. Сожу й рано-вранці пристав до Гомельського причалу. Тепер, згадавши свою зустріч з Василем, їхнє тепле прощання на пристані, Тамару зігріли світлі почуття й приємні враження, які вони справили один на одного. Розповідь Зіни глибоко вразила її, бо вона і не підозрювала, що Василь її покохав з першої зустрічі. Вона подумки пожалкувала, що більше так і не зустрілася з Васильком. Зіна одержала з політекономії трійку. Вона засмутилася й переймалася з цього приводу. Додому їхати їй було соромно й Тамара запросила Зіну погостювати в

Городні, в їхній затишній крихітній кімнатці, де вона мешкала з матусею. Цього разу дівчата готувалися до державного іспиту з держдоходів, який був провідною дисципліною.

Спогади вже востаннє повернули Тамару в минуле, і в голові промайнула остання думка: “Нам з Василем потрібна була ще всього одна зустріч, і все могло скластися інакше, та доля сама вирішила все за нас”. Ця думка блискавично розтанула, розвіялася. Її місце заступили інші думки, що притаманне невгамовній молодості, яка не здатна довго журитися, бо вона не має часу, бо вона завжди поспішає за часом.

Потяг мчав їх на захід. Вже проминули Калінковичі, Житковичі, Лунинець і наближались до Пінська. Ще кілька годин і вони прибудуть до Бреста, де на них чекатимуть нові випробування...

Було вже далеко за північ. Тамара збудилася й почула невиразну розмову, що точилася з надвору, сміх Лариси й Олеся. Там, за стінами, вирувала радість. Тамара знов поринула в сон.

Увесь наступний день Лариса була засмучена, очі почервоніли від сліз, аякже - вона мусила розлучитись з коханим хлопцем.

Пообіді прийшов Олесь і запросив обох дівчат на футбольний матч. Виглядав він бездоганно: очі сяяли, він широко усміхався, відкриваючи білі з вологим блиском зуби, чорний чуб легенькими невеликими хвилями спадав на високе чоло. На лівому плечі на довгому ремінці висів фотоапарат.

- Я взяв з собою фотоапарат, буду вас фотографувати, поки вистачить плівки, - сказав Олесь і відкрив

кришку фотоапарату. Тамара побачила всередині маленьку фотокартку, з якої усміхалася білява кругловида, миловидна дівчина.

- Гарна, правда? - Олесь указав очима на фотокартку.

- Що там, Лесику? А-а, моє фото, ха-ха-ха! - Лариса дзвінко розсміялася. - Коли ти встиг мене сфотографувати?

- Коли ми гуляли у парку, пам'ятаєш? Ну, ходімо, досить чепуритися, скоро вже почнеться гра.

- Ви ідіть, а я залишусь вдома, - сказала Тамара, - не хочу вам заважати.

- Не вигадуй, Тамаро, ти зовсім нам не заважатимеш. Ми разом подивимося гру, проведем тебе додому, а потім підемо на танці. Збирайся.

Тамара врешті погодилася, бо дуже полюбила ходити до стадіону й дивитися, як грають у футболу. Вдома вона не пропускала жодної гри. Матч - це завжди свято для городян. Вони завжди з нетерпінням чекали суботи, неділі, щоб побувати на стадіоні. Там грав духовий оркестр, уболівальників збиралося стільки, що ніде яблуку впасти. Та на стадіон приходили не тільки уболівальники і не тільки уболівати, а просто розважитися, відпочити. Молодь призначала побачення на стадіоні. Святково одягнені, поважно походили люди середнього віку, літні - сиділи на трибунах і лавках, а молодь снувала туди-сюди, дітлахи носилися між дорослими та бігали гравійованими доріжками стадіону. Стадіон гув сотнею голосів, вибухав через вдало забиті м'ячі до воріт супротивника так, що луна котилася містом.

Але гра Тамару зовсім не цікавила. Вона вже пожалкувала, що пішла на стадіон, де почувалася

самотньою серед галасливого стадіону, де не було жодного знайомого обличчя, де все для неї виглядало чужим і непривітним.

Після гри до них підійшли подруги - колеги Лариси і навпробій жваво торохтіли про різне, що їх об'єднувало і цікавило.

- Тамаро, ходімо з нами додому. Мені з тобою по дорозі, і я доведу тебе до самісінького будинку, - запропонувала товстушка Белла.

- От і добре, Беллочко, що ти вчасно нагодилася, - зраділа Лариса. - Ми поспішаємо в кіно, а ти доведеш нашу дівчину й тим часом ближче познайомитесь.

- Ларисо, ми ж пообіцяли Тамарі, що її проведемо, - заперечив Олесь.

- Не турбуйтеся, - перебила хлопця Белла, - Лариса має рацію, й Тамара не заперечує. Я думаю, що ми знайдемо спільну мову, тим більше, що скоро працюватимемо разом.

Лариса підхопила Олеся під руку, і вони пішли, дівчата, домовившись про зустріч на танцмайданчику, розійшлися, залишивши Тамару й Беллу вдвох. Вони, не поспішаючи, йшли вулицею. Розмова не клеїлась, і десь хвилин за двадцять Тамара увійшла до свого подвір'я.

II

У понеділок Лариса одержала розрахунок і документи, попрощалася з колегами й заплакана прийшла додому.

- Ох, Томочко, як важко покидати місто, друзів.

Може, мені в Теліханах теж пощастить на друзів. Дуже жалкую, що не вдалося діждатися приїзду Тамари. Вона мені за сестру була. Тобі з нею теж буде затишно й надійно, тому домовся з Ксенією Михайлівною й залишайся тут. Тамара теж буде не проти, вона доброзичлива, спокійна, порядна дівчина.

- Дякую, Ларисо, за все. Ти, як Янгол-Спаситель, з'явилася на моєму шляху у важку для мене годину. Я мала б радіти з того, що ти від'їжджаєш і залишаєш мені вільне житло, твоя посада вивільниться для мене, та твій від'їзд мене чисто по-людськи не радує. Я відчуваю, що ми потоваришували б.

- Усе гаразд, Тамаро. Тут багато молоді, тобі не доведеться нудьгувати. Я теж, з одного боку дуже щаслива, що нарешті збулася моя мрія, а з іншого - мені важко розлучатися з Лесиком. Він, правда, обіцяє приїхати до мене, коли я влаштуюся, та мені важко уявити життя без нього. Я його над усе кохаю.

Лариса поїхала у вівторок, а саме п'ятого серпня, а Тамара заступила на посаду рахівника податкової бухгалтерії. Радості не було меж, тільки ні з ким було її розділити.

Робота виявилася нескладною. Тамара вела облік розрахунків податків з населення. Ця одноманітна робота вимагала уваги, акуратності, посидючості й терпіння. День минав у роботі з відвідуючими з питань нарахування податків, погашення заборгованості, розрахунків по видах податків. Та це - допоміжна, понадпланова робота. Основна - ведення книг обліку - розноска первинних

документів. Книги обліку містилися на багатоярусних стелажах, розміщених по всій великій кімнаті бухгалтерії.

Робота йшла на лад, і Тамара потроху звикала до колективу, до нового життя.

Під кінець тижня, в п'ятницю, повернулася сусідка по кімнаті, Тамара, про яку розповідала Лариса. Вона здивувалася, побачивши в кімнаті нову мешканку.

- О, у нас новенька! - вигукнула вона. - Будьмо знайомі. Моє ім'я Тамара, - вона привітно усміхнулася.

- Мене теж звать Тамара. Лариса поїхала за призначенням у Теліханський район, а перед від'їздом порадила мені поселитися з вами, запевнивши, що ви не будете проти. От я з дозволу Ксенії Михайлівни розташувалася у цій кімнаті.

- Дуже приємно, що вас теж звать Тамара. Я думаю і сподіваюся, що ми потоваришуємо. - Їй одразу сподобалась привітна дівчина і, дивлячись на неї, вона ніскільки не сумнівалася, що саме так і буде. - Тож одразу переходимо на "ти", - продовжувала вона. - Я буду Тамара-старша, а ти - Тамара-молодша. Ну, як тобі?

- Ти добре придумала, - засміялася Тамара-молодша, і одразу між дівчатами запанувало відчуття довіри.

- Томо, коли ж Лариса поїхала? - спитала старша, розкладаючи речі, їжу, привезені з дому.

- Минулого вівторка. Мене одразу прийняли на її посаду. Мене сюди прислав облфінвідділ за призначенням, а вільних посад не виявилось. Якби не ця нагода, невідомо, щоб я мала робити, бо

завідуючий не наважувався відправляти мене у село. Коли на моє щастя все вирішилось з від'їздом Лариси.

- От і добре. Будемо разом працювати в райфінвідділі, - зраділа Тамара-старша.

У кімнату зазирнула Ксенія Михайлівна.

- Дівчатка, ви вже познайомилися? На мою думку, ви поладнаєте. Обидві Томи, у одній установі працюєте, та бачу, що й характерами зійдетеся.

- Не хвилюйтеся, Ксеніє Михайлівно, все буде гаразд, - відповіла старша. - Ви ж мене знаєте, я без примхів, та й, можливо, що скоро поїду звідси.

- Що, Томочко, роботу вже підшукала?

- Є деякі варіанти. Місяців за два обіцяли посаду в райфінвідділі.

- Так, так. Хай тобі щастить. Тамаро, - вона звернулась до молодшої, - чоловік саме привіз свіже сіно, то ходи й набий ним свій чохол, будеш мати духмяний матрац.

Згодом Тамара-молодша поклала на ліжко високий, шурхотливий матрац, застелила поверх простирадла рожеве покривало, і кімната одразу посвітлішала, набула більш ошатного вигляду.

Тамара-молодша перебувала в піднесеному настрої. Вона довірливо дивилася на свою тезку, від якої на неї лилося внутрішнє тепло, стриманість і спокій, чого так бракувало Тамарі. Перед нею була дівчина висока на зріст, ставна й повновиди, без слідів вроди на широкому обличчі, навіть усмішка не прикрашала його. Ось очі світилися м'яким світлом, теплом і розумом. У одязі Тамари-старшої відчувався достаток і смак.

Усе вийшло так, як казала Лариса й сама Тамара-старша - дівчата швидко потоваришували і збилизилися.

Тамара-менша за роки життя у гуртожитку навчилася поважати колектив, цінувати щире дружбу й подруг, з якими довелося ділитися хлібом і сіллю, тому їй тепер неважко було призвичаїтися до нових умов життя, сприйняти Тамару не тільки як сусідку по кімнаті, або як колегу по роботі, а насамперед, як близьку подругу.

Якось, повечерявши, дівчата сиділи в надвечірніх сутінках на своїх ліжках, і Тамара-старша завела розмову.”Я і Лариса приїхали сюди одночасно, тільки Ларисі не поталанило - вона працювала не за фахом, а мені запропонували посаду інспектора, яка незадовго до приїзду вивільнилася. Мене працівники попереджали, що це адська робота, але ж треба було з чогось починати, до того ж я труднощів не боюся, роботи теж, та й вибору не було. От я й стала до роботи з відповідальністю й старанням. Але тепер бачу, що цього замало. Головне - треба мати досвід.

- Мені Лариса дещо розповідала за обсяг роботи, за певні труднощі, пов'язані з слабкою економікою району, - сказала Тамара-менша.

- Аби тільки це, хоча, щоправда у мене не вистачає сили надриватися, та більше пригнічує те, що я не відчуваю професійної підтримки, не кажучи вже про елементарну людяність. Я розумію, що ще, яка кажуть, “не вхопила Бога за бороду”, що користь від моїх старань ще незначна, але хіба Євгенія Петрівна не бачить, як я стараюся. Та все марно. При всіх

вилає тебе, присоромить, як якась ледащо або неробу. Не знаєш, куди від сорому подітися. Товче й товче, як погане поросля: “Ти невимоглива, нездатна вхопити “мертвою хваткою” за горло керівників суб’єктів—платників податків”. Я вирішила, що краще поїду звідси, не буду обузою – може, хтось інший працюватиме краще за мене.

Тамара-старша розповідала, а на очах і в голосі бриніли сльози. «Та годі про погане! Є багато чого хорошого. От, наприклад, у місті багато молоді. Більшість - заїжджі молоді фахівці, що прибули за призначенням на роботу в різні установи та організації. Ми всі тісно спілкуємося, особливо з колегами: відмічаємо свята, дні народження. Ти сама упевнишся в цьому, якщо приєднаєшся.

- А крім подруг ти маєш близького друга? - поцікавилася Тамара-молодша.

Тамара-старша засміялася й приязно відповіла: «Так, я маю хлопця, звать його Микола, близький товариш Олесь. Ти ж, мабуть, з Олесем вже познайомилась? Микола симпатичний, меткий, веселий, добре грає на гітарі, співає чудово, із себе гарний, кремезний, смаглявий. Мені з ним добре.»

- Я бачу, ти в нього закохана по самі вуха, - засміялася Тамара-молодша.

- Закохана-а-а... - Тамара-старша аж очі замружила від надмірного почуття.

Дівчата розсміялися, виплескуючи радість.

Після цієї розмови між дівчатами ще більш поглибилися стосунки, так неначе вони прожили разом не один рік. Завжди разом ходили на роботу, за винятком того, коли старша була у відрядженні, або

поспішала до організації з ревізією або перевіркою. Обідали вони в столовій, а вечеряли вдома. Варили на керогазі або на плиті картоплю, суп, смажили яєшню на салі, готували салат з огірків і помідорів. Готувала їжу переважно Тамара-старша, вона й харчі купувала з тих коштів, які дівчата вкладали порівну до загальної каси. Ксенія Михайлівна, дивлячись на них, раділа й взагалі була задоволена своїми квартирантками.

Минуло зовсім небагато часу, відколи поїхала Лариса. Якось Тамара-молодша поверталася з роботи додому. Сяло тепле сонечко, у повітрі ще панував спекотний серпень. Настрій був чудовий. Вона тільки що відіслала матусі листа з радісною звісткою, а тепер ішла й дорогою мріяла про свою домівку.

- Доброго дня! - почула вона позаду.

Тамара здригнулася від несподіванки і, озирнувшись, побачила Олеся.

- Доброго дня! - відповіла вона.

- Про що це ви так замріялись, що й знайомих не помічаєте? - спитав Олесь і очі йому враз спалахнули іскорками-смішинками.

- Вибачте, я й справді замріялась.

- Якщо не таємниця, про кого мрієте?

- Я-то думаю про маму, про домівку, а ви, напевне, усе про Ларису? Вона ще не надіслала листа? - й собі поцікавилась Тамара.

- Ні. Чекаю з дня на день.

- Чекаєте, але серце поривається за Ларисою, так і лине за нею у Теліхани, трохи пустотливо, а більш кепкуючи, але приязно відказала дівчина.

Олесь помітив грайливі веселощі в її очах, і вони легесенько вп'ялися йому в саме серце, примусили його прискорено битися. Він дивився на дівчину, яка ще тоді, під час знайомства, збентежила його саме таким саявом у великих очах і тепер він, не відводячи погляду, дивився у їхнє сіре безмежжя. Мабуть тому, щоб не втратити владу на собою, він трохи з викликом, трохи з натяком на своє ставлення до неї, відповів:

- Ні, Томі, - він засміявся, - дозволь мені так тебе кликати, бо Тома, Томик, Томі... то ніжні й зменшувальні ймення, які більше пасують до тебе. Так ось, ти помиляєшся: моє серце тут, у цьому місті, воно зі мною.

Тамарі вчулося, що останні слова сказані сааме для неї, і це її схвилювало: «Цікаво, на що він натякає?» - подумала вона, але не подала виду.

- До речі, Томі, я саме от за чим. Лариса просила, щоб я забрав книжку, яку дала тобі почитати. Я, як поїду до неї, то відвезу. Сьогодні я маю їхати на практику, а в кінці тижня повернуся і зайду по неї. Можна?

- А чом би й ні. Заходь, - сказала Тамара й, попрощавшись, пішла.

Тамари-старшої ще не було вдома. Вона часто затримувалася на роботі, приходила дуже стомлена, ображена. Тамара-молодша підставляла ближче до неї їжу, співчувала, як могла. Ось і сьогодні вона розраювала, заспокоювала подругу:

- Тамарочко, їж і відпочивай. Не переймайся, тим більше, що ти збираєшся звідси поїхати.

Тамара-старша зітхнула: «Хоча б скоріше. Мені

здається, що я не витримаю. До кінця кварталу залишилося не так багато часу, а план надходжень до бюджету виконаний в цілому ледве на 60 відсотків. З понеділка поїду у відрядження “брати за горло” керівників. Так вони мене й злякалися, як торішнього снігу.»

Дівчата ще довго розмовляли про справи, а потім заглибилися в книжки.

У п'ятницю, десь надвечір, хтось постукав у вікно. Тамара-молодша визирнула й побачила Олесь.

- Можна увійти? - спитав.

- Заходь.

Олесь увійшов до кімнати. Тамара сама була вдома.

- Добридень, Томі. Я, як обіцяв, зайшов по книжку, за маленьким томиком, - засміявся він на свій дотеп.—Ти вже звикла до нового місця?

- Влаштувалася я непогано, а от звикнути ще не встигла, та думаю, що не скоро й звикну.

- Чого так? Хіба до тебе погано ставляться, чи, може, ти за кимось нудьгуєш? - спитав Олесь.

- Нема чого критися - нудьгую. За домівкою, за матусею, за друзями. Взагалі, за улюбленим і милим оточенням.

- Нічого в тому нема дивного. Ще й місяця не минуло, як ти приїхала сюди. Все минеться, от побачиш! Будуть у тебе подружки, улюблена справа для тебе знайдеться. А що тебе приваблює? - заспокоював дівчину Олесь.

- Я маю багато захоплень, я завжди попереду подій, серед молоді. Брала участь у багатьох гуртках художньої самодіяльності, а тут я загубилася серед

незнайомих мені людей.

- Це легко виправити, - сказав Олесь. - У нашому Будинку культури теж працює багато гуртків. Я, наприклад, граю в струнному і духовому оркестрах. Приходь, тебе з радістю приймуть. А завтра у літньому парку на танцювальному майданчику гратиме духовий оркестр. Завітай з Тамарою на танці.

Дівчина простягнула йому книгу.

- Томі, проведи мене до хвіртки.

Біля хвіртки юнак спитав: «То ти прийдеш завтра на танці?»

- Не знаю... Я ще не вирішила. Можливо, якщо Тамара піде, - нерішуче відповіла дівчина.

- Приходь, обов'язково приходь! - спалахнув Олесь. - До скорого побачення, Томі.

- Прощай, - просто відповіла Тамара.

Олесь пішов.

Тамара йшла доріжкою до будинку й думала: «От, знову на щось натякає - «до скорого побачення, Томі», так, мовби запрошує на танці, - скорчила скептичну гримаску вона. - А як проникливо дивилися на мене його очі! Але чому я так сприймаю близько до серця? А воно, дурне, солодко умліває. Спокійно, спокійно, Тамаро. Олесь тобі байдужий, і слова його нічогісінько не означають, товариське запрошення, та й годі. Не зважай на них».

Тамара заспокоїлася і більше не згадувала про хлопця.

Настав суботній вечір. Дівчата збиралися на танці. Тамара-старша мала зустрітися з Миколою й ретельно чепурилася. Вона вдягла блакитне шовкове

плаття, взула білі босоніжки на повнуваті, довгі, стрункі ноги.

Тамара-молодша не мала такого вишуканого вбрання. Вона випрасувала і вдягла біле плаття з штапелю. Білі плаття на той час - “крик моди”. Білий колір дуже пасував до Тамариного чорного волосся. Довгі товсті коси вона звила у гарну зачіску й сколола її на потилиці. Спереду воно було гладенько зачесане, відкриваючи високе чисте чоло. Великі очі сяяли сіро-зеленим сяйвом, високі дуги чорних брів, прямий з ледь помітною горбинкою ніс надавали обличчю схожість із жителями Сходу. Її дитяче личко не мало якоїсь особливої вроди, але його виразність, жвавність, сміхотливий ротик з дещо вузькуватими, але чуттєвими губами, рівними білими зубами, дихало зачаруванням.

Дівчата вийшли з дому, і на них війнуло літнім вечірнім теплом, з неба лив своє срібне світло повний місяць, небо вкрили зірки.

- Ми, мабуть, дещо запізнюємося, бо вже давно грає музика, аж тут чути, - сказала Тамара-молодша.

- А я думаю, що в самий раз. Молодь тільки збирається. Ми завжди ходимо о такій порі. Навіщо приходити першими, і потім стовбичити, очікуючи поки всі зійдуться, - заперечила Тамара-старша.

Олесь одразу вгледів її. Він стоя біля оркестрантів. Сьогодні він відмовився грати, бо йому аж кортіло познайомитися з новенькою. І зовсім не з простої цікавості. Вона з першої зустрічі, з першого погляду запала йому в душу. Таке собі миле дівча, схоже на циганочку. “Буду з нею весь вечір танцювати. Вона весь час не йде мені з думки. Чим

же вона приваблює мене, не розумію? Начебто нічого показного. Крихітна, тоненька, як билиночка. Хіба що очі, так, саме очі... Їх ясний погляд проникає усередину, в саме серце й бентежить його” - думав він, і від цих думок теплі хвилі пробігали йому по всьому тілі.

- Хлопці, годі відпочивати. Заграйте на моє замовлення вальс “Амурські хвили”, - звернувся він до музикантів.

- Чого ти розпалився? Чи вже хтось тебе зацікавив? - засміявся Микола.

- Так. Он та дівчина, що стоїть біля твоєї Тамари.

- Та хіба то дівчина? То ж якесь мале дівчисько. А як же щодо Лариси? Чи вже забув її?

- Чому вже одразу забув? Я саме на цьому тижні збираюся поїхати до неї. А новенька - не простенька, як на перший погляд здається. Кажу тобі, як другові, є в ній щось таке, щось таке... Ет! - Олесь не доказав і зірвався з місця.

Зазвучали мелодії прекрасного вальсу. Тамара стояла в купці дівчат-фінансистів, яка збилася в дальньому кутку танцювального майданчика. Тамара хвилювалася. Ще б пак! Вона вперше з'явилася серед молоді, яка з цікавістю, оцінюючи, поглядала на неї. Олесь стрімко перетнув увесь майданчик і, не дійшовши декілька кроків, зупинився, простягаючи до неї руки, уклінно запрошуючи:

- Тамаро, будь ласка, прошу!

Вона зашарілась, не неважуючись якось відповісти на запрошення. Ще ніхто не танцював і Тамара ніяковіла від думки, що вона вперше мала ступити назустріч маловідомому парубку, щоб

танцювати з ним під пильними, допитливими поглядами присутніх. Вона zvolікала. Тоді Тамара-старша прошепотіла : “Сміливіше”. Це підбадьорило дівчину, вона усміхнулася до Олесь і пішла танцювати.

Одна з міських красунь спитала у своєї подруги:

- Ти не знаєш, хто ця непоказна дівчина? Чому Олесь запросив її? А де ж Лариса?

- Дівчину цю я теж бачу вперше, а Лариса, кажуть, переїхала до іншого району. А в тому, що Олесь танцює з новенькою, нема нічого дивного. Хіба він мало їх перебрав?

- Я б сама не проти з ним зустрічатися, він такий красунчик.

- Ну, то спробуй, можливо, щось вийде.

- Та я вже до нього і так, і сяк, але він навіть у мій бік не дивиться.

Олесь тим часом вивів Тамару на середину кола і почав з нею кружляти так, наче ніс її на руках. Вона спіткалася, зачіплялася за нерівні дошки дерев'яної підлоги, уся розпашілася, ніяковіла, а Олесь нахилився до неї, запokoюючи:

- Тамаро, ти легко й невимушено вальсуєш.

- Та годі кепкувати! Я, зазвичай, непогано танцюю, чого не скажеш про мої здібності зараз. Вибач, - повеселішала Тамара.

Вона відчула, що почувалася розкутішою, і вальс та Олесь, що кружляв і кружляв, несли її мов на крилах. Їй перед очима все зливалося, вертілося, неслося, неначе у вихорі. Олесь захоплено дивився на дівчину, яка буцім-то ластівкою ширяла у повітрі

разом з ним. У її дивних, широко розкритих очах, миготів відблиск місяця, зірок, електричних вогнів і ще чогось незбагненого. Танець скінчився.

- Дякую, Томі. Було чудово, - сказав юнак, підводячи її до подруг.

Знову заграв оркестр. Цього разу - танго. Тамара побачила, що Олесь прямує до неї, ось він уже поруч, ось запрошує. Уже з перших турів танцю вона зрозуміла, що не вміє танцювати влад з ним.

- Олесю, у нас нічого не вийде. Я навіть не встигаю рухатись разом з тобою, увесь час наступаю тобі на ноги. Облишмо, та й годі.

- Ні, ні! Продовжимо, я навчу тебе, тільки не поспішай, - сказав Олесь, легенько ведучи дівчину.— Ось так: спочатку крок уперед, потім два кроки, далі так само вправо. Дуже добре, вже майже виходить. Я вестиму тебе, а ти дослухайся мене. Ще трішечки й ти добре танцюватимеш без моєї підказки.

Тамара старанно слідувала за ним, а коли знову перечіплялася, він стискав її в своїх обіймах і обоє весело сміялися. Вони так захопилися, що ні на кого не звертали уваги. Танго скінчилося. Олесь не відходив від дівчини, потім запросив на фокстрот, знову на вальс... Вони безжурно кружляли, мов метелики над квітами, викликаючи у кого заздрість, у кого осуд, але їм було байдуже до всього на світі. Фінансисти почали перешіптуватися, а Софія навіть покивала йому погрозово пальцем, мовляв, чи не занадто він захопився. Та Олесь не звернув уваги на це застереження й продовжував хмелем витися навколо дівчини. Йому було цікаво й хороше з нею, а все інше не мало ніякого значення. Тамара добре

розуміла, що на них звертають увагу, що треба якось зупинитися, або зовсім зникнути, та їй цього конче не хотілося. “І все-таки, я маю щось вирішити”, - подумала вона і почала озиратися, шукаючи Тамару-старшу, але її ніде не було. Олесь, відчуваючи її хвилювання, сказав:

- Томі, дозволь мені провести тебе додому. Сьогодні гарний, особливий вечір. Навіть місяць дивиться тільки на нас і радіє. Давно не було такого чудового вечора.

- Що ти, Олесю! Ні в якому разі! - заперечила Тамара, і їй в очах спалахнув щирий протест. - Нам не потрібні безпідставні балачки на нашу адресу, а тим більше - осуд з боку Ларисиних подруг. Вони все неправильно витлумачать, а вони - мої колеги. До того ж, мені небайдуже їхнє ставлення до мене після цього.

- Ти зайве переймаєшся. Що в тому поганого, якщо я проведу тебе додому? Після того, як ми весь вечір разом танцювали, я маю за обов'язок тебе провести. А тим більше, що я цього бажаю над усе. Ми можемо піти звідси трохи раніше й не центром міста, а скороченим шляхом, що веде парком. Ну як, згода?

- Олесю, ти не розумієш мене? Я прийшла на танці разом з Тамарою, з нею й мушу повертатися.

- Тамара піде з Миколою. Вони вже, мабуть, пішли, бо їх ніде не видно. Софія й Іра мешкають в протилежному кінці міста. Було б неввічливо тебе залишати, тому не вагайся, ходімо, хіба що ти сама проти, - наполягав Олесь.

- Ідеться не про мене, тому не будемо про це казати, - ще трохи опиралася невпевнена дівчина.

Олесь узяв її руки в свої. Дівчина відчула легке тремтіння його пальців, і це тремтіння передалося їй. Воно збуджувало й проймало. Він потиснув їй руки, благально заглянув у вічі. “За будь-яку ціну я сьогодні піду з нею”, - промайнула настирна думка. - “Це малесеньке галченятко неймовірно приваблює до себе нестримною силою зачарування”.

- Ходімо, Томі. - Він рішуче підхопив її під руку й повів до виходу. - Не сперечайся й не пручайся, щоб на нас не звертали уваги.

Вони йшли слабо освітленою парковою алеєю. Де-не-де тьмяно мерехтіли ліхтарі. Тільки місяць осявав алеї й ледь помітні доріжки.

Хвиля піднесеного почуття несла молодят на своїх гребенях, зникли докори сумління. Обоє відчували новизну сприйняття того, що з ними відбувається. Тамару проймав дивний неспокій. Вона зрозуміла, що не бажає розлучатися з Олесем. “Отак би йти, не рознімаючи рук, щоб вони доторкалися до мене. Коли він сміється, усі печалі зникають, коли він говорить, завмирає серце”. Олесь і собі думав: “Звідки вона з’явилася? Чого так калатає серце, коли я наближаюся до неї? Ох, чарівниця, а не дівчина”.

- Томі, - звернувся він до дівчини, - розкажи про себе, звідки ти приїхала, чи, може, з казки з’явилася?

- І зовсім не з казки, - засміялася Тамара. - Я справжня, земна, а родом з України, з Чернігівщини. Є така область з обласним центром Чернігів. Він прийшов з глибокого минулого. Якщо пам’ятаєш із історії, було таке князівсто в Київській Русі. Колись його заселили племена сіверян. Тепер прекрасне місто. В ньому живе сміливий, героїчний,

роботящий, доброзичливий народ. Місто стоїть на чудовій, живописній річці Десні, яка впадає в могутній Дніпро. пам'ятаєш, як Гоголь написав про нього: “Чуден Днепр при тихой погоде, когда тихо и плавно катит воды свои...” Так ось, це - наш Дніпро. А приїхала я з міста Городні, що біля Чернігова. Це районий центр, трохи більший за ваш Дрогичин. Городня теж має неабияке історичне минуле, бо в ній свого часу побував Петро Перший і подарував місту гармати, які до цього часу стоять, гордо дивлячись у небо своїми жерлами, й нагадують про славні героїчні часи. Городня - екзотичне місто, на ньому лежить відбиток поліського краю. Будинки в ньому дерев'яні, великі, світлі, теплі, з високими ганками, різьбленими віконницями. А природа казкова й багата. Про неї можна розповідати довго й всього не переповіси, не переслухаєш. Казковий світ, одним словом.

- Я слухаю тебе так, мовби читаю цікаву книжку, - сказав Олесь, якого вразила насиченість мови, де проявляються і багата уява її мислення, і душевний стан піднесеної чутливості, і здібність виразно висловлювати свої думки. - То ти полісяночка?

- Так. Нас у мами трійко. Тато загинув у минулій війні. Його в перші дні війни мобілізували зі Львівщини на фронт, а мама з нами мусила тікати звідти під бомбами до Городні, бо залишатися родині комуніста на заході України було небезпечно. Моїх старших братів розкидала доля, кого куди. Самий старший Анатолій живе і працює в місті Гомелі, обіймаючи посаду начальника будівельно-монтажного тресту. Середній брат Вілен - офіцер,

служить у Німеччині, а я опинилася тут після закінчення Гомельського фінансово-економічного технікуму. От і все.

- Томцю, ти надзвичайна дівчина й думки твої якісь прозорі і ясні. Звідки в тебе оте вміння бачити і відчувати красу?

- О-о, Олесю! Я зросла серед краси. З дитинства слухала пісні пташок, дзюрчання струмків, дихала п'яним ароматом квітучих луків, широких ланів, зелених лісів. Матуся навчила мене любити все це і ще багато чого прекрасного, наприклад, музику, літературу, мистецтво. Моя мама за фахом педагог, своє дитинство провела серед дивної природи поліських луків, зелених дібров і густих гомінких лісів. До того ж, я багато читаю художньої літератури, мене все цікавить, я маю багато різних уподобань.

- Так от чому у всьому, про що ти говориш, відчуються імпульсивність, проникливість, які звучать проникливо й щиро. “Завтра я маю з нею обо’язково зустрітись, нехай там хоч що кажуть” - подумав Олесь.

Вони підійшли до Тамариного будинку.

- Олесю, я вже піду, - сказала вона, - Не хочу, щоб Тамара побачила нас удвох.

- Ні, Томі, не поспішай. Тамара не скоро повернеться. Йому не хотілося відпускати дівчину, яка все більше й більше подобалася.

- Затримайся хоч на якусь часину. Ми пройдемося вулицею, подихаємо свіжістю ночі.

“Яка вона тендітна. Невже я в неї отак от враз закохався? Та ні, мабуть, трохи захопився. Надто

вона цікава й гарненька” - подумав Олесь, затримуючи її теплу руку в своїй, а вголос сказав:

- Я сподіваюся, ми завтра знову побачимося на танцях?

- Не знаю...

- Чому?

- Як Тамара піде, то й я з нею прийду.

- Я буду на тебе чекати. Чуєш? Дуже...

- Олесю, може я й прийду. Але у мене до тебе прохання: не підходь раз-по-раз до мене, і проводити додому мене не треба. Навіщо спокушати долю? Це ні до чого. Ти маєш кохану дівчину, то й вгамонися. Нічого зваблювати мене, аби тільки викликати непотрібні балачки про нас. Навіщо “багато галасу даремно”?

- А ти не перебільшуй, - заспокоював дівчину Олесь.

- У тому, що я тебе провів, не криється ніякого злочину. І зради тут немає. Чому ми повинні тікати один від одного? Як на мене, то мені приємно провести з тобою час.

- А як щодо мене? - спитала дівчина. - Ти й на думці не маєш, що я можу закохатися в тебе. Я ж не бездушна лялька, якою можна погратися та й покинути. А щоб такого не сталося, краще не залазити в хаші. Тому, Олесю, я не обіцяю, що завтра прийду на танці. Скоріше за все, що ні.

- Це твоє остаточне рішення?

- Так.

- Тоді я завтра вранці повернуся до колгоспу, де маю проходити виробничу практику. Зараз саме збирають зернові, роботи дуже багато, не знаю, коли й вирвуся.

-

- Добраніч, Олесю, - попрощалася дівчина. Їй у серці щось радісно тенькнуло, коли Олесь сказав, що поїде до колгоспу, що через неї відмовився від танців, та не від неї.

- До зустрічі, Томі.

Вона одразу зникла за хвірткою. Олесь ішов додому. З думки не йшла сьогоднішня зустріч, приємна, невимушена. “Я б залюбки завтра зустрівся з Тамарою, але вона наполеглива й категорична. Не поспішатиму. З колгоспу зателефоную, а в суботу приїду і ми побачимось, хоч як би там не було. Щоправда, я Ларисі пообіцяв приїхати до Теліхан, та від неї ще не надійшов лист. Як одержу, тоді й вирішу” - подумав він і відчув, як згадка про Ларису одразу відійшла кудись далеко, а в голові ще дзвенів чистий голос, ніжний сміх маленької циганочки.

Тамара тихенько увійшла до коридору через незамкнені двері, а потім - до своєї кімнати. Не запалюючи світла, швиденько роздяглася і вклалася на матрас, набитий свіжим запашним сіном. Її терзали суперечливі думки про Олеся, про Ларису, про себе. Вона вирішила: “Минулий вечір був нашим першим і останнім”. Легка туга загасила радість і дівчина зітхнула, намагаючись заспокоїтись. Востаннє вона подумала: “Що буде, то буде”, - і сон склепив їй повіки.

III

У понеділок дівчата повставали трохи раніше і почали збиратися на сільгоспроботи. Майже всі працівники райфінвідділу, за винятком хворих і

літніх, від'їздили до місцевого колгоспу. Ясний ранок обіцяв спекотний день. На порі була середина серпня. Дощові хмари давно не з'являлися на небі, стояла суха погода, сама сприятлива для збирання врожаю.

Тамара пригадала той час, коли її щороку разом з курсом посилали до колгоспу для збирання врожаю. Це був незабутній час, коли після літніх канікулів випадав ще один місяць безжурного життя. Удень - різна робота у полі, а ввечері варили картоплю на багатті у господарському дворі. Ох і смачна картопля з “пригарками”, зварена у горщику! Колгосп виділяв м'ясо, молоко і господиня, у якій квартирували дівчата, готувала щось смачненьке у печі для них. Іноді Тамара з подружками збирала гриби у лісі. Білі гриби, один кращий за одного, так і лізли самі до кошика. Ось один гриб, другий, третій... Вже повний кошик, а ними ще вся галявина всіяна. Таку силу грибів вона знайшла у лісі біля села Стукачі Гомельського району. А скільки випадало пригод, цікавих знайомств, веселих співочих вечорів, посиденьок при місяці. Ще довго в гуртожитку точилися розмови, спогади й потаємні зв'язання.

Сьогодні дівчата йшли за жаткою і в'язали снопи. Ця робота вимагала вправності й темпу. Тамара милувалася колосистим ланом і на мить уявила, що вона бігає рідним, спекотним полем, де перешіптуються, співають, дзвенять стиглі хліба, де гукають флейточки-перепілки: “спати пора, спати пора”.

Вона заходилася скручувати перевесла і

зв'язувати зібрані у оберемок стебла перевеслом, наче підперезуючи очкуром. Виходив кучерявий сніп. Із снопів складали копиці. Їх ставало дедалі більше. Вони немовби крокували ланом, здалеку нагадуючи поважних незграбних купчинь. Дивлячись на них, серце раділо за красу й багатство лану, які втілені у цих копицях, завдяки дбайливим працьовитим рукам людей.

Ланом линули відголоски жвавої розмови, веселого сміху працюючих.

- Тамаро, де ти навчилася так вправно в'язати снопи?

- запитала цікава Софія.

- У цьому нема нічого складного. Бери та й в'яжи. Мені сьогодні не вперше довелося працювати в полі. Коли я навчалася у школі, у технікумі, нас кожного року посилали у колгоспи. Там усе доводилося робити, що загадають. От і навчилася.

Робочий день добігав кінця. Усі були зморені незвичною працею, спекою. Коли посідали відпочивати, то відчували втому, біль у спині, у м'язах рук і ніг. Сонце добряче напекло голову, обличчя було червоне, мов у вареного рака, у пилюці.

- Ой, я так засмагла, зовсім попеклася, - бідкалася білолиця гарненька Ірина.

- Боїшся, що коханий тебе розлюбить, ха-ха-ха! - незлобиво кепкувала Софія.

- Не в тому річ! - заперечила Іра.—Моя біла шкіра запеклася, мов перепічка, аж горить.

- А ось Тамарі навіть личить засмаглість. Вона ще більше нагадує циганочку. Ти не образилась за таке порівняння? - спитала Галина.

- Аніскілечки! - засміялася Тамара. - Я через це не

переймаюся, бо звикла до того, що мене постійно з кимось порівнюють: то з грузинкою, то з єврейкою.

- Якщо вже зайшла про це мова і якщо це не таємниця, то скажи, якої ти національності? - спитала Софія.

- Моя національність зазначена в особовій справі, проте інформація для допитливих: тато - українець, мама - росіянка. Питань більше немає?

- Тамаро, не ображайся на Софію. Вона така, що про всіх і про все занадто турбується, - немов вибачаючись, звернулася до дівчини Галина й доброзичливо усміхнулася.

- Я й на думці не мала її образити, бо не надаю значення тому, хто якої національності. Але Тамара має колоритну, а тому загадкову зовнішність, що викликає підвищену цікавість, - виправдувалася Софія.

Присутні притихли, очікуючи транспорт, щоб доїхати до міста, бо йти пішки було дуже далеко.

Тамара ще декілька разів по тому їздила брати льон. За цією роботою минув тиждень.

Нарешті в п'ятницю обидві Тамари зібралися за вечерею. Тамара-старша повідомила:

- Сьогодні я бачила Олесь. Він сказав, що одержав листа від Лариси. Вона пише, що добре влаштувалася, роботою задоволена. А ще Олесь сказав, що завтра поїде до неї.

Тамара-молодша відчула, як льодяна голочка впилася їй у самісіньке серце, все так і похололо всередині, і смуток огорнув її. Вона промовчала, і розмова на цьому припинилася.

Суботнього вечора подружки збиралися на танці. Вечір відпочинку мав відбутися в приміщенні Будинку культури, бо танцювальний сезон на літньому майданчику закінчився.

Тамара-молодша вдягла чорну спідничку-багатоклинку. Спідничка на її осиній талії ледь трималася на шпильці, яку вона майже кожного разу пришпилювала до поясника все далі й далі. Смагляве обличчя відтіняла біла шовкова кофточка. Вона знала, що Олеся сьогодні не буде й майже раділа: «Це на краще, - думала вона, - принаймі мені не потрібно буде вдавати, що я байдужа до нього, триматися осторонь, щоб він і ще хтось, бува, не запідозрили чогось такого ... та не плескали язиками про неї».

На танцях до неї підійшов молоденький хлопчина.

- Дозвольте, - запросив він якимсь надміру задерикуватим, з виразом своєї неперевершеності.

Тамарі аж смішно зробилося, але вона стрималася. У очі впали чорний чуб, який неслухняно спадав на лоба, кирпатий ніс і майже дитяче обличчя. Танцював він легко, приємно усміхався, на щоках з'явився легенький рум'янець.

- Будьмо знайомі. Мене звуть Володимир, а вас як?

- Тамара.

- Дуже приємно. Я вдруге бачу вас на танцях. Ви приїжджа? А коли так, то що ви робите в нашому місті?

- Ви ставите багато запитань. Багато хочете одразу довідатись? Проте в цьому нема нічого дивного - я з

першого серпня живу й працюю у вашому місті.

- І як вам наше місто?

Тамара стенула плечима:

- Чисте, спокійне, невеличке західне містечко, не більше того. Воно не має нічого показного, надзвичайного. Перепрошую, якщо я недооцінила вашого міста.

- Я не ображаюся. Воно є саме таким, яким ви його охарактеризували.

Володимир ще щось намірився сказати, але танець закінчився.

- Не поспішайте, Тамаро, ми ще потанцюємо, якщо ви не проти.

- Гаразд, - відповіла дівчина. Вона навіть зраділа, що нагодився оцей хлопчина, і їй не доведеться сумувати, бо Тамара-старша танцювала у парі з Миколою, Софійка нетерпляче чекала свого кавалера - він чогось затримувався, інші подруги сиділи на стільцях, очікуючи своїх прихильників.

У невеличкому танцювальному залі товпилася молодь, було тісно й задушливо. Тамара й Володя були майже наймолодшими у цьому залі, якщо брати до уваги, що тут збиралися хлопці і дівчата від двадцяти до тридцяти років.

Підійшла Тамара-старша й спитала: "Тамаро, тебе провести додому?"

- Не треба, я піду з Беллою. Ми вже домовилися.

- Тоді я піду. Рано мене не чекай. Будь ласка, не замикай входні двері.

- Гаразд, не турбуйся.

Коли закінчився останній танець, Володя затримав Тамарину руку в своїй:

- Дозволь провести тебе додому? - спитав.

- Вибач, Володю, але я домовилася з подругою, яка живе поруч, то й підемо разом. Можливо, іншим разом. Добраніч.

Вона відмовила хлопцю, бо він її зовсім не цікавив.

- Ловлю тебе на слові, Тамаро. Добраніч, - сказав Володимир.

Тамара увійшла до тихої темної кімнатки, у якій тільки й білили при місячному сяйві два вузеньких ліжка. Лежачи, в ліжку, вона відчула легкий неспокій, який їй не давав заснути. “Олесь зараз з Ларисою святкують, радіють, що зустрілися. А як інакше? Вони ж - закохана пара. А хто я? Випадкова знайома”, - вона зітхнула й відігнала непрохані думки разом з неспокоєм. “Заспокойся, дурненька. Не бери клопоту у голову”. Але десь у глибині, у підсвідомості інший гоос нашіптував протилежне, зваблював і викликав приємний щем: “Олесю, повертайся до мене, я чекаю на тебе”...

У неділю дівчата довго спали. Першою встала Тамара-старша й пішла у базар по харчі. Менша прибрала, помила в кімнаті, в кухні, принесла два відра води з колодязя.

Невдовзі повернулася Тамара-старша. Вона купила яєць, картоплі, цукерок, жиру, і дівчата заходилися біля сніданку, а разом - і обіду, бо було вже майже пообіді (опівдні).

- Томо, вгадай, кого я зустріла в місті? - весело спитала Тамара й одразу випалила: - Олесь!

Тамара-молодша від здивування зробила великі очі:

- Отакої! Хіба він не у Теліханах?

- Тож бо і є, що не у Теліханах. Каже, що не доїхав: не вдалося сісти в автобус, усі квитки були продані, а без квитка водій його не взяв, хоч як Олесь його не умовляв. Так він і повернувся ні з чим. Уявляю стан Лариси, десь очі виплакала, виглядаючи, очікуючи його. Вона ж надто вразлива. Та і я на її місці, мабуть, схилнулася, - сказала Тамара-старша, скрушно хитаючи головою.

- Звісно, твоя правда. Вийшло якось непередбачено. Та, зрештою, іншим разом поїде.

- Еге ж. у них ще все життя попереду, - заспокоїлась Тамара-старша.

Дівчата сіли до столу, де в мисці парувала духмяна картопля, посипана зверху смаженою цибулею, на сковороді шкварчала яєшня і стояла повна тарілка з салатом - улюблена страва. Обидві Тамара із задоволенням смакували.

-Томо, я маю о четвертій годині зустрітися з Миколою, так що ти не сумуй, а ввечері разом з Беллою сходитьь до Будинку культури. Ти ж з нею домовлялася?

- Так, але я їй не обіцяла, хоча сказала, що про всяк випадок зайде по мене.

- А чого сидіти вдома? Там Володя, напевне, буде на тебе чекати. Ви вчора, мов голубки, воркували. До речі, з вас вийшла б гарна пара!

- Облиш, Тамаро! Володя тут ні до чого. Танцює, щоправда, він непогано, симпатичний, не більше того. Я взагалі не бажаю про нього балакати. То все пусте.

- Ти що, образилася? - спитала Тамара-старша. - А я

за тебе щиро раділа, та, зрештою, тобі видніше. Ось і мені кажуть: Микола такий-сякий, ще й хвалькуватий, гонористий. Та хай що хочуть про нього плещуть, а він мені подобається. Я люблю слухати, як він співає, грає. Мені “ведмідь на вухо наступив”, і я співати, грати не вмію, то насолоджуюся, слухаючи Миколу. Олесь теж добре грає.

Згадка про Олесь змусила Тамару-молодшу почервоніти. Вона дуже зраділа, почувши, що він повернувся, радість аж бризкала з очей, і вона їх опустила, щоб Тамара не помітила їх надмірного зблиску. «Сьогодні я його побачу», - пронеслося в голові. - Скоріше б вечір настав» - подумала вона, на щось сподіваючись, або просто радіючи, як радіють ясному сонечку, днині.

Настав бажаний вечір. Тамара сиділа, як на голках, очікуючи Беллу. Аж ось і вона.

- Тамаро, ти йдеш зі мною?

- Аякже. Я надумалася піти й чекаю на тебе.

Дорогою Тамара поспішала, а Белла йшла поволі. Вона ніколи, куди б не було, не поспішала. Надворі було ще доволі тепло, тихі зорі дивилися на землю, а місяця не було видно - він сховався від землі у тінь, повернувся до неї неосвітлюваною сонечком стороною.

Будинок культури гудів і вирував від молодих голосів. У це невелике, районного значення, місто зрідка наїжджали артисти театру чи концертні бригади, бо не дозволяли ні сцена, ні освітлення, ні озвучування, ні зорова зала розташувати декорації для вистави, музикальне обладнання тощо. Вряди-

годи давали концерти невеликі заїжджі групи, а більше мешканці міста розважалися в кіно, на концертах-виставах місцевого Будинку культури, на танцях, до яких виявляли неабиякий інтерес. От і сьогодні молодь раділа нагоді відпочити, розважитися, потанцювати. Грала переважно радіола, а на зміну їй виходив грати на баяні директор Будинку культури Куфайкін Євгеній Петрович. На тісняву ніхто не звертав уваги, головне - було весело.

Тамара і Белла підійшли до своєї компанії. Тут стояли ще не знайомі Тамарі дівчата.

- О, сьогодні до нашого полку прибуло, - привітавшись до всіх, сказала Белла. - Дівчатка, знайомтеся. Це Тамара - новенька, вона працює, як і я, в податковій бухгалтерії. А це, - продовжувала вона знайомити, - Яніна, - вказуючи на повненьку, з рудим кучерявим волоссям, гарненьку дівчину. Та приємно всміхнулася. - А це - Валя. Вона працює у лікарні разом з Яніною.

- Дуже приємно, - відгукнулися одна до одної дівчата. Тут ще були присутні Софія, Ірина і Женя, які поміж собою голосно розмовляли й реготалися.

Тим часом заграла музика і до Тамари-молодшої підійшов Олесь:

- Привіт, Тамаро! Дозволь запросити, будь ласка.

- Олесю, ти вже повернувся з Теліхан? - спитала здивовано Софія.

- Я потім розповім, - відповів юнак.

- Не заважай. Хіба не бачиш, що він дівчину запросив, - глузливо сказала Женя.

Коли пара відійшла, Софія уїдливо

прошепотіла: “Ви тільки подивіться на нього! Ні з ким не танцює, окрім як з Тамарою. Це б Ларисі не сподобалось”.

- А що, як з Тамарою! Вона з нашої компанії, до якої він зик. Вік всеодно не стоятиме, - заперечила Іра.

- Ну то й що, хіба інших дівчат мало?

- Яка нам різниця, з ким йому танцювати, чи кого додому проводити. Він же молодий хлопець, не монах. Лариса далеко, а життя рухається далі. Вони самі розберуться, - сказала Яніна.

- Я веду до того, що Олесь упав, упав за Ларисою, а вже за місяць, як вона поїхала, зацікавився цією крихіткою, що не викликає ніяких сумнівів, - не вгавала Софія.

- Хіба ти Олеся не знаєш? Він до всіх новеньких надто не байдужий, за кожною ухльоскує, - не змовчала і Женья.

- Та годі вам перемивати кістки! Скільки можна! Краще подивіться, як їм весело удвох, - сказала, як відрізала, Ірина, щоб припинити непотрібні балачки.

Олесь і Тамара кружляли колом, не поступаючись ні перед ким. Олесь немовби цим самим кидав виклик усьому присутньому товариству, виставляючи Тамару напоказ, мовляв, дивіться, яка гарна дівчина!

- Олесю, спинися, нехай на нас не звертають уваги, благала сором'язлива дівчина.

- А чом би й ні? Зараз я візьму тебе на руки й кружлятиму, кружлятиму...

Він щасливо реготався й справді мало не ніс її на руках. “Мила дівчинко, якби ти знала, як я скучив за тобою”, - тільки встиг подумати Олесь, як танець

скінчився.

- Не йди від мене, бо нема того місця, де б я тебе не знайшов, - сказав Олесь і побачив, як вона враз спалахнула. “Я їй небайдужий” - промайнула, мов блискавка, думка йому в голові.

Він завів Тамару в центр кола і ступив перші кроки “вальсу-бостону”. Цей ніжний, чарівний, повільний “вальс-бостон” хвилював до нестями, зачіпаючи найніжніші струни зачарованої душі, забираючись до найпотаємніших її куточків. Душа немов розчинялася в захоплюючих мелодіях вальсу кохання.

- Томі, - шепотів проникливо Олесь, - де твої очі, куди ти їх від мене сховала? Я хочу дивитися в твої очі, читати в них таємниці твоєї душі.

- Олесю, ти перебільшуєш.

- Ні, не кажи. У них криється таємнича сила, у них грає відблиск піднесених почуттів, а ще вони саме зараз замріяні й ніжні.

- Це тому, що це мій улюблений вальс. Я вперше його почула в кінофільмі «Міст Ватерлоо». Незабутній фільм, незабутній вальс «Згасаючі свічі».

- Моя маленька Томі дуже чутлива. - Олесь притис дівчину до себе.

Вони вже не підходили до дівчат, їм було байдуже до пліток і до всього на світі, окрім них самих.

- Сьогодні ми разом підемо додому й ніяких відмов, гаразд?

- Гаразд.

- А не краще нам піти саме зараз? - засміявся хлопець. - Більше часу побудемо разом.

Не дочекавшись відповіді, він взяв її за руку й повів до виходу. На них війнуло свіжістю серпневого вечора. Після задушливого залу вони з насолодою вдихали цю свіжість.

- Томі, я телефонував тобі, й мені відповіли, що ти на сільгоспроботах. Покажи свої трудові мозолі.

- Ось, подивись. Мозолів нема, - Тамара простягнула маленькі м'які долоні.

- Однак, подряпини, синці є, а мозолів нема. Це означає, що ти погано працювала, - кепкував Олесь.

- І зовсім не погано. Робота випала неважка: то снопи в'язала, то льон брала. Це ж не лопатою кидати.

- Не виправдовуйся, я тільки пожартував.

Він поцілував ніжні кінчики пальців і, помовчавши, сказав:

- Томцю, у Будинку культури Галина Куфайкіна набирає групу до танцювального гуртка. Якщо маєш бажання, приходить. До того ж, готують концерт художньої самодіяльності до Жовтневих свят.

- От за це тобі дякую, - зраділа Тамара. - Я тут засумувала. Завзята активістка ще змалечку, а потім у школі, у технікумі я співала, танцювала, беручи участь чи не у всіх гуртках художньої самодіяльності. Якось мріяла податися до театрального, та матуся не дозволила.

- Ну, тоді розкажи мені щось цікаве, а я послухаю. Може, десь всядемося зручніше?

- Я не стомилася, краще ходитимемо, - відповіла Тамара й замислилась. Потім почала: "Цей випадок стався на початку 1944 року"... Вона розповідала з глибоким почуттям, у якому вчувалися і сум, і радість, і щастя, і любов, про кохання молодого

радянського командира артилерійської батареї Степана Приходька до скромної сільської красуні Марини, яка разом з матір'ю врятувала його - смертельно пораненого від неминучої загибелі.

“Одужавши, Степан освідчився Марині у коханні, а вона не йняла віри, хоча всім серцем покохала Степана. Їй здалося неймовірним, що цей молодий красень-офіцер міг покохати просту сільську дівчину. Вона тільки ніжно усміхалася на те, дивлячись на нього з недовірою лагідними ясними очима.

Тоді Степан на доказ свого кохання підійшов до відчиненого вікна, в яке задирали білі суцвіття вишні, зірвав маленьку квіточку й з насолодою вдихнув її аромат, хоча, як відомо, цвіт вишні запаху не має...”

- Далі, Томі, що було далі?

- А далі: “... Настали світлі дні Перемоги. На землі знову бував травень, а з ним вистражданий, виборений захисниками-визволителями мир, який відроджував у серцях стражденного народу надії на майбутнє без сліз і без горя.

Одного сонячного дня Марина, яка брала воду в колодязі, і Степан зустрілися. До Марини підійшов військовий офіцер і попросив напитися. Він широко усміхався, і Марина одразу впізнала в стрункому, чорнявому, засмаглому парубкові того пораненого, що торік видужував у їхній хатині. «Добрий день, Мариночко, - сяйнув білозубою усмішкою і лагідними очима Степан, а це був саме він. «Добридень, Стьопо», - тихо привіталася дівчина. «Ти впізнаєш мене? Я повернувся до тебе, можна?»

По її очах, у яких розлилося блакитне тепло, він усе зрозумів. “Я кохаю тебе, Маринонько, і хочу залишитися з тобою на все життя”. На доказ свого палкого кохання Степан зірвав ніжне біле суцвіття вишні й почав вдихати глибоко з насолодою його запах, хоча, як відомо, цвіт вишні запаху не має”...

Тамара урочисто закінчила.

- Неперевершено, Томі!

- Бачу, що тобі сподобалось. Подібні маленькі оповіданнячка розповідав на вечорах відпочинку директор технікуму Іван Тарасович. Я декілька їх запам'ятала.

- Сподіваюся, ти мені їх усі переповіси. Попереду у нас ще багато вечорів. Я залюбки слухатиму твій голос, насолоджуватимуся манерою виконання, змістом, а більш за все - спілкуванням з тобою. Я над усе цього бажаю - ти для мене як ковток свіжого повітря.

Олесь нахилився до дівчини, наміряючись поцілувати її, та вона відсторонилася від нього м'яко, але рішуче.

- Це зайве. Я вважаю, що ти допускаєшся помилки щодо наших стосунків. Вони товариські. Ось зараз підемо по домівках і все між нами скінчиться, щоб потім не жалкувати.

- Ти про що? - здивувався Олесь.

- Не прикидайся, що ти не розумієш, про що йдеться. А, може, ти думаєш, що я не розумію і вважаю, якщо ти провів зі мною час, то я, дурненька, навігадувала собі казна-що й радію, сподіваючись, що прийшлася тобі до мислі? То ти помиляєшся. Я не зазіхаю на чуже.

- Буду відвертим з тобою. Ти мені одразу сподобалася, Але я спочатку не усвідомлював, наскільки ти мені дорога. Якби було інакше, мене б зараз тут не було, я б знайшов, де і з ким провести свій час. Повір, Лариса не стоїть нам на перешкоді. Я з нею зустрічався десь місяців зо три, нічого їй не пропонував і не обіцяв. Не буду кривити душею - вона порядна, гарна дівчина, кохає мене і я вважав, що закоханий у неї, поки не познайомився з тобою. Все враз змінилося. З тобою все інакше, що саме, я ще не збагнув. Ти не йдеш мені з думки, де б я не був, мене до тебе притягує невимовна сила. Я хочу тебе бачити, тебе чути, тебе цілувати.

- Олесю, не поспішай. Твої слова звучать, як оспівчення. Проте ти намагався поїхати до Лариси. Як це розуміти?

- Я пообіцяв їй, коли ми прощалися. Вона надіслала листа, в якому просила приїхати, і я їй не зміг відмовити. Та врешті-решт я не був у Теліханах.

- Бо не доїхав.

- Якби надто захотів, то доїхав би.

- І все-таки, це схоже на зраду, буде злочином, якщо ми отак, потайки від неї, почнемо зустрічатися. Було б справедливо й порядно про все їй відверто написати. Краще гірка правда, аніж солодка брехня. Якщо тебе гризуть якісь сумніви, якщо ти вагаєшся або туди, або сюди, то вирішуй, з ким тобі бути. Якщо з нею, то про мене забудь. Я все залишаю на твій розсуд.

- Маленька Томі, але ж я не бажаю тебе втрачати. Це понад мої сили. Я обіцяю, що ближчим часом про все напишу Ларисі. А завтра зателефоную їй. Я без

вагань все для себе вирішив. Я хочу бути з тобою.

- Я тільки одного боюся - накликати на себе біду. Мені не минеться. Подруги, колеги осудять мене, будуть зневажати, а то й відштовхнуть, бо я - розлучниця. І залишуся я сама наодинці з чужим мені містом, - журилася маленька Томі.

- Нічого не бійся - ми будемо разом, я буду весь час з тобою. Колись всім прийдеться змиритися, прийняти дійсність такою, якою вона є.

Олесь намагався говорити переконливо, бажаючи тільки одного, щоб Тамара повірила йому. Він хотів було взяти її за руки, притиснути міцно до себе, сказати, що вона для нього жадана, та дівчина заперечливо похитала головою й зникла за хвірткою.

Олесь ішов додому. Думки снували йому в голові й не давали спокою. Йому подобається Лариса - мила білявка, дівчина, з якою він провів багато чудових вечорів і днів, і за інших обставин він ні за що б не розлучився з нею. Хоча вона й поїхала з Дрогічина, та це не завадило б підтримувати стосунки, коли по-справжньому кохаєш, та випадкове знайомство звело його з маленькою Томі - сіроокою пташкою, яка зруйнувала, як бурхлива весняна повінь, увесь спокійний плин його життя. Вона збентежила його уяву своєю безпосередністю мишлення, вчинків, змінила напрямок його думок. Йому здалося, що світ розступився, поширшав, став більш прекрасний і цікавий. «Томі здійсмає бурю жаги. Ні, я нізащо не зможу, та й не хочу від неї відмовитися», - подумав Олесь.

IV

Тамара потроху звикала до нового життя, до міста. На роботі в податковій інспекції до неї ставилися доброзичливо. Тамара-старша, хоча й бачила, як Олесь декілька разів проводжав її додому, та утрималася від коментарів.

Тиждень розпочався з сонячного ранку. У повітрі вже відчувався перший подих осені. Дівчата поспішали до райфінвідділу, йшли, підставляючи свої обличчя свіжому вітрику.

Тамара-молодша увійшла до бухгалтерії, привіталася й сіла до свого столу. Він стояв біля вікна, з якого виднілося зелене квітуче подвір'я. Вона дістала з шухляди товсту папку з документами і заглибилася в роботу. Робота по суті була копітка, нуднувата, хоча й вимагала уваги, але нудьгувати не доводилося: не давав молодіжний колектив. То сопіли мовчки над книгами обліку, то заводили розмови про цікаві книжки, про кіно, про кумедні випадки. Головний бухгалтер не втручалася до розмов, тільки зрідка заходила до кімнати з ділових питань. І зовсім не до сміху, не до балачок було, коли починали сунути до бухгалтерії відвідувачі, щоб звірити розрахунки по податках. Чого тоді тільки не почуєш - зрідка подяку, а більш за все лайки, образи, спірки.

Ось і сьогодні за відвідувачами не зачинялися двері. Товпилися біля кожного столу. До Тамари підійшов чоловік, низенький на зріст. Зморшкувате, обвітрене, змарніле й похмуре обличчя. Одягнений в

бавовняні штани й піджак, в ситцьову сорочку, взутий в кирзові чоботи. Усе добряче зношене й свідчило про нестатки. Від нього тхнуло тютюном. Він сердито зиркнув на Тамару й тицьнув заскорузлим пальцем, вказуючи на папірець:

- Я тут одержав повідомлення, де зазначена заборгованість, начебто я недоздав м'яса і яєць. То я маю документи, де зазначено, що я повністю розрахувався. А що ти там накрутила в розрахунках, розбирайся.

Тамара взяла документи й спокійно сказала:

- Будь ласка, не хвилюйтеся, зараз я все перевірю й виправлю помилку.

- Як то ж не хвилюватися, коли стоїть недоїмка 50 яєць і 10 кілограмів м'яса.

- Заспокойтеся. Я зараз візьму книгу, документи і звіримося.

Вона швиденько кинулася звіряти, а саму, мов жаром обсипало від хвилювання й сорому.

Чоловік, вичікуючи, дивився на неї недобрим, важким поглядом.

- От і все. Я перевірила, - нарешті сказала дівчина. - Вийшла помилка через мій недогляд. Перепрошую. Я зараз усе виправлю.

- "Перепрошую", - кривляючи її, сказав чоловік. - Я ось зараз піду до завідуючого, поскаржуся, хай він навчить тебе, як слід працювати.

- Не треба нікуди йти, - сказала ввічливо Зоя Іванівна, головний бухгалтер, яка саме підійшла до сердитого чоловіка, - ми самі в змозі все вирішити. Дівчина недавно працює, а роботи дуже багато. Зверніть увагу, скільки книжок лежить на полицях,

за ними стоять сотні різних прізвищ, сотні платників. Тут хоч хто може помилитися. Головне, вчасно виправити помилку. Дякуємо, що прийшли і всі непорозуміння вичерпані.

- Понабирають дітей на роботу, а вони не спроможні впоратися. Бігай, звіряйся, а моя робота стоїть, - буркотів чоловік, запихуючи документи в кишеню піджака.

Тамара ледве не плакала, сиділа, опутивши голову. Вона досадувала сама на себе: “Старалася, уважно розносила і - на тобі - помилка. Як прикро”.

Відвідувач пішов, і Зоя Іванівна звернулася до неї: “Тамаро, будь уважнішою. З ким не буває, ніхто від помилок не застрахований, але ми маємо пам’ятати, за всім стоять дюдські гроші, а вони їм важко дістаються. А тепер маєш дізнатися, кому ти занесла ці поставки і здійснити відповідні виправлення».

- Гаразд, - відповіла Тамара й кинулася виконувати доручення.

У бухгалтерії панувала тиша. Після обідньої перерви рахівники працювали з бухгалтерськими документами, обліковими книгами. Раптом увірвався в тишу дзвінок телефону. Белла зняла слухавку, а потім покликала: “Тамаро, тебе”.

Здивована дівчина почула в слухавці голос Олеся, який доносився здаля, та вона розібрала його слова і знайоме тепле звертання:

- Добридень, Томі! Я сьогодні приїду додому десь о сьомій, тому дуже прошу чекати на мене коло кінотеатру біля дев’ятої години. Я запрошую тебе в кіно. Відмов не приймаю. Зустрінемося - тоді

поговоримо. До зустрічі.

Тамара тільки й встигла відповісти “гаразд”, як на тому кінці дроту повісили слухавку.

У повітрі бухгалтерії повисло німе запитання “хто?”, а Белла багатозначно усміхнулася, проте промовчала.

Тамара сіла до столу й, не вдаючись до суті, перекладала папери. Вона перебувала під впливом розмови з Олесем. Понад усе бажала, щоб відбулася зустріч з ним, і водночас боялася її.

Перед очима з’явився стрункий юнак, з сліпучою усмішкою, що осявала продовгувате обличчя. Він простягував до неї руки, кликав її, щоб повести за собою. Тамара відігнала це звабливе видіння, тамуючи подих. Вона враз зрозуміла, що по вуха закохалася в Олеся і водночас злякалася, не розуміючи, чи їй плакати, чи радіти з того. Внутрішній голос підказував їй: “Не займай чужого”, та Тамара прагнула бути з ним. Але за умови, як вимагало сумління, без брехні, без зради, без будь-яких недомовностей і таємниць, щоб тінь минулого не затьмарила їхніх стосунків.

День минув, і Тамара почала дедалі більше перейматися. Вони з Беллою йшли додому. Беллі кортіло дізнатися в подруги, про що йшла розмова з Олесем, але вона не наважувалася і мовчала. Вона хотіла застерегти Тамару, але не знала, як сказати, щоб не образити її. “Олесь розбещений парубок. Він скривдить необачну, довірливу дівчину, як і інших до неї, як і Ларису, що тепер очевидно”, - думала вона, зітхаючи.

Белла була за віком старша за Тамару на п’ять

років, мала доброзичливу, веселу вдачу, гостра на язик, але не насмішкувата й не уїдлива, а більш дотепна. Вона заливчасто й голосно сміялася. Мешкала Белла з матір'ю і молодшим братом. Тато загинув у Великій Вітчизняній війні. Достатків не мали, жили скрутно, проте двері до їхнього дому завжди були гостинно відчинені для близьких і знайомих. У Белли на свята збиралася молодь, і мати залюбки допомагала приготувати щось смачненьке до столу.

Белла не мала близьких стосунків з кимось з місцевих молодих людей. Чи була сама закохана, невідомо. Приємна, цікава, доволі досвідчена дівчина, вона мала багато друзів, але не зацікавлених прихильників, хоча з неї вийшла б порядна, розумна, вірна супутниця життя та її непоказна зовнішність якось не приваблювала до неї людей чоловічої статі із серйозними намірами. Надміру повненька, вона здавалася присадкуватою й незграбною, ходила, човгаючи ногами по землі, спроквола пересуваючи завеликі ступні, чорне густе кучеряве волосся шапкою лежало на голові. “Кров з молоком”, як кажуть на людину, що не скаржиться на здоров'я. На довгий ніс всілося ластовиння, очі чорні, рот широкий, губи червоні, соковиті. Тамарі подобалася Белла за незлобиву, веселу вдачу, і вона охоче з нею спілкувалася, але була доволі стриманою. Тому, йдучи з Беллою додому, Тамара більше мовчала. Нічого не довідавшись, Белла попрощалася з Тамарою біля її будинку й пішла далі.

Тамара увійшла до кухні. Там поралася Ксенія Михайлівна біля вечері. Тамара привіталася до неї:

- Добрий вечір, Ксеніє Михайлівно.

Ксенія Михайлівна приязно подивилася на дівчину синіми очима, кумедно покрутила довгим носом над маленьким ротом, звела губи трубочкою, від чого зібралися зморшки.

- Ти сама, а Тома затримується? - спитала.—Я вже закінчую варити. Якщо хочеш, готуй їжу. Тобі, Томко, треба краще харчуватися, бо ти ще більше схудла й зблідла. Тут немає твоєї мами, нікому про тебе піклуватися, дитино, тому сама про себе дбай.

- Дякую, Ксеніє Михайлівно, за турботу. Я й справді зголодніла, зараз поставлю картоплю варити.

- Ось на тобі трохи сальця, - грюкаючи кружками на плиті, - сказала господиня. - воно з цмином, запашне, тільки трохи застаре, пожовкле. Їж, Томочко, не соромся.

- Я саме таке сало люблю. Моя мама таким салом борщ затовкувала, а я його залюбки смакувала з молодією зеленою цибулею, - засміялася Тамара.

Повечерявши, Тамара почала збиратися на побачення. “Щоб його вдягнути, щоб виглядати привабливіше? - замислилася вона й зняла з-під завіси шерстяну червону в’язану кофту, випрасувала чорну спідницю. Одягу мала небагато, тому вибирати було ні з чого: дві чорні спіднички - шерстяна шестиклинка, трикотажна вузька і сіра спідничка з кашеміру, що ледь трималася на тонесенькій талії; шерстяне темно-синього кольору платтячко, яке вона вже два роки носила, декілька простеньких кофточок - з батисту, з гіпюру, щоб урізноманітнити свій гардероб. Вона доповнювала плаття, кофти строкатими шарфіками, або вдягала

кофти задом наперед, наче то була вже зовсім інша кофта.

Сьогодні вона вдягнула червону кофту, поправила зачіску, підфарбувала помадою губи, щоб мали виразність, і вийшла з дому. Обличчя їй пашіло. Вона дуже хвилювалася через несподівану зустріч.

Олесь теж хвилювався. “Чи прийде дівчина?” - думав. Він вже зрозумів, що Томі гордовита й недоступна. На стовпі горів вуличний ліхтар, який освітлював ріг вулиці, звідки мала вийти Тамара. Олесь, не відриваючись, дивився в той бік, аж поки не показалася Томі. Він одразу її впізнав і пішов їй назустріч. На душі стало легко й радісно. Олесь зрозумів, що скучив за нею. Тамара підійшла трохи напружена й серйозна, проте очі видавали приховану щиру радість. Більш за все вона не бажала, щоб Олесь зрозумів, що він не байдужий для неї.

- Доброго вечора, Томі! Дякую, що прийшла. Я боявся, що ти не прийдеш, і я не побачу тебе.

- Доброго вечора, - відповіла дівчина, приємно вражена його тихими, але проникливими словами. - Я ж обіцяла, а обіцянок своїх я додержуюся.

Олесь взяв її за руку і повів до фойє кінотеатру. Глядацький зал був повний, вільних місць не було. Саме демонструвався кінофільм про кохання - “Ханка”. У місті тільки й балачок, що про цю любовну драму. Олесь і Тамара всілися на свої місця, відчуючи хвилюючу близькість. Вони вперше були зовсім поруч, відчували кожний подих один одного, навіть биття сердець, сполохане й прискорене. Серед великої кількості людей вони належали тільки одне

одному й почувалися щасливими. Від Олеся йшов приємний запах одеколону, молодості й свіжості, справляючи на чутливу дівчину велике враження. Олесь увесь час тримав її руку в своїй гарячій руці й відчував легке тремтіння маленьких пальчиків. Він сильніше стиснув їх, і вони відповіли на його потиск. Між ними поступово виникав і міцнішав контакт, взаємне розуміння того, що вони зустрілися не випадково. Іскра ніжного почуття розгоралася в їхніх серцях дедалі більше. До цього додалися переживання, пов'язані з кінофільмом, які не тільки підсилювали, а й загострювали особисто їхні відчуття.

- Томі, ти плачеш? - спитав Олесь. Він бачив, як по щоках дівчини котилися сльози. - Не плач, крихітко, це ж кіно, не більше того.

- Ну, то й що, що кіно. Але мені шкода загубленого життя, загубленого кохання, - тихо відповіла дівчина.

Фільм закінчився. Тамара ховала заплакані очі. Вони йшли в натовпі і намагалися якнайшвидше вибратися з нього, вийти на тиху вулицю і залишитися вдвох.

- Томі, ти надто чутлива. Чи варто так перейматися? Автор написав трагічну історію, режисер поставив, щоб ми подивилися.

- Олесю, ти спрощуєш. Події, що відбуваються на екрані - життя, з якого беруться сюжети. Вони життєві, розумієш?

- А ти ускладнюєш, ідеалізуєш, - відповів Олесь. - Хоча ти й права, з тобою важко в дечому не погодитись. Але мені шкода на тебе дивитися, коли ти плачеш.

Олесь не втримався й пригорнув Тамару до себе. “Маленьке миле галченятко”, - подумав він і припав губами до її гарячого рота. Губи дівчини несміливо відповіли на цілунок. Тоді Олесь вп’явся в них своїми пожадливими вимогливими губами, й довго жагуче цілував. “Мені здається, що я вічність чекав на поцілунок. Який він солодкий! Неначе мед п’ю!” - подумав юнак.

Це був перший цілунок їхнього тільки що спалахнувшого кохання. Олесь притис до себе тендітне покірне дівча і завмер, вдихаючи п’янкий, духмяний аромат трав, що йшов від Тамари - від її чорного волосся, від її самої. Йому паморочилося в голові. “Що зі мною коїться? - дивувався подумки хлопець.—Чи ця циганочка мене приворожила?”

Тамара, вражена, приголомшена, не в змозі була промовити ані словечка. Сила першого поцілунку її враз захопила і понесла високо в піднебесся, туди, до зоряних світил, гойдаючи на своїх крилах.

Та ось думки прорізали свідомість і швидко промайнули в розгараючій голові: “Куди поділися мої сумніви, вагання, принципи? Мене начебто збудили од довгого сну бурхливі весняні води, весільні пісні птахів і примусили мене відступитися від них. Нехай там що”, - промайнула остання думка і згасла, як іскорка серед ночі.

Час швидко минав. Тамара перша схаменулася:

- Олесю, котра година? - спитала.

- Друга.

- Який жах! Що я скажу Тамарі? Та й сінешні двері, мабуть, уже замкнули.

- Байдуже, що скаже чи подумає Тамара. Побудьмо разом ще трохи, бо я завтра знову поїду аж до наступної суботи. Цілу вічність тебе не бачитиму.
- Гаразд, - відповіла Тамара.—Але на п'ять хвилин і не більше.

Олесь підхопив її на руки й кружляв, гойдав, примовляючи: «Томі, Томі, ти моя чорненька смородинка, ти моя пахуча квіточка».

Тамара танула від щастя, як тане бурулька від ясних променів сонця. Минули п'ять хвилин, або й більше - ніхто не помічав перебігу часу. Олесь притискав дівчину до палаючого серця, на яке немовби впала жарина й пломенить.

Та ось Тамара пустотливо відштовхнула хлопчину. Легесенько доторкнулася губами до його губів, прощаючись, і швиденько, не обертаючись, пішла до хати.

«Добраніч, Галченятко,» - подумки попрощався Олесь, ще відчуваючи на своїх губах залишений дівчиною на прощання поцілунок, схожий на подих свіжого вітрика. На душі було легко, без будь-яких докорів сумління. Він ішов і мріяв про наступне побачення, коли знову пригорне дівчину до себе, милуватиметься чистими, мов джерельна водиця, сіро-зеленими очима й слухатиме, слухатиме її щебет, за яким відкривається її палка душа, її багата уява та вбирати в себе, наповнювати себе новим змістом, прекрасним й цікавим.

Тамара обережно зняла гачок з дужки, щоб бува не забряжчав. Замкнула сінешні двері й через кухню тихесенько увійшла до своєї кімнати, коли почула голос:

-Тамаро, ти з Олесем була?

- З ним.

- Як ти можеш так вчиняти? Та й хіба ти не бачиш, що він хлопець «сію-вію», сьогодні одна, завтра інша. Але ж ти порядна скромна дівчина, навіщо ти втручаєшся в чуже життя? Сьогодні Олесь з Ларисою непристойно вчинив, а завтра - з тобою. Не загравай з ним. Подумай, тобі ж краще буде, - промовила Тамара-старша.

- Коли він хлопець, як ти кажеш, «сію-вію», то чому не порадиш своїй подрузі Ларисі покинути його? Чому так відстоюєш її права на нього?

- Хай Лариса сама вирішує, до того ж, тут її нема, вона далеко, а ти поруч. Я не можу байдуже спостерігати за тим, як ти наражаєшся на неприємності, тому й застерігаю тебе. Я не втручатимусь більше, це твоя особиста справа. Стрічайся, не крийся.

- Тамаро, я розумію, що ти в усьому маєш рацію. Я дякую тобі за пораду й застереження, Але хочу трохи спростувати дещо. По-перше: я не заграю з Олесем, не зваблюю його, ти це бачиш усе на власні очі. Він сам домагається зустрічі зі мною. По-друге: я ще не зовсім усвідомила, які стосунки виникли поміж нас і чи існують вони взагалі. Можливо, це раптове поривання, яке не має майбутнього.

- Томо, я маю деякі міркування, якими хочу поділитися з тобою, - спокійно сказала Тамара-старша. - Я одержала повідомлення з дому про те, що мені вже підшукали роботу, тому я маю звільнитися з посади. Якщо ти вважаєш для себе доцільним, скористайся нагодою, йди до завідуючого

й поруш питання про перехід на посаду, яку я обіймала. Ситуацією ти володієш. Може, тобі більше поталанить, ніж мені, може тобі більше вистачить витримки й терпіння. Якщо так, то бажаю тобі успіху! - закінчила вона доброзичливо.

- Дякую, - відповіла розчулена Тамара-молодша. - Відверто кажучи, мені сумно через те, що ти від'їжджаєш. Я прикипіла до тебе, як до рідної. Але водночас я щиро радію за тебе, бо ти їдеш додому. Я теж полетіла б на крилах до рідної матусі, але це неможливо, принаймі, поки що. Тому я мушу радіти, хоч і далеко мене закинула доля, тому, що маю роботу. А далі поживемо - побачимо. Я спробую скористатися нагодою, піду до завідуючого з проханням, може, щось вийде з цього.—Тамара зітхнула.

Дівчата згодом поринули в сон. Кудись поділися тривоги, труднощі, попереду на них чекало майбутнє.

V

Землею крокував вересень—перший місяць осені, проте дні стояли напрочуд теплі і ясні. То “бабине літо” сіяло тепло. Олесь перебував у колгоспі. Його практика мала закінчитися за два тижні. Він кожного дня телефонував Тамарі на роботу. Співробітниці вже звикли до дзвінків і коротеньких Тамариних відповідей, ні про що її не розпитували, не лізли Тамарі в душу, бачачи, що вона проти непотрібних балачок, розголосу. Проте з

цікавістю очікували, що буде далі, чим все закінчиться.

Ось і сьогодні Олесь зателефонував, і Тамара зняла слухавку:

- Я слухаю.

- Томі, крихітко, я скучив за тобою, - почула вона знайомий голос. - Я постараюся сьогодні приїхати. Ми підемо в кіно. Так? Кажі «так», - наполягав Олесь.

- Так.

- Я зайду по тебе о восьмій. Чекай.

- Так.

- Цілую, цілую... До зустрічі, Галченя!

Тамара сіла на своє місце, втупила очі в книжки й мовчала, хоча всередині нуртувала радість.

Олесь з'явився на порозі кухні рівно о восьмій. Ксенія Михайлівна з донькою саме вечеряли на кухні, а господар був на чергуванні, він працював сторожем на пошті.

- Доброго вечора, Ксеніє Михайлівно! - весело привітався хлопець.

- Доброго вечора, Олесю. Давно ти до нас не заходив. Що пише Лариса? Як вона влаштувалася?

- У неї все гаразд, - коротко відповів Олесь.—Дівчата вдома?

- Тамари-старшої нема, а молодша - вдома.

Олесь постукав у двері:

-Дозвольте? - і увійшов, не дочекавшись відповіді. Він був упевнений, що тут на нього чекають. - Маленька Томі, доброго вечора!

Він нахилився до дівчини, щоб поцілувати, та вона приклала пальчика йому до губів і, сміючись,

заперечливо похитала головою, вказуючи на двері. Вони вийшли в кухню, і Ксенія Михайлівна, згортаючи губи, тривожно подивилася в їхній бік.

- Я вашу квартирантку запросив у кіно, ви дозволяєте? - жартівливо запитав Олесь.

- Дозволю, тільки не скривди її. Вона мені за дитину, - посварилася пальцем на Олеся Ксенія Михайлівна.

Враз похолодало. Небом пливли хмари, закриваючи місяць і зорі, шугав осінній вітер.

Після кіно, ховаючись від вітру по-під будинками, Олесь, затуляючи собою Тамару, щоб не змерзла, шепотів їй найніжніші слова, цілував нестримно й безсоромно жадібно. Тамару шокувала його розкутість і водночас бентежила своєю сміливістю й наполегливістю. «Олесю», - спробувала відсторонитися вона, але хлопець ще міцніше притискав її до себе, припадав їй до рота, як спраглий до джерельця. Він ладен був проковтнути її, як цукерку, щоб тільки ще і ще звідати солодкий трунок цілунку.

- Томі, це так прекрасно!

Його охопила хвиля жаги й нестримного бажання. Це було з ним уперше. Олесь ще ніколи нікого так не бажав, як цю дівчину. Вона була чиста, ніжна, як первозданна квітка - весняний первоцвіт, і це безмежно його хвилювало. У її здивованих очах він бачив збентеження, а ще захоплення. Він зрозумів, що вона дорога йому, що він здатний віддати їй всього себе.

- Олесю, годі! Вже час прощатися.

- Не згадуй про час, зажди ще трохи, не кидай мене,

Галченятко.

- Але ж ти маєш рано встати, щоб встигнути на перший автобус, - м'яко заперечила дівчина.

- Я зовсім не лягатиму. Хіба можливо після такого чудового побачення заснути? - відбувався жартами юнак. - Три довгих дні я не бачитиму тебе, нудьгуватиму, а ти?

- І я нудьгуватиму, чекатиму на тебе, а в суботу ти знову приїдеш, - відповіла Тамара.

- Я телефонуватиму кожного дня в умовлений час.

- Гарзд, Олесю. До побачення!

- До зустрічі, моє кохання!

Олесь пішов, залишаючи на губах дівчини смак пристрасного цілунку.

Коли Олесь тихенько увійшов до кімнати, мати, яка не спала, подивилася на годинник і дорікнула:

- Лесику, синку, уже дуже пізно. Ти ж мусиш раненько вставати, бігти, щоб не запізнитися на автобус. Та й про дівчину подумав би - їй теж треба рано йти на роботу. Ох, і я спокою не маю.

- Мамо, спи спокійно, усе гарзд.

Олесь вклався й одразу заснув глибоким, міцним сном.

Потяглися будні. Олесь телефонував щодня. Його дзвінки примушували вразливе серце дівчини прискорено, радісно битися. Вона жила очікуванням бажаного побачення.

На зміну вересню прийшов жовтень. Олесь повернувся з практики, відновилося навчання в технікумі механізації.

З Тамарою він майже не розлучався: разом

відвідували кіно, концерти, а більшість вільного часу віддавали гурткам художньої самодіяльності. Гуртки працювали напружено: у Будинку культури готували святковий концерт до Жовтневих свят. Тамара відвідувала співочий, танцювальний гуртки, почалася робота над роллю в драматичному гуртку. Репетиції закінчувались пізно ввечері. Тамара додому поверталася стомлена, але щаслива.

Її подруга, Тамара-старша, готувалася до від'їзду. Вона відіслала більшість речей додому. Питання про її звільнення вже вирішилося. Її керівник, Євгенія Петрівна, бідкалася, що знову залишається без помічника. Сама вона декілька років не була у відпустці й після квартального звіту збиралася поїхати додому. Тепер вимушена знову відкладати відпустку на непевний час, бо покинути відділ держдоходів напризволяще їй не дозволить завідуючий, та й вона, будучи небиляким керівником, а показовим, не наважиться його залишити, щоб не допустити “завалу” в роботі.

Десятого жовтня Тамара-старша від'їздила додому. Вона безмежно раділа такій щасливій нагоді звільнитися разом від усього: від життя на чужині, від важкої праці і пов'язаних з нею неприємностей, переживань. Тільки розлучення з коханим Миколою їй завдавало великого болю.

Вона поцілувала заплакану Тамару-молодшу, подивилася лагідно на неї великими добрими, червоними від сліз очима й сказала:

- Пробач, Томо, за втручання в твоє життя. Я маю добрі наміри, ти молодша за мене, багато чого ще не помічаєш, а я трохи навчилася розпізнавати людей. Я

дуже поважаю тебе й дуже не хочу, щоб Олесь знівечив твоє життя. Не ображайся, але я скажу - він не вартий твого кохання. А якщо ти вважаєш інакше, то будь обачна, повністю йому не довіряйся. Час покаже, але ти придивляйся, аби не помилитися ні в його, ні в своїх почуттях. Якщо тобі запропонують посаду інспектора, подумай хорошенько, перш ніж погоджуватись, чи вистачить у тебе сили, наполегливості, терпіння, характеру побороти всі труднощі, усі перешкоди, які стануть на шляху. Усі «за» і «проти» тобі відомі. У мене, як і у інших до мене, нічого не вийшло, тому я й тікаю. Але тікаю не від труднощів, а від обставин, пов'язаних з ними.

Вона міцно поцілувала свою подругку і їй стало шкода цієї юної беззахисної дівчинки, яка змушена була добувати собі на хліб, випробовуючи суворе життя далеко від рідної домівки.

- Дякую, Тамарочко, за всі поради, за добрі побажання, за пересторогу. Бажаю й тобі на твоєму життєвому шляху щастя. Я рада, що тебе мені послала доля, аби я не почувалася всіма покинутою у цьому місті у найскладніший період мого самостійного життя. Дякую, що ти погодилася розділити зі мною не тільки кімнату, а і хліб і сіль, радісні хвилини і смуток.

Тамара-старша попрощался з господарями й вийшла з будинку разом з Миколою, який чекав на Тамару, аби допомогти сісти в потяг.

Більше подруги ніколи не зустрічалися, їхні шляхи назавжди розійшлися.

Залишившись сама, Тамара-молодша безпорадно сіла до столу й гірко заплакала. Вона

зрозуміла, що з від'їздом Тамари вона втратила надійність і затишок бідняцького притулку, які утворювала Тамара-старша своєю присутністю, залишилася на самоті, на свій розсуд вирішувати складні життєві питання, не маючи ані підтримки збоку, ані доброзичливого порадника, ким для неї була Тамара-старша, хоча їхнє знайомство і дружба тривали надто короткий час. Тамара довго розмірковувала над словами подруги. Вона погоджувалася з усім, що порадила Тамара-старша, окрім думки подруги щодо Олеса. Тамара-молодша сприймала його не розумом, а серцем, бентежним, довірливим, закоханим, бо ще не знала зради, не знала й не відчувала, якого болю завдає ця розбещена, нахабна й руйнівна сила. Тамара була впевнена, що вона по вуха закохалася. Це сталося вперше. Відчувши дзвін його в своїй душі, гадала, це тільки її кохання таке ніжне, таке трепетне, коли вирує незборима сила почуття, коли ти дивишся на свого обранця, як на ідеал, як на саму досконалість, не помічаючи будь-яких вад, коли хмілієш від кожного дотику, від кожного поцілунку, коли віриш кожному слову його зізнання, коли, коли...

Тамара шепотіла: “Я хочу додому, до милої матусі, до рідного міста, де буяють хліба, де хвилюється синій льон, де стелється м'яка, шовкова трава, де до ніг схиляються духмяні квіти. Там, на рідній Україні, я ходила до школи, я співала, танцювала, була вільна й щаслива в колі рідних, вірних друзів”.

Та марні бажання, марні сподівання. Ще мине багато часу, поки справдяться її мрії.

VI

Секретарка райфінвідділу повідомила Тамарі, що її викликає завідуючий Михайло Іванович. Тамара увійшла до кабінету, привіталася. Михайло Іванович подивився на зовсім юну дівчину і подумав: “Чи під силу їй буде робота інспектора? Принаймі, можна спробувати”. Потім запросив її сідати й звернувся до дівчини:

- Тамаро Василівно, я тут поміркував і вирішив запропонувати вам посаду інспектора відділу держдоходів. Посада вакантна, а ви закінчили технікум саме за цим профілем, чому б вам не обійняти цю посаду? Як ви на це дивитесь? Зайве говорити, що робота складна, відповідальна, потребує досвіду, знань, а ще багато зусиль, часу, до того ж і надурочного. Вам подруга, напевне, розповідала про всі складнощі, тому я вас не буду залякувати чи умовляти. Я не вимагаю негайної відповіді. Ви маєте час подумати, зважити “за” і “проти”, а пообіді дасте відповідь. Якщо будете згодні, одразу призначимо на посаду і Євгенія Петрівна почне вводити вас у суть справи. То ж заходьте, будь ласка, до мене о другій годині.

- Гаразд, - відповіла Тамара.

Вони сиділа над книгами, обмірковуючи відповідь на складне для неї питання. З одного боку запропонована посада - це ціль, мета, до якої вона йшла, прагнула, як тільки одержала диплом - путівку в життя. Тепер, коли їй випав рідкий шанс, вона не повинна відступати. З іншого боку, вона знала з розмов з Ларисою, Тамарою, що це за пекло для

недосвідченої дівчини. “Зрештою, - подумала вона, - не святі горщики ліплять. Докладу всі можливі й неможливі зусилля, аби за будь-яких обставин впоратися. Мені не бракує всього того, чого від мене вимагатиме робота, Євгенія Петрівна”, - остаточно вирішила вона.

А тут і дівчата “підлили масла у вогонь”: “Погоджуйся, не вагайся”, - казали. Белла особливо наполягала: “Погоджуйся, ну й що, що робота складна, зате й заробіток майже вдвічі більший, а це не мало важить для тебе, та й посада неабияка - висока.

- Дякую, дівчатка, за пораду. Я вже вирішила, що погоджуся, - сказала схвильована Тамара.

Цього ж дня питання про її призначення було остаточно вирішено, а 14 жовтня 1957 року вона була переведена на посаду інспектора відділу держдоходів Дрогічинського райфінвідділу. Тамара невимовно раділа - збулася її мрія, почалося нове життя. А 30 жовтня цього ж року їй виповнилося сімнадцять.

Відхиляючись від поточних подій, доречно зазначити, що на долю дітей Великої Вітчизняної війни, батьки яких загинули в цій війні, в повоєнні роки випали різні негаразди сирітського і напівсирітського злиденного життя. Вони рано подорослішали, щоб бороти неторовані важкі дороги за виживання, не маючи права на вибір, затверджувати себе як особистість. До таких дітей належала й Тамара.

Євгенія Петрівна дала Тамарі купу інструктивного матеріалу з різних питань

оподаткування. “Швиденько вивчай, знайомся. Звертай особливу увагу на зміни, додатки, коментарі до діючих Положень. Сама бачиш, часу обмаль, а я хочу достроково скласти звіт, щоб поїхати у відпустку”.

Вона заглибилася у форми звітності. Великий стос інструкцій повільно танув, хоча Тамара встигала тільки переглядати, а не вивчати матеріал. Деякі знайомі терміни з діючих Положень виринали з пам’яті, яка зберегла їх з часів, коли втлумачували в голови учням у технікумі, але більшість з того, що вона читала, було незнайоме й незрозуміле. Бачачи, що дівчина спантеличена, Євгенія Петрівна сказала: “Набуватимеш знання у практичній роботі. Ось, уважно роздивись книги обліку, я тобі трохи пізніше більш детально розповім про порядок ведення кожної». І знову тиша: Тамара вивчає, Євгенія Петрівна рахує, пише, тихенько шепочучи собі під ніс.

Євгенія Петрівна Корзун - молода дівчина років двадцяти п’яти, низенька на зріст. Голова їй втягнута в плечі, а за плечима - великий горб. На обличчі світяться великі темні, розумні, суворі з жорстким, а іноді насмішкуватим блиском очі. Ніс кирпатий, бульбочкою на кінчику, рот широкий, на нижній губі - невеличка бородавка. Коли вона сміється, видніються дрібні білі зуби. А сміється вона гучно, на жаль, дуже рідко. Метка, мов білка, вона не ходить, а бігає на тоненьких ніжках, з завеликими ступнями. Завжди поспішає, щоб усюди встигнути, охопити якнайбільший обсяг строкових справ. Вимоглива, а разом і безжальна. Здебільшого,

бути такою вимагала від неї робота, яка важким тягарем все більше і більше лягала на її худенькі плечі, не залишаючи часу, щоб хоч трохи розслабитися. На щастя, природа наділила її силою характеру, силою духу, витривалістю, щоб долати труднощі, маючи фізичні вади. Її поважали друзі, колеги, цінували, шанували в облфінвідділі, як чудового спеціаліста, поважали й побоювалися керівники - фізичні особи платники податків.

На Тамару, як на помічницю, вона з першого дня сумісної роботи дивилася безнадійно. “Що з неї візьмеш? - думала вона.—Зовсім молода й недосвідчена. Тільки від конспектів, які зубрила в технікумі. Ох, і наплачуся я з нею, як і з тією, що поїхала. Дівчина була хороша, старанна, акуратна. Але невимоглива, м’якосерда, а це в нашій роботі неприпустимо”.

Тамара все ще сиділа над інструкціями, вивчала книги обліку, які вела Тамара-старша, читала її акти, довідки, написані великими, рівними чіткими літерами.

Настав час, коли Євгенія Петрівна докладно розтлумачила, чим мала займатися Тамара в період її відсутності, разом з тим коротенько охарактеризувала весь обсяг роботи відділу. Це проходило між дзвінками, розмовами з відвідувачами, побігеньками в різних справах. Тамара ледве витримала таке навантаження, у голові все переплуталося від бурхливого потоку інформації, яку керівниця водночас на неї звалила, як сніг на голову. Тамара кивала головою на знак згоди, не маючи уявлення, які труднощі, неприємності

чекають на неї попереду.

- Так, здається на цьому все, - нарешті десь після десятої години вечора сказала Євгенія Петрівна. - Я розумію, що ти й часточки з того, що я тобі розказала, не запам'ятала. Добре, що ти дещо записала. Головне, контролюй надходження і своєчасно відсилай поточні зведення й звітність. Не берися до вирішення складних питань, я приїду і все владнаю.

За день до від'їзду Женья, так її кликали колеги в позаробочий час, скликала вечірку. На вечірці Тамара познайомилася з Анфісою, близькою подругою Жені. Обидві мешкали в однокімнатній просторій квартирі, скромно умебльованій. Анфіса, весела й дотепна, надавала спілкуванню розкутості, скрашувала його. Гострі дотепи так і сипалися, невимушено, незлобиво, більш доброзичливо, тому нікого не зачіпали за живе. Анфісі йшов двадцять сьомий рік, висока, ставна, волосся русаве, очі блакитні задерикуваті, обличчя круглоvide, плескате, не дуже привабливе.

Вечірка вдалася весела, гомінка. На неї прийшли всі дівчата-фінансисти. Вони співали, танцювали під музику, що лилася з платівки патефону, пили переважно лікери: м'ятний, рожевий, кавовий. Женья, пригощаючи Тамару, спитала:

- Тамаро, що ти питимеш?

- Не знаю, я не п'ю спиртних напоїв.

- Ось, випий м'ятного лікеру. Він приємний на смак, солоденький. - Женья простягнула майже повну склянку лікеру.

Тамара нерішуче піднесла склянку до рота,

відпила ковточок. Лікер справді виявився солодкий, неначе сироп, густий і тягучий.

- Пий, він легко п'ється, від нього так не сп'янієш, як від горілки, - реготалася Анфіса.

Тамара випила півсклянки пахучої солодкої рідини. Їй зробилося надто весело, розбирав безпричинний сміх, легенько паморочилася голова, їй здавалося, що вона ось-ось злетить вгору.

- Дівчата, я чула, що наш Олесь загуляв, - сказала Анфіса й насмішкувато зиркнула на Тамару. - Лариса, мабуть, ще нічого про це не знає, то й на краще.

- Та хіба ви не знаєте Олеся? - сказала Софія. - Лариса в нього не перша й не остання.

- А хоч би й так! Він хлопець гарний, молодий, служби в армії ще не відбував, женитися зарано, нехай собі гуляє. Кому яке діло до нього. От дівчата нехай не втрачають розуму, не довіряють молодим парубкам, - промовила, сміючись, Ірина Орсіч.

Дівчата балакали, немовби Тамари тут і не було, а між тим чітко давали зрозуміти, що все сказане стосується саме її. Тамару наче окропом обшпарили. Вона мовчала, тому розмова на цьому припинилася.

Десь опівночі всі розійшлися по домівках. Євгенія Петрівна ще наостанок надавала Тамарі всіляких настанов, бо не мала спокою на душі ні за стан справ, ні за недосвідчену помічницю.

Погоджуючись обійняти посаду інспектора, Тамара не знала, що її отак одразу кинуть саму на величезний обсяг роботи, Тим більше, що їй прийдеться, до якоїсь міри, заміщати старшого

інспектора. Усе трапилося так швидко, що вона не встигла й опам'ятатися.

Одна справа, якби вона одразу почала працювати під наглядом Євгенії Петрівни, за її допомогою опановувала покладену на неї роботу. І зовсім інше - “без року тиждень”, а ти маєш за все відповідати. Вона допускала помилки, за що нею були невдоволені в облфінвідділі, вона не спроможна була щось порадити, або дати конкретну ділову відповідь на будь-яке запитання клієнтів. Іноді все ускладнювалось настільки, що вона безпорадно плакала й жалкувала, що перейшла працювати на цю посаду.

Дні минали в напруженій праці. До дня народження, 30 жовтня, Тамара одержала поздоровлення й подарунок від брата Вілена з Німеччини, від матусі - лист і маленьку посилочку. Матуся надіслала довгоочікуваного наручного годинника. Дівчина безмежно раділа - збулася її недосяжна мрія. Вона ще досі не мала годинника.

- Ксеніє Михайлівно, ось погляньте якого гарного годинника подарувала мені матуся, ще й гарненького ремінця до нього, - Тамара аж підстрибувала, як маленьке дівчисько.

- Гарний подарунок, Тмарочко. Напиши їй листа й подякуй, - сказала лагідно доброзичлива Ксенія Михайлівна.

Тамара одразу наділа годинника на руку й зачаровано дивилася на свою дорогоцінність, а простенький годинник тихесенько собі цокав, відміряючи хвилини й години.

Якби не ця радісна подія, день народження

минув би, як буденний день, бо про нього більше ніхто й гадки не мав, навіть Олесь, бо вона і йому за нього не казала.

Тамара заборонила Олесеві телефонувати їй до бюджетного відділу, в приміщенні якого вона тепер працювала. Тут кожний переймався тим, над чим працював, рідко виникали якісь балачки, окрім пов'язаних з роботою. Головний бухгалтер райфінвідділу Любов Семенівна, жінка років за сорок, привітна, але не балакуча, старший інспектор держбюджету Марія Степанівна, приблизно одного віку з Любов'ю Семенівною, низенька, кругленька, як діжечка, завжди невдоволена своєю помічницею Галиною - інспектором, що відповідала за штати і контингенти, і нарешті Софія Уласовець - бухгалтер-касир, працювали в одній кімнаті з Тамарою і Євгенією Петрівною.

Тільки між Галиною і Тамарою склалися дружні стосунки. Вони розуміли одна одну, симпатизували одна одній. У вільні хвилини, які випадали надто рідко, Тамара й Галина виходили на подвір'я подихати свіжим повітрям, перемовитися, посміятися або порадитися. Галина була вже заміжня, мала маленьку донечку. Вона, як і інші молоді фахівці, приїхала в Дрогічин за призначенням, тут одружилася з місцевим парубком, народила дитину.

Приваблива молода двадцятип'ятирічна жінка, білява з синіми очима, продовгуватим обличчям, трохи задовгим носом з горбинкою, маленьким смішливим ротиком, вона підкоряла добротою, щирістю душі. Бувало, плакала з радощів, чи від

образи.

Ось і тепер вони вийшли у двір трохи розім'ятися й передихнути.

- Томо, я бачу, як тобі важко, - сказала Галина. - не розумію, як Женька посміла враз все на тебе звалити й поїхати. Вона ж добре усвідомлює - для того, щоб хоч якось розібратися в справах, потрібно попрацювати не менш, як півроку. Я по собі знаю, хоча обсяг моєї роботи значно менший за твій. І як на це погодився Михайло Іванович?

- Так, Галочко! Мені дуже прикро, що так вийшло. Я на такий перебіг подій не сподівалася. На даний час я наче блукаю в темному лісі.

- Томо, я тебе добре розумію, бо сама починала з нуля. Кожен повинен пройти через труднощі, перш ніж чогось навчитися. Одна справа - навчання, підручники і зовсім інша - практична робота. Я думаю, що ти вже відчула різницю. Не журися, Тамарочко, і ти опануєш своєю справою, у тебе ще все попереду. Головне - не розгубитися, не втратити віру в себе і у тебе все вийде. Ось приїде Женья, почнете разом працювати й все буде гаразд.

Тамарі від слів Галини стало спокійніше і майбутнє здалося не безнадійним. Вона й гадки не мала, що саме майбутнє в цьому місті готувало для неї не тільки випробування, а й страждання, розчарування.

Наближалися Жовтневі свята. У Будинку культури проходили останні репетиції. Концерт мали поставити захоплюючий. Талантів у місті вистачало: Раїса Луциць - виконавиця народних пісень, улюблениця глядачів, Валентина Гарашчик

майстерно й іскрометно виконувала молдавський «Жок», «Циганочку», танцювальний колектив мав у своєму арсеналі декілька танців - «Бульба», «Кадриль», «Лявоніха», струнний оркестр підготував цікаву музичну програму, ще брали участь у концерті хор, ансамбль, духовий оркестр і ще було багато чого цікавого.

Тамара брала участь у всіх масових танцях. Її незмінним партнером був Сергій - високий, стрункий, симпатичний хлопчина. З них вийшла спритна, весела танцювальна пара, яка до кожного танцю додавала елементи жарту. Тамара, легенька мов пір'їнка, пластична, жвава разом з Сергієм викидала кумедні колінця, супроводжуючи жартівливою мімікою, від чого публіка була у захваті й охоче підбадьорювала гучними оплесками.

Головна репетиція закінчилася пізно. Після репетиції Тамара й Олесь йшли, взявшись за руки. Тамара пригадала, як вперше брала участь у святковому концерті ще у технікумі: «Я на Жовтневі свята заспівала зі сцени українську пісню “Гуцулка Ксеня”». З того часу директор технікуму Іван Тарасович дав мені друге ім'я - Гуцулка. Це ім'я вкарбувалося настільки, що всі роки мого навчання не тільки Іван Тарасович, а й друзі кликали мене “гуцулкою”.

- А я не чув такої пісні. Заспівай мені своєї “Гуцулки”, - сказав Олесь.

- Ця пісня дуже сумна, - відповіла дівчина. - Вона про зраду, про втрачене кохання... Слухай, я заспіваю останнього куплета:

«... Проминуло жарке літо,
Гуцул іншу любить скрито,
А гуцулку синьооку
Він останню ніч кохав...»

Тамара співала тоненьким голосочком ніжної сопілочки, виводила ніжно, проникливо й журливо.

Олесь побачив у великих сірих очах дівчини прозору сльозинку й, притискаючи до себе, сказав: “Українські пісні дуже мелодійні, ніжні, такі як ти, моя Смородинко. Я кохаю тебе”.

Вони довго ходили вулицею, а потім стояли біля Тамариного будинку, де сховалися у затишному кутку від поривів вітру. Олесь заціловував її до нестями, шалено її кохаючи й бажаючи. Він здіймав її вгору на своїх руках, кружляв, колисав, мов малу дитину, відчуваючи безмежне щастя через те, що був поруч неї, що ця чарівна дівчинка, незбагненна й пристрасна, так оживляла все навколо, що будь-яка дрібничка набувала особливого значення, а посередність - неповторного колориту, зачарування. Жага життя, жага любові охоплювала кожную хвилину перебування з нею. Він припадав пожадливиими губами до її рота, мов спивав живильну вологу і не в силі був насититися. Тамара відповідала на його поцілунки то пустотливо, то радісно сміючись. Він лоскотав їй маленьке червоне вушко й шепотів: “Солодке, мов цукерочка”.

Тамара, наповнена щастям, продекламувала:

“... Счастливой мошкой я летаю,
Живу ли я, иль умираю...”

- Ця фраза звучить, як чарівна музика, - сказав Олесь і спитав - звідки вона?

- Цей вислів з роману “Овод”, Е.Л.Войнич. Я багато разів перечитувала цей глибокозмістовний твір. Для героя Феліче Ривареса цей вислів був супровідною зіркою життя, сенсом життя-боротьби. Цим же автором написаний чудовий роман “Сними обувь твою”. Символічна назва, в яку вкладена головна думка: “Сними обувь твою, ибо Земля, на которой ты стоишь, священна». Взагалі, скільки я себе пам’ятаю, я завжди читала. Сотні книжок дитячих, юнацьких, дорослих. То і казки, і фантастика, і пригоди, повісті і романи російських, зарубіжних класиків, драматургів.

- Тепер я розумію, звідки у тебе піднесеність, романтичність почуттів, бурхлива фантазія й цілеспрямованість. Як вони разом уживаються в тобі? Ти, мабуть, увібрала всього потроху від героїв романів, - сказав Олесь.

- Можливо, що так. А, можливо, я багато читала, бо мала саме такі природні риси характеру, і вони будили уяву, цікавість до всього, що мене оточувало - до природи, до літератури й мистецтва, - відповіла дівчина.

Побачення тривало допізна. Вони розійшлися по домівках, щоб наступного дня знову зустрітись.

Якось до Тамари підійшла Надійка Сидорова:

- Тамаро, ти й досі мешкаєш у кімнаті сама? - спитала.

- Так.

- Ти не заперечуватимеш, якщо я поселюся разом з тобою? Ти мешкаєш сама, я - теж, а вдвох нам буде веселіше. Ми поладнаємо, я в цьому упевнена.

- Надійко, я тільки “за” з радістю. Мені самій дуже

сумно, самотньо. Хазяї доброзичливі. Ксенія Михайлівна - привітна жінка, щира. Вона прийме тебе із задоволенням.

Надія того ж дня перенесла свій скромний скарб, який умістився в крихітній кімнатці. Вона приїхала з міста Калуги після закінчення бібліотечного технікуму й обіймала посаду бібліотекаря в міській бібліотеці. Їй ішов двадцять перший рік. Висока, може, тому голову втягувала в плечі, щоб здаватися нижчою. На обличчі світилися розумні великі, виразні очі, брови, мов два крила, сягали до скронь, ніс - короткий, тонкий, трохи задертий вгору, вузькі губи невеликого рота при усмішці відкривали нерівні зуби.

Дівчата одразу порозумілися, бо, як виявилось, мали споріднені душі, багато в чому сходилися їхні погляди на життя; вони мали спільні інтереси й уподобання. Тільки й того, що Тамара була довірливіша, трохи легковажна, непосидючіша, що частково притаманне її вікові, а решта - її вдачі.

Між дівчатами одразу виникла довіра, щирість, між ними панували доброзичливість і порядність.

Надія - розсудлива, витримана, спокійна. Вона більш реально дивилася на життя, не дуже вірила в палке, вірне кохання. У вільний від роботи час здебільшого читала, маючи витончений художній смак. У клуб на танці ходила зрідка, більше - на концерти, вистави, у кіно.

Залишаючись удома, дівчата годинами вели розмови на літературні теми, влаштовуючи літературні диспути. Удвох їм було дуже цікаво, вони ніколи не сумували.

Напередодні Жовтневих свят Тамара застудилася і почувалася зле. Дружній колектив, до якого належала і Тамара, збирався у Софійки святкувати, але Тамара вагалася через стан здоров'я. “Олесь, напевне, гніватиметься на мене за те, що я зіпсувала йому свято, адже ми вперше планували провести його разом”, - думала вона сумно. Остаточного рішення дівчина не прийняла і чекала на Олесь.

Сьомого листопада несподівано до Дрогічина приїхала Лариса й зупинилася у Белли. Чи й насправді несподівано? Дивлячись, для кого. Для Тамари - насправді несподівано. Але подруги повинні були знати, напевне, знав і Олесь.

Лариса завітала до Тамари. Надійки саме вдома не було. Лариса покликала Тамару на кухню з єдиним бажанням принизити, як вона вважала, цю малу нахабу, яка перетнула їй шлях до Олесь. Лариса про все дізналася з листів подруг і вирішила сама все з'ясувати. “Я і Олесь примушу зізнатися, але його не прожену, а пробачу й поверну, як би там не було. Нехай покине оцю “східнячку”. І що його привабило? Ні вроди, ні статури, таке собі “гидке каченя”, - думала вона.

Коли Тамара увійшла, Лариса побачила великі палаючі сірі очі. Вони рішуче дивилися на Ларису. У них не мало місця каяттю. Цей погляд свідчив про те, що Тамара нікому не дозволить себе принизити. Лариса трохи збентежилась і не так суворо й зверхньо, як збиралася, спитала:

- Розповідай, Тамаро, як усе сталося. Як ти змогла так вчинити? Адже ти знаєш, що я кохаю Олесь й

завдала мені болю.

Тамара через силу, як тільки змогла, спокійно заговорила:

- А, може, я й собі завдала, покохавши Олеся одразу, несподівано. Ларисо, повір, я довго опиралася, боялася зізнатися собі в тому, що небайдужа до нього, я намагалася побороти своє почуття, але Олесь вирішив сам, без мене, інакше, і ось що вийшло з того. Повторюю, це його особисте рішення, тому й з'ясовуй це питання з ним, але як би він не вирішив, я за ним не побіжу й перед тобою не каятимуся.

- Він буде моїм! - сказала Лариса з погордою. - От побачиш!

Вона встала, збираючись піти.

- Щасти тобі! - трохи зверхньо, трохи глузливо, відповіла Тамара. - До побачення, Ларисо, не тримай на мене зла, і я не триматиму на тебе. Скоріше ми вправі гніватися на Олеся за те, що він нас ошукав.

Лариса вийшла, й Тамара чула, як Лариса про щось побалакала з Ксенією Михайлівною, а потім попрощалася й пішла. Більше Тамара Лариси ніколи не бачила. Вона назавжди зникла з її життя.

Нежить, застуда вклали Тамару в ліжку. Знемагав головний біль, її всю аж трусило, ніби від пропасниці, а щоки пашіли, як і тіло. Тамара на ковдру поклала ще й пальто, але не допомагало. До хвороби додалася гіркота останньої події. Було зрозуміло, що Олесь сьогодні не прийде до неї. Він обов'язково танцюватиме з Ларисою, проведжатиме її, виправдовуватиметься перед нею, а про Тамару й забуде. Такі думки роїлися в голові. "А, може, він

вирішив залишитися зі мною?”- сподівалася дівчина. Її охопила розпука, яка важким тягарем тисла на серце. “Я маю вірити у Олесеві слова, у його очі, у його кохання. А як інакше? Щоб не сталося, я не в силі отак раптом його розлюбити, але розлучитися з ним я мушу, якщо він зрадить мене. Але як жити без кохання? Життя без нього не має сенсу».

Вона чи то задрімала, чи то жар малював важкі марення. Їй ввижалося, що матусенька схиляється до неї, прикладає до лоба прохолодну пелюстку з капусти й лагідно шепоче: “Люба донечко, дитинко, ріднесенька, засни й хвороба швидко минеться, а я побуду з тобою, посиджу біля тебе”. Тамару огорнув спокій. А потім знову: “Що це за сміх? А-а, то Лариса з Олесем сміються... Вони разом...”

“Заспокойся, Тамаро, заспокойся, маленька птахо”, - наче хтось шепоче ніжно над головою. Це пробиваються її думки крізь хворобливу свідомість... Важкий сон склепив їй повіки, і вона заснула. Уві сні Тамара стогнала, щось вигукувала. Надія весь час клала їй на лоба холодну, вогку серветку.

Вранці Тамара збудилася слабкою і виснаженою. Ксенія Михайлівна принесла гарячого чаю з липою, варення з малини. Надя зварила супу. - З'їж гарячого, Томо, випий чай. Тобі зараз треба якомога більше пити теплого питва, - умовляли дівчину Надійка й Ксенія Михайлівна.

Тамара над силу випила чаю, а їсти не схотіла. Температура не спадала, судомило тіло, суглоби, боліла голова.

Надворі моросив холодний дощ. Він монотонно барабанив у шибки, додаючи смутку. У

кімнаті тепло, тихо, затишно. Надія читає книгу.

Недивлячись на недугу, Тамара переймалася своїми стосунками з Олесем. Їй кортіло запитати у Надійки, чи була, та випадково не бачила Олеся, або Ларису, чи, може, якісь чутки ходять про них? Та втрималася. “Надійка й сама згодом про все розповість, - думала Тамара. - А тепер не хоче мене хвилювати. А де зараз Олесь? Мабуть, святкує з Ларисою, тому й не прийшов вчора по мене й сьогодні не йде, не каже очей, хоча й не знає, що я захворіла. Невже його не здивувало, що я не була в клубі? Немає сумніву - він з Ларисою. Вони задалегідь домовилися в листах про зустріч, інакше, як би вона мала відбутися. Нехай начувається. Я йому цього не подарую. Нехай тільки ступить на поріг, одразу вижену. Правду казали про нього - легковажний, зрадливий”.

Надвечір, десь після шостої години, хтось постукав до кімнати:

- Дозвольте увійти? - це був Олесь. Він увійшов і, вражений, зупинився на порозі. - Томі, що сталося? Чому ти в ліжку? Захворіла? - він кинувся до дівчини.

- Не підходь до мене, - рішуче сказала Тамара.—Я не хочу тебе бачити ні зараз, ні будь-коли.

- Томі, люба крихітко, ти мусиш мене вислухати.

- Облиш, Олеся! Іди геть! Я не маю бажання тебе вислуховувати. - Очі дівчини палали хворобливим блиском.

- Олеся, буде краще, якщо ти підеш. Хіба ти не бачиш, що Тамара дуже хвора. Розмови зараз недоречні, - втрутилася Надійка.

- Я звідси нікуди не піду, - відповів Олесь. - Надіє, будь ласка вийди на деякий час, я хочу побалакати з Тамарою наодинці.

Надя взяла журнал і вийшла до кухні.

Олесь опустився навколішки перед ліжком, взяв гарячу руку дівчини в свої руки й почав цілувати:

- Томі, повір, я не знав, що ти захворіла. Вибач, люба.

- Знав чи не знав, це нічого не міняє, адже у всякому випадку ти мав зайти по мене, бо ми домовилися разом іти гостювати. Але ти не прийшов, бо проводив час із Ларисою. Ну то й залишайся з нею, а мене залиш в спокої. Досить голову дурити, - сказала Тамара й відвернулася до стіни обличчям .

- Томі, галченятко, я кохаю тебе єдину, а з Ларисою назавжди розлучився. Вона ніколи не стоятиме поміж нас, - гаряче запевняв дівчину Олесь.

- Годі! Мені байдуже, що буде далі поміж вас. Будь ласка, це - без мене. Я не хочу, щоб про мене пліткували казна-що, в разі побачать нас знову разом. Ще, чого доброго, вигадують, буцім-то я сама впадаю за тобою. Краще розійтися, та й годі.

- Що ти говориш, дівчинко? Вислухай мене, будь ласка. Я й гадки не мав, що Лариса приїде. Про її приїзд мене повідомила Белла. А ще сказала, що Лариса чекатиме мене на танцях. Часу, щоб тебе попередити, не залишилось. Я погодився на зустріч тільки заради того, щоб все з'ясувати й поставити всі крапки над «і», щоб покласти край будь-яким сподіванням з її боку, бо назад нема вороття .

Олесь пристрасно пригорнув до себе гаряче

тіло дівчини, цілуючи тендітні худенькі плечі, тонку дитячу шию й почуття глибокого кохання заповонило всю його душу.

- Я не уявляю свого життя без тебе. - шепотів він.—
Усі мої думки про тебе. Ти - моє жадання, ти - мій солодкий, щемний біль, ти - моє зачарування.

Тамара, знесилена хворобою, приспана пестощами й проникливими словами, не мала сили опиратися. Рясні сльози котилися їй по щоках. Хоча пояснення Олесь щодо зустрічі з Ларисою було вочевидь досить сумнівне, вона вірила кожному його слову, обнімала його за шию, перебирала чорне хвилясте волосся йому на голові своїми маленькими гарячими пальчиками, не вимовивши ані словечка, щасливо усміхалася, насолоджуючися почутими словами зізнання. Вона бажала тільки того, щоб Олесь був завжди поруч, кохав її. Дівчина відчула, як поступово відступає хвороба, спадає жар.

- Олесю, іди додому. Я стомилася.

- Гаразд, моя люба. Я завтра навідаюсь до тебе. Може, чогось бажаєш смачного? Кажі, я тобі принесу.

- Не турбуйся, Олесю. Я почуваюся значно краще. Іди, нехай Надійка не сидить на кухні. А завтра я чекатиму на тебе.

- Видужуй, галченятко, щоб завтра була здорова. - Олесь поцілував дівчину й, попрощавшись, пішов.

Надія увійшла до кімнати із застиглим поглядом і стиснутими губами. Вона всім своїм виглядом виказувала своє негативне ставлення до Олесь. Засуджувала цього вродливого й брехливого,

на її думку, хлопця, вважала, що він не здатний на глибокі почуття. Надійці було шкода Тамари, яка потрапила в тенета легковажного Олеса, бо Тамара, як вважала Надійка, була світла, чиста, щира дівчина, до того ж, надто довірлива.

Ось і тепер вона застережливо сказала: “Надійко, ні про що мене не запитуй, нічого мені не кажи. Я маю сама все зважити, сама все вирішити. Але попри все не осуджуй мене. Це має бути тільки мій особистий вибір, бо це - моє життя”.

- Моя люба, заспокойся. Я утримаюся від коментарів. Відпочивай, одужуй. Ти ще вся гориш. Я тобі приготувала гарячого чаю з медом. Випий перед тим, як заснути і хвороба почне відступати, - сказала лагідно Надійка.

- Дякую тобі, Надіє. Сам Бог послав мені тебе, моя ти рятівнице, - відповіла Тамара.

Тамара напилася чаю й міцно заснула. Надія ще довго читала, потім і собі вклалася спати. У кімнатці запанувала тиша.

VII

Одразу після свят Євгенія Петрівна вийшла на роботу, не добувши терміну відпустки. Вона одразу накинулася на роботу, як голодний на їжу. Тамара, було заходила розповідати про стан справ, та керівниця і слухати її не схотіла - заглибилася у справу. Вона не потребувала доповідей, бо все знала й без того. Одного її погляду на звітність було досить, щоб вдатися до розпачу. Швидко переглянувши папери, Євгенія Петрівна невдоволено

вибухнула:

- Тамаро, чим ти займалася майже місяць? План надходжень до бюджету не виконаний, зведення до облфінвідділу неповні і неточні, бо в книзі обліку допущені помилки. Ти ж, як виявляється, до всього ще й неуважна. Про що, чи про кого ти думала? - Вона кричала, лементувала, аж сльози виступили.

Присутні в кімнаті працівники дивилися на неї, хто співчуваючи, хто з осудом. Тамара плакала, ображена, пригнічена, адже вона старалася виконати роботу так, як їй наказувала Євгенія, та більшість нез'ясованих питань вирішувала на свій розсуд. Дівчина розуміла, що її зусилля виявилися марними, а подекуди малоефективними й недоцільними. Помічниця вийшла з неї кепська. "Авжеж, - думала вона, - Євгенія так поспішно все мені передала, що я навіть зрозуміти не встигла всього того, що повинна була виконати. Тепер кліпай очима, палай від сорому, як якась нероба, - докоряла собі і Євгенії Петрівні дівчина. - А що я мала вдіяти, коли не запам'ятала за цей короткий час навіть усіх видів податків, їх обсягу, термінів надходжень, не кажучи вже про назви колгоспів, установ, їх місцезнаходження, прізвища керівників фізичних осіб, до яких в разі чого необхідно було звернутися. Мене теж ніхто з них не знає, тому й не сприймає і впливу на них я не маю ніякого, - виправдовувалась Тамара. - Ви мене навіть не зорієнтували з більшості тих питань, які мали виникати в роботі за поточний час, деякі питання ви взагалі не зачіпали і я мусила сяк-так їх вирішувати самотужки, тому робота переважно йшла

самопливом”.

Євгенія Петрівна замовкла. Якби вона була хоч трішечки доброзичливіша, то зважила б, що всі недоліки, помилки не такі вже й невинуваті, що їх легко можна усунути, тим більше, що минув лише місяць кварталу. І Тамарі треба дати час на те, щоб вона опанувала свою ділянку роботи, треба щодо неї проявити більш терпіння й уваги. Але Євгенія Петрівна не мала ні часу, ні наміру нянькатися з дівчиною, бо робота не терпіла зволікань.

І Євгенію Петрівну можна зрозуміти: районний бюджет потребував доходів за будь-яку ціну. Тому нарахування податків, доведення плану до платників і постійний контроль забирали весь час. А ще перевірки, ревізії...Тому сидіти в кабінеті було ніколи. Мусили щоденно йти, їхати у цих справах. Багато зусиль витрачалось на те, щоб уміло впливати на керівників, мати особливий підхід до них з питань сплати податків у важкий для країни повоєнний час. Доводилось умовляти, вимагати, тиснути, погрожувати, а то й канючити, тобто застосовувати усілякі дозволені й недозволені методи впливу в умовах зруйнованих війною сільського господарства і промисловості, низької платіжоспроможності.

Транспортом райфінвідділ забезпечений слабо. Тому надії покладалися на громадський транспорт. Автобусний зв'язок існував тільки між окремими населеними пунктами, віддаленими від залізниці. Шосейних доріг майже не було, в більшості - ґрунтові. Вихід все-таки був, коли треба було дістатися до колгоспу чи до МТС, чи до будь-якого сільського об'єкту-платника - «ноги на плечі» і

пішки.

Велика, відповідальна робота була покладена на двох фахівців, передбачених штатами, а виконували її на той час старший інспектор - молода дівчина з фізичними вадами й інструктор - неповнолітня дівчинка, які тягли непосильний тягар на слабких плечах, бо мусили заробляти собі на хліб, щоб жити. Чекати на підмогу чи на співчуття не доводилось. Як-то кажуть: «Взявся за гуж, не кажи, що не дуж».

Євгенія Петрівна через безвихідність ремствувала: “Ще одна Тамара звалилася на мою голову. Ох, і важко! Доведеться починати все знову, та нічого не вдієш. “На безриб’ї і рак риба”. Матиму її на побігеньках”, - вирішила Євгенія Петрівна. Поступово вона почала залучати її до практичної роботи, брала з собою на перевірки, ревізії. Якось вона сказала дівчині:

- Тамаро, ходімо зі мною на перевірку. Нічого засиджуватись у кабінеті, звикай, придивляйся до всього, вчися, що і як треба робити. Сьогодні за планом перевірка майстерні індпошиву одягу. Я тобі все на місці поясню, а ти уважно слухай, запам’ятовуй, роби все, як я робитиму.

Після обідньої перерви вони увійшли до цеху. Перед цим Євгенія Петрівна поплombувала всі склади, комори, наказала замкнути входні двері, щоб ніхто не зміг вийти з цеху, і в присутності майстра заходила швиденько нишпорити скрізь: в робочих столах, шафах, під швейними машинками, зазірала під сидіння, витягувала з-під них, з робочих корзин швачок матерію, вимагала відповідні документи з

виконуваної роботи, вишукувала «ліві» замовлення. Євгенія Петрівна все робила дуже спритно, виявляючи сувору принциповість. Перевіркою було виявлено декілька порушень, а з ними й не підтверджені документами замовлення і одразу склала акт. Хоч як жінки гірко плакали, благали їх не карати, та марно, ніщо не зворушило серця старшого інспектора держдоходів, яка завжди доводила справу до кінця.

Тамара розуміла, що цього вимагає робота, посада, які керуються Законом, що існують фінансова дисципліна й відповідальність за порушення Закону. Все це пов'язане між собою, а вона, Євгенія Петрівна - лише виконавці вимог Закону, включаючий попередній, поточний, послідуєчий контроль. Вона ще зрозуміла те, що не готова до рішучих дій, особливо коли справа вимагає притягнення до відповідальності осіб. Ось і тепер їй стало шкода жінок, які впіймалися на "гарячому". Для себе вона вирішила: "Я маю звикати до труднощів, вчитися, щоб виховати в собі такі риси характеру як принциповість, вимогливість і наполегливість, тоді і я зможу, як слід, виконувати будь-яке завдання".

- Тамаро, ти все зрозуміла? - спитала Євгенія Петрівна.

- Так, - відповіла дівчина.

- Наступна перевірка - кінотеатр.

Через декілька днів інспектриси увійшли до каси міського кінотеатру. Перш за все Євгенія Петрівна вилучила залишки нереалізованих квитків, занесла до акту їхні номери і серії, для їх подальшої

документальної звірки. Потім полічила реалізовані квитки за їх цінами, суму грошової готівки - виручки в касі, щоб звірити між собою одержані результати. Суми збігалися, порушень не виявлено.

Далі Євгенія Петрівна завела Тамару до глядацької зали. Заблокувавши всі вхідні двері, вона почала огляд зали.

- Дивися, Тамаро, уважно,. Я звертаю увагу на те, що місця за дешевими цінами, на які продані квитки, майже всі вільні. Ось подивись. Зате місця за дорожчою ціною всі зайняті, хоча на них квитки майже не продані. Ось тобі факт недобору виручки, а відповідно - й податку, - переконливо й логічно доказувала керівниця.

Вона заходилася бігати поміж рядами, вимагати у глядачів квитки, тим самим звіряла, чи зайняті місця відповідають придбаним квиткам, чи не увійшли до зали “зайці”. Що тут зчинилося! Глядачі галасували, сперечалися, ремствували, але Євгенія Петрівна не звертала на те ніякої уваги, швидко, вправно виконувала свою роботу, намагаючись якомога тихіше і ввічливіше звертатися до них, промовляла: “Тихіше, тихіше”.

І цього разу вона мала всі підстави виносити суворі рішення - порушень виявилось багато. Тамара вкотре переконалася в тому, що її керівниця досвідчений фахівець, відповідальний державний службовець, ретельний виконавець справи, за яку вона бралася.

Перевірки слідували одна за одною, час вимагав спрямувати спільні зусилля на вирішення питань повного надходження платежів податків до

державного бюджету, для використання коштів на підйом усіх галузей народного господарства. Наша часточка внеску теж була складовою загального національного доходу країни.

Добігав кінець листопад. На землю прийшли перші холоди з морозцями, вітрами, що приносили осінні дощі зі снігом.

Євгенія Петрівна і Тамара виїхали автобусом до села Брашевичі на перевірку споживчого товариства з питання реалізації борошна першого гатунку і повноти розрахунків з бюджетом. Керівниця швиденько перевіряла первинні бухгалтерські документи, складала накопичувальні відомості з них. Папки з документами горою висилися на столах. До такої роботи вона залучила і Тамару, пояснюючи в ході перевірки, що і як.

Вони увесь день, без обіду, працювали з документами. Уже пішов останній автобус, а дівчата все ще працювали, поспішаючи закінчити розпочату роботу. Поверталися додому пішки, а до міста від Брашевичів не мало, не багато - п'ятнадцять кілометрів. Ішли мовчки. Настрій зіпсовано, голодні. Євгенія Петрівна до всього того була, як завжди, невдоволена. Її все дратувало, а біль ша все - Тамара, бо вона повільно працювала й тому мало допомагала. Вони навіть і йшли порізно: Тамара - попереду, Євгенія Петрівна - позаду. Перед ними стелилася польова дорога, на узбіччі де-не-де росли верби, сутеніло, тиша навкруги. Жодного населеного пункту не трапилося на шляху, жодна вантажна машина не проїхала повз них. Тільки ледь помітні маленькі фігурки швидко рухалися до міста. О

восьмій годині вони нарешті увійшли до міста, вкрай стомлені, попрощалися й розійшлися по своїх домівках.

25 листопада Белла запросила подруг на свій день народження. До неї завітала вся весела компанія: Софійка, Ірина, Галина, Євгенія. Чекали ще на Тамару й Олесю. Белла з матір'ю клопоталися в кухні, а дівчата допомагали накривати на стіл.

- Щось Тамара з Олесем затримуються, - сказала Белла.

- Хто б міг подумати, що Олесь буде за нею старанно упадати. Минуло чотири місяці, як він не відходить від неї, - торохтіла Софійка.

- А чом би й ні? Треба визнати, що вона цікава дівчина, товариська, весела, дуже начитана, романтична, співає, танцює в Будинку культури, повністю увійшла до активного життя молоді, приємна, гарненька. Чого ще від неї вимагати? - доброзичливо, як завжди, зауважила Галина.

- От якби вона до роботи була така спритна, - вставила Женья.

- Усі ми "плавали" на початку трудової діяльності, аж поки, набивши синців та шишаків, почали набиратися досвіду. А ти, Женю, хочеш отак відразу, з першого дня, одержати від неї віддачу. Так не буває. Все прийде, коли мине якийсь час, - сказала Ірина й додала - Пригадай, як ми самі починали працювати, як ми блукали, наче в хащах, поки наші керівники не навчили нас розуму.

- Дівчата, тихіше! Вони йдуть. Не загострюйте на них уваги. Може, поміж них справжнє кохання. Ми не повинні втручатися в їхні стосунки, - попередила

присутніх Белла.

- То їхня справа. Діло молоде. Олесь ми сприймаємо таким, яким він є. Годі про них! Краще влаштуємо для нашої іменниці справжнє свято, - весело сказала Софійка.

Тамара і Олесь увійшли до світлої просторої кімнати. Белла аж сяjala, щаслива й радісна. Повні щоки розчервонілися, як квіточки маку.

- Беллочко, прийми від нас щирі поздоровлення з нагоди для народження. Залишайся завжди такою гарною, щасливою, як сьогодні, - промовив урочисто Олесь, цілуючи дівчину, і простягнув їй невеличкого пакуночка, в якому були духи "Червона Москва".

Белла одразу зазирнула в коробочку й підстрибнула радісно: «Олесю, як ти вгадав, що саме про такі духи я завжди мріяла? Дякую, дуже дякую і дозволь мені тебе поцілувати.» Вона дзівнко поцілувала хлопця. "Сідайте до столу, любі гості, - запросила Фаїна Марківна, мати Белли, худенька, приємна жінка років п'ятидесяти.

Олесь дбайливо допоміг Тамарі роздягнути пальто, підвів до столу. Дівчина вместилася на стілець, і він усівся біля неї. Усі присутні звернули увагу на їхні усміхнені, радісні обличчя.

Цього вечора гості подарували Беллі багато подарунків, здравиць, пісень. Тамара трохи випила червоного вина, і легкий рум'янець загравав їй на блідих щічках. Великі сірі очі випромінювали світло минулого дня, небесних зірок і місяця й притягували до себе звабливою силою чогось незбагненного. Олесь, зачарований, не відводив погляду від неї.

- Томі, я божеволію, - шепотів він пристрасно.

- Тихіше, Олесю, заспокойся. Нас можуть почути.

- Нехай чують, нехай знають, що я тебе люблю.

Почулася ніжна музика, що лилася з платівки. Белла мала багато платівок із записами пісень у виконанні найпопулярніших виконавців, із записами модних танцювальних мелодій: вальсів, танго, фокстротів.

Багато пісень і танців Тамара чула вперше, і вони глибоко зачіпали ніжну, чутливу її душу, хвилювали, відгукувалися багатоголоссям відчуття, сповненого то сумними, то радісними колоритами. Танго, наприклад, зворушувало і загострювало емоції закоханого серця, і Тамара з нетерпінням чекала хвилюючих ритмів.

Белла поставила нову платівку, вділа в мембрану новеньку голочку, підкрутила пружину і обізвалася неймовірно прекрасно мелодія пісні “Тихо плачуть левкої”, яку журливо виводила співачка.

Олесь одразу запросив Тамару. Очі, звернені до неї, ніжно пестили її, рот усміхався білозубою усмішкою. Він схилився до неї. Тамара теж потягнулася до нього, мов молода весняна гілочка до сонця. Сильні руки Олесь несли її, мов на крилах. Вони танцювали своє танго кохання.

“Томі, моя Томі, я тебе кохаю” - шепотів закоханий парубок. Він відчував, що цієї миті тримає в своїх руках найдорожчий скарб, найпрекраснішу принцесу, володарку його серця й сповнювався хвилюванням близькості з нею. Вона теж почувалася на “сьомому небі”. Не було більш щасливої лівчини за неї у всьому білому світі. Їм було байдуже до всіх

Існували тільки вони, їхнє кохання й хвилююче танго. Танець скінчився й почався інший, а вони танцювали, цілковито належачи один одному. Коли скінчився й цей танець, присутні зааплодували. «Браво! У вас гарно виходить!» - вигукнула Женя.

- Олесю, потанцюй з дівчатами, а я трохи посиджу, - сказала Тамара.

- Але я хочу танцювати тільки з тобою, моя циганочко.

- Олесю, ти єдиний кавалер серед нас, то, як справжній кавалер, маєш бути уважним, якщо не до всіх, то принаймі до більшості подружок.

- Гаразд, я підкоряюся.

Олесь запрошував дівчат, а його нестримно тягло до блілого зачарування, яке дивилося на нього палаючими очима.

Розходилися десь опівночі. Сміх, жарти гучної розмови тяглися слідом за великим гуртом молоді аж до центру міста.

Небом сунули чорні хмари, зривався сніг. Закохана пара забилася в куточок великого будинку, де не так поривчато шугав вітер. Олесь зігрівав кохану, закутавши її в своє пальто, міцно притиснувши до себе.

- Крихітко, поцілуй мене, - прошепотів Олесь.

Тамара встала навшпиньки, поцілувала пожадливий рот, доторкнулася м'якого ніжного кінчика вуха.

- Томі, ще... Я божеволію...

Олесь відчув, як пристрасне бажання охопило все його тіло, паморочилось йому в голові, він задихався, нестямно збуджений. Він над усе бажав

близькості з нею, але не смів навіть думати про таке, аби не скривдити, не відштовхнути, не злякати коханого Галченяти, а ще більше, щоб не втратити її.

Він усвідомлював, що її дівоча цнотливість перемагає її особисті бажання, підчас навіть не зрозумілі для неї, а тому вона невідступно дотримується принципів високої моралі, слідує їм, виявляючи рішучу вперту недоторканість. Люблячий юнак не хотів ускладнювати взаємини, хоча йому важко було бороти нестримну пристрасть, та він готовий був до того, щоб переживати її знову й знову, вибухати пронизливим гарячим струменем жаги.

Тамара відчувала все, що коїться з юнаком. Її теж глибоко хвилювала близькість з ним, але вона наскільки була чутлива, настільки ж - стримана й розсудлива.

- Лесику, скоро співатимуть півні. Час додому. Ти чуєш?

- Чую, люба. Гаразд.

- Я хочу тебе попередити, що наступні два дні я перевірятиму колгоспи, тому зустрінемося в клубі на репетиції, коли я повернуся. А тепер, до зустрічі. Добраніч, Олесю.

- Добраніч, Томі. Я йтиму додому й мріятиму про тебе.

Дівча засміялося й тихенько зникло за дверима, немов розтанула, як хмаринка в небі.

Олесь, як і сказав, ішов додому й мріяв про Тамару, яку ще тільки за мить тримав у своїх руках. «Весела щебетуха, - думав він. - Але й непокірна, незалежна й гордовита. Така ти мені ще більше подобаєшся. Це робить тебе ще привабливішою й

бажанішою. Ти не схожа на інших дівчат, хоча й не красуня. Але є в ній щось таке, що нестримно притягує. Можливо, імпульсивність, романтизм, розважливість і жвавість допитливого мишлення. Так, примітивною її не назвеш.

Томі, я повинен бути поряд з тобою в твоєму житті, у твоїх фантазіях і реальності, цілувати твої сяючі очі, ніжні гарячі губи, пестити чорні духмяні коси й палати нестримним бажанням. Завдяки тобі життя прекрасне, загадкове, як кожний новий день - ніколи не знаєш, що він принесе за собою».

VIII

На землю прийшла зима з морозами, які потріскували у віттях дерев, ламаючи старі слабкі гілки, у дерев'яних парканах, дмухали на віконні шибки, вимальовуючи на них химерні узорі. Поривчастий вітер стукав у стіни домівок, завивав у димарях, дзеленчав електричними дротами, шарпав залізо на покрівлях будинків.

Ранок видався похмурий. За ніч заметіль старанно вкрила довкілля товстим покривом білого пухкого снігу, перемела всі шляхи й доріжки й продовжувала гуляти землею.

Тамара взула суконні короткі ботики на високих підборах, окрім яких нічого більш теплого не мала. Ці боти майже не захищади ноги від холоду: всередині підбиті байкою, без устілок. Замість них вставлялися підошви з старих, зношених туфель. А з огляду на те, що на ноги вдягалися капронові панчохи й бавовняні шкарпетки, то вони аж коцюбли

на морозі.

Та Тамарі було байдуже - вона звикла ще з дитинства до простенького дешевого взуття, до того, що ноги ніколи не нагрівалися в холодні пори року, тому не переймалася й не ремствувала на такі, як їй здавалося, дрібниці. Матуся їй надіслала темно-синє пальто на ваті з чорним коміром з цигейки, яким Тамара була дуже задоволена, пов'язала на голову легкий шарф, який сягав тільки до тім'я, і пішла на роботу. Надійка залишилася вдома, бо працювала в другу зміну.

Коли Тамара увійшла до інспекції, Євгенія Петрівна уважно переглядала папери й привіталася, не підіймаючи голови. У кабінеті панувала робоча тиша.

Тамара теж зосередилася над виписками держбанку, які щойно принесла з собою. Вона звіряла їх з платіжними дорученнями, яких була лічена кількість. І цього разу сума надходжень невелика, у картотеці держбанку нічого не погасилося, хоча виставлені там платіжки-доручення давненько стоять без оплати. Колгоспи не сплачували податків, не маючи грошей на розрахункових рахунках.

Нарешті Євгенія Петрівна підвела голову й звернулася до всіх:

- Наша артистка, - вона кивнула головою в бік Тамари, - вчора на концерті співала пісні. Виводила тонесенько, тихесенько. А якби ви бачили, як вона стояла!

Євгенія Петрівна зіскочила з місця, скинула валянок з лівої ноги. "Дайте мені туфлю чи

босоніжок і я покажу, яку вона вибрала позицію ніг”. Вона взула босоніжок, відставила ніжку вбік, ледь торкаючись підлоги, спираючись на носок підошви, високо відняла голову, руки сплела перед собою. “Уявіть собі” - сказала й пискляво проспівала:

“Как нежно море голубое,
Волшебен солнечный закат,
А мы прощаемся с тобою,
И вот уже - последний взгляд ...»

- Ха-ха-ха! - реготалася вона, радіючи за свій дотеп.

У неї й справді все вийшло досить кумедно й весело, тому співробітники засміялися. Сміялася й Тамара, пригадавши своє вчорашнє хвилювання. «Чому я раптом зніжковіла й втратила силу голосу? - думала вона. - адже я змалечку співаю і вдома, та так, що аж луна йде, і в школі, і на концертах. А тут як забракло, ледве голос звела. Ех, осоримилась, та й годі! Мала б менше думати про свого Олеся, а більше приділити уваги співу», - картала себе дівчина.

Сміх стих. Євгенія Петрівна запитала: “Надійшли платежі від колгоспу “Більшовик”?”

- Ні, не надходили взагалі.

- У такому разі збирайся і йди. Проси, вимагай у голови колгоспу доручення. То твоя справа, як тобі доведеться на нього вплинути, але без доручення на суму не менше як з десять тисяч карбованців не вертайся. За колгоспом мається великий борг з податку на прибуток, а на носі - новий рік, - наказувала керівниця.

- Так він і дасть, - заперечила понуро Тамара.—

Скоріше за все вижене мене з кабінету.

- Вижене у двері, а ти лізь у вікно, будь настирна, не звертай уваги на грубощі. А, можливо, ти у інший спосіб підійдеш до нього?

- Куди ти дівчину посилаєш? Чи не бачиш, яка негода? Мороз, завірюха, усі дороги снігом замело, мабуть, і вантажні машини не проїдуть, - з докором сказала головний бухгалтер фінвідділу.

- Нічого з нею не скоїться, піде пішки. Тут недалеко, десь трохи більше за п'ятнадцять кілометрів. Хтось їхатиме, то підвезе.

Тамара мовчки зібралася й пішла, бо ніякі суперечки не допоможуть. Коли Євгенія Петрівна щось надумала - мусиш робити, й край. Чим вона керувалася у своїх, іноді непомірних, вимогах: ентузіазмом, патріотизмом, затятою упертістю, уболінням за стан справ? Може, все разом штовхало її на такі дії. А, може, бракувало організаційних здібностей, які притаманні досвідченому керівникові?

Скоріше за все, так, бо в данному випадку перед усім, як посилати інспектора до колгоспу, вона мала б зателефонувати голові колгоспу, або головному бухгалтерові і з позиції старшого інспектора, якому надані права державного контролера, висунути відповідні вимоги, чи вирішити питання по суті. Але вона цим не скористалася: перемагали не розум, а емоції, що було не вперше.

Тамара не дійшла цього висновку й виконувала всі накази негайно, не замислюючись над доцільністю й кінцевим їх результатом, цілком

покладаючись на Євгенію Петрівну. Вона ще не навчилася аналізувати, заперечувати, або висувати будь-які свої пропозиції. Все прийде до неї згодом, через роки наполегливої, сумлінної праці, перш за все, над собою, удосконалюючи свій професійний досвід, а поки що вона йшла тихими засніженими вулицями міста, аж поки не минула його й не вийшла на шлях.

Тут завія аж шаленіла, розбурхана вітром, який щосили накинувся на дівчину, шарпав пальто, жбурляв їй в обличчя снігом, який підхоплював з глибоких наметів.

Небом сунули важкі чорні снігові хмари, зима насолоджувалась своєю владою над землею, завією носилася, крутилася, виспівувала своєї зимової пісні.

По дорозі ще ніхто не проїжджав, бо сніг лежав суцільним незайманим покривом. Йти було важко, майже неможливо. Ноги глибоко провалювалися в ще розпушений сніг. Він набивався в коротенькі боти, там танув. Одинокa фігурка пробивалася крізь снігову навалу, крізь снігові намети, залишаючи глибокі сліди, які сумно дивилися порожніми очними ямками в чорне небо. Їх одразу ж засипало снігом.

Щоб якось себе підбадьорити, Тамара пригадала вчорашній концерт, сьогоднішню виставу за участю Євгенії Петрівни, яка її влаштувала, аби здійснити сміх навколо Тамари, виставити її на посміх, й сама до себе сказала: «З посміху люди бувають», - а потім заспівала:

«...Кружатся чайки над волнами,
Неся печаль разлуки с нами.

Где ты, далекий, друг синеокий?

Я знаю - ты счастье мое...»

Так дівчина подолала десь кілометрів зо три. Навкруги, скільки кинеш оком - снігова пустеля. Годинник показував першу годину. Вона вкрай знесилася. Змокрілі боти важким тягарем сиділи на ногах. Поміркувавши, Тамара зрозуміла, що її зусилля марні і не мають сенсу. Уже за дві години почне сутеніти. Чи вистачить сили, щоб за дві години якось просунутися хоча б на п'ять кілометрів вперед? Залишиться ще десять кілометрів... А там - ніч. Тамара боялася залишитися серед голого поля й снігу вечірньої пори.

- Поки я доберуся до колгоспу, у конторі вже нікого не буде. З ким що вирішувати, де ночувати?- думала вона. - Ні, далі не піду. Поверну назад, поки не пізно - вирішила дівчина.

Десь о третій годині вона увійшла до фінвідділу знесилена й голодна, та ще й з мокрими ногами.

- Я повернулася ні з чим, бо всі дороги замело. Навіть пошту не повезли. Добрий хазяїн і собаки в таку погоду не вижене із хати. Я дісталася до повороту на Гашево, а від нього до села ще п'ятнадцять кілометрів. Хоч би як, але я не встигну та й не дійду до колгоспу.

Євгенія Петрівна сиділа мовчки, не піднімаючи очей, тільки шморгала носом. Мабуть-таки, відчувала сором за те, що вигнала дівчину в таку неgodу в далеке село майже голу і босу, та ще й без грошей, без їжі. Робота роботою, але не такої ціни.

- Іди додому, попар ноги, висуши взуття, - нарешті

вимовила Євгенія Петрівна.

За двадцять хвилин Тамара була вже вдома. У теплій кімнаті вона зняла мокрі боти, панчохи, шкарпетки, поставила їх біля груби сушитися. Повечеряла холодним супом, бо розігріти його не вистачило сили, забралася під байкову ковдру. Безрадісні думки посіли в голові: “Я, мабуть-таки, поспішила обійняти цю посаду. Євгенія Петрівна ставиться до мене, як до дівчиська на побігеньках. Зрештою, воно так і є, бо де гріха подіти, я надто мало значу як фахівець. Жалкую, що залишила роботу в бухгалтерії. Мала б рік-два попрацювати, подорослішати, “притертися”, а там, дивись, і одержала б підвищення на посаді. А, може, я сама себе надто картаю? Минуло тільки два місяці, як я працюю інспектором. Ні конкретні функціональні обов’язки, ні обсяг роботи мені не відомі. Спроби Євгенії Петрівни прилучити мене до справи поки що малоефективні, бо вона не має часу на “лікбез”. Робота вимагає рішучих дій. Ні, Тамаро, не скигли, не кисни. Сподіватися маєш сама на себе, відкинути образи, більше прислухатися до порад старших, вчитися у них на свою користь. Успіху, поваги ніхто не принесе на “тарілочці з блакитною облямівкою”. На це треба заслужити наполегливою працею”.

Ці думки принесли їй заспокоєння, вона полегшено зітхнула й задрімала. Почувся стук у двері:

- Дозвольте увійти? - Це прийшов Олесь.—Томі, а чого це ти в ліжку? Знову захворіла, чи що?

Тамара враз розплющила очі:

- Це ти, Олесю? Заходь. Надворі така негода...

- А що нам негода, що нам завія! - весело вигукнув хлопець. - Ходімо в кіно.
- Ні, я сьогодні не зможу піти - взуття ще не висохло. Я намагалася сьогодні побороти снігову пустелю й набрала повні боти снігу.
- Люба, де ж ти ходила?
- Мені треба було до Гашева, але зусилля мої виявилися марні, тільки стомилася та намокла, а тепер трохи нездужаю і не хочу вибиратися з-під ковдри, - відповіла Тамара.
- Не переймайся, крихітко. Не підемо, то тільки на краще. Я зараз роздягну пальто, вкядуся біля тебе, а ти розповідатимеш мені цікаві історії, які я дуже люблю слухати. Надійка коли прийде?
- Після дев'ятої.
- О, попереду ще багато часу.
- Про що ж тобі розповісти? - замріялась Тамара.
- Про що завгодно, я залюбки слухатиму.
- Гаразд. Якщо ти не проти, я розповім дещо з життя в гуртожитку під час навчання в технікумі, про моїх подруг. Чому про гуртожиток, питаєш? Тому, що він був мені домівкою, хоч і слабким, але прихистком усі три роки життя в ньому.
- Я уважно тебе слухаю, - сказав Олесь і близьенько притулювся до дівчини.

“Так ось, у гуртожиток я вселилася після нового року, а саме 1955. Гуртожиток знаходився далеченько від центру міста, а тому - і від технікуму. Будівля барачного типу серед великого подвір'я, на якому розміщалися кухня, пральня, далі - довгий сарай з повіткою, ще один будинок на два ходи, де з одного боку мешкали викладачі технікуму, а друга

половина була виділена під гуртожиток.

Я спершу поселилася в гуртожиток барачного типу - довгу низьку дерев'яну будівлю з темним коридором, з якого вели двері до кімнат. Кімнат налічувалось дванадцять. У кожній стояло десять-дванадцять вузеньких залізних ліжок. Великі вікна кімнат дивилися на широке подвір'я, сусідній гуртожиток, значно затишніший за наш. Мені виділили ліжко, на якому замість пружин лежали дошки, видали два блаженьких простирадла, блаженьку ковдру, вафельний рушничок та наволочку на пір'яну подушку. Матрас я набила свіжою соломою, що лежала на подвір'ї. Я раділа і пожовклій через неякісне прання зношеній білизні, від якої тхнуло хлоркою і господарчим милом. У кімнаті мешкало дванадцять дівчаток, з дванадцяти ліжечок деякі тулилися до стін, а вісім стояли попарно уздовж кімнати. Між ліжками стояли старі, розхитані тумбочки - одна на двох. Біля стіни - невелика шафа-гардероб, всередині якої бракувало тремпелів. Здебільшого одяг вішали на цвяхи, забиті в стінки гардеробу. Посеред кімнати розмістилися довгі дерев'яні столи, застелені білими простирадлами. Біля них примостилися лавки. Верхній одяг вішали на високі довгі дерев'яні вішалки, теж запнуті білими простирадлами. Ще в кімнаті стояв старий, обдертий кухонний стіл. З яких часів він тут стояв - невідомо, та, мабуть, з давніх, бо мав як ззовні, так і всередині, жалюгідний вигляд. У ньому нічого не зберігалось, крім алюмінієвого чайника та кількох каструль. Він служив для приготування їжі. Харчі, що привозили мешканки з

дому або купували на місці, кожна зберігала під своїм ліжком у корзинах, кошиках, торбинках, а хліб, цукор, жир - у тумбочках, бо ці харчі довго не залежувалися - їх швидко поїдали завжди голодні їдоки.

Взимку прибиральниці топили груби, але тепло в кімнатах не жило. Звідки йому було взятися? Торф видавали за нормою - одна плетена корзина на добу. Сирий мерзлий торф повільно розгорався, довго тлів, тільки десь після двадцять другої години вечора в кімнаті трохи теплішало, хоча б не йшла пара з рота. Вночі холод знову забирався під блаженські ковдри й сковував тіло льодяними кліщами. Бувало, холод так допече, що хтось більш рішучіший і сміливіший з нас темної морозної ночі побіжить до повітки, де зберігається торф, похапчем нагребє його в корзину й скоріше закине в грубу, щоб не вгледів, а головне, не впіймав сторож. Бігали завжди по двоє, бо одному не донести важкої корзини. Я теж бігала. На дворі мороз, завірюха, та пусте - нас гнав у ніч не цей холод, а хатній.

- І ніхто з вас не упіймався на гарячому? - спитав Олесь

- Ніхто, бо всім було не до нас: спить і сторож, спить і комендант, сплять і прибиральниці, що мешкали в цьому будинку. Можливо, вони й здогадувались або знали за нічні крадіжки, та з їхнього боку ніяких нарікань не було, скоріше через співчуття до нас.

Нежить, застуда забиралися до слабких, ще дитячих організмів, вкладаючи в ліжка. Дівчата довго кашляли, постійно тулилися до груби, однак

весело щебетали про різне, безтурботно сміялися, через що ставало тепліше, нежить відступала, бо внутрішня енергія молодості перемагала всі негаразди.

Значне місце серед приміщень гуртожитку займала кухня з великою плитою, яку теж топили торфом. Іноді підкидали в грубу трохи дровець, які додавали жару і ясного полум'я. Тоді веселіше кипіли юшка, картопля, каша в горщиках, чавунках, каструлях, шипіли сковорідки, де смажилася на жиру, на салі різна їжа. Поруч з плитою буркотів високий чорний титан - шипів, парував. З нього наповнювали чайники й досхочу пили окріп з цукерками-подушечками й білими булочками-сайками, або батонами чи з хлібом, змащуючи їх комбіжиром чи маргарином. Після такого чаювання життя ставало прекрасним. Більш заможні їли сало, яєшню, а інші, такі як я, - чаювали, або сьорбали пісний суп.

Олесь уважно слухав, не перебиваючи, тільки міцніше притискав та легенько цілував роповідачку. Тамара продовжувала.

«З перших днів життя в гуртожитку я потоваришувала з Лорочкою Пр... , з якою деякий час сиділи разом за одним учнівським столом в аудиторії, взимку спали в одному ліжку, щоб якось зігрітися і майже ніколи не розлучалися.

Лорочка була надзвичайно мила, скромна й ніжна дівчинка, якій минуло п'ятнадцять років, вона старша мене на один рік. Гарненьке дівча з блакитними ясними лагідними очима, з глибокими ямочками на кругловидому личку, з дрібнесенькими

білими зубками. Посеред верхнього ряду зубів - розколина. Коротенькі русьві пишні кучерики робили її голівку схожою на кульбабу. Вона приїхала до Гомеля з районного центру Добруша.

Додому Лорочка їздила дуже рідко, бо була з бідної багатодітної сім'ї і, навчаючись, перебивалась, як кажуть, з води на квас, завдяки мізерній стипендії. Я була забезпечена трохи краще: одержувала щомісяця з дому двісті карбованців - частину допомоги, яку надавала держава за загиблого у війні батька, раз на місяць їздила додому, щоб взяти трохи картоплі, якихось крупів та шматочок пожовклого сала, яке мама купувала у базарі. От тоді ми з Лорочкою варили суп або кашу-розмазню, затовкуючи салом. Коли сало закінчиться - їмо пісний суп, несмачний, аж гіркий та синій. Але через голод так судомило в животі, що ми раділи й такому супові.

Я і Лорочка жили одним життям, дихали одним диханням. Бувало, на заняттях тихесенько шепочемо, звіряючи свої думки одна одній, сидячи близенько - око-в-око - сірі з блакитними, ніс-у-ніс - кирпиченький до продовгуватого з горбинкою посередині. Ми постійно відкривали для себе щось нове, разом його сприймали, захоплювалися ним. Так минув перший рік навчання, після якого Лорочка до навчання не повернулася - пішла працювати, щоб допомагати родині. Наші шляхи розійшлися назавжди. Я щиро сумувала за нею, бо вона була світла, сонячна, як сонячний промінчик, що не тільки осяває, а й зігріває.

Після Лариси я зблизилася з трьома

дівчатками: Зіною, Надійкою й Дусею. Наша дружба тривала на протязі усіх років навчання. Друзі нас прозивали «свята четвірка». Ми ніколи не розлучалися і наскільки різнилися за характером, настільки були віддані нашій дружбі.

Надійка з усіх нас була старанна в навчанні, економна, раціональна, стримана, спокійна і серйозна. Вона готувала на вечерю рідку пшоняну кашу в міні-чавунчику, засмажувала її крихтою сала. Ми сідали навкруг чавунчика і, обпікаючись, з насолодою смакували найсмачнішу їжу. До всього зазначу, що Надійка була доволі гарненька - маленька, як лялька, повненька, білява, зелені очі, довгі тоненькі кіски, маленький носик і ротик на рожевому обличчі. От майже і все стосовно її зовнішності.

Дуся Парфьонова - така собі дитина-вундеркінд, навчалася на самі п'ятірки, хоча ніколи не сідала за підручники й конспекти. Бувало, щось сяк-так по заданій темі у зошит запише і йде легко й безжурно на заняття, а увечері повертається й, сміючись рапортує: "п'ятірка". Вдягалася вона, як і ми, дуже скромно. Мала на все про все одну сукню з коричневої саржі, у якій ходила до технікуму й будь-куди, у якій всідалася з ногами на ліжко й годинами читала художню літературу, заглибившись, не помічаючи нікого й нічого. Іноді, коли вичитає щось смішне, кумедне, то не голосно, але заливисто довго сміється, аж захлинається, тамуючи в собі сміх. До неї миттєво підбігає смішлива Зінка: "Що, що там таке?" Дуся крізь схлипування розповідає суть, і вони вже обидві регочуться довго й безугавно,

немовби намагаються пересилити одна одну. Додому Дуся їздила тільки на канікули або на свята. Харчувалася разом з нами. Вранці ми не снідали. Зате з нетерпінням чекали великої перерви, щоб похапцем перехопити чогось у буфеті: чи кисілю з скибочкою булки, чи чаю, а в кращому випадку - порцію вінегрету до того. Вечеряли завжди разом, але Дуся майже ніколи вечері не готувала, проте цього від неї ми й не вимагали. Зовнішність дівчини була посередня. Бліденька дівчинка з великими глибокими ясними очима, з широким ніздрюватим носом, великим ротом, повним рівних, завеликих зубів з широкою розколиною. Русяве волосся Дуся зачесувала на прямий проділ, заплітала дві невеликі, але товсті і тугі коси. Вона ніколи не користувалася парфумами, не приділяла уваги своїй зовнішності, надто скромна, з хлопцями не знайомилася і взагалі ними не цікавилася. Мала сильну незалежну вдачу з почуттям особистої гідності, їй було притаманне й почуття гумору, який іноді виплескувався, при цьому обличчя набувало серйозного виразу. Гумор був дотепний, умісний і доброзичливий. До Дусі притягувала повага, як до особистості, до її глибокого розуму. Вона теж тягнулася до нас, поважала наш маленький колектив, більше ні з ким з дівчат дружби не заводила, хоча ми навчалися в різних групах: нас трійко - на держбюджеті, вона - на державному страхуванні.

Зіна Рибаківа була якась особлива, не схожа ні на кого з нас, мабуть, тільки характери її і мій були чимось схожі, проте ця схожість проявилася трохи пізніше. А спочатку я не могла її ніяк

збагнути. Вона поводитися, як спляча красуня. Висока на зріст, ставна, але скута, неповоротка й не гнучка, що відчувалося в рухах, у тому, як вона ходить, як пересувається, як тримається. Вона не йшла, а сунула, високо піднявши голову, не дивлячись під ноги, а через те часто за щось зачіплялася, через щось перечіплялася, або кудись вскочить ненароком. Великі виразкові очі, які вона підкочувала так, що виднілися білки, товстий прямий ніс, повні щоки й губи, дрібні рівні зуби, дві коротенькі русьві кіски, скоті на потилиці, довгі рівні повнуваті ноги з пласкими ступнями тридцять дев'ятого розміру - такий неповний портрет моєї подружки.

Внутрішньо вона ще немов не збудилася від зимової сплячки, чи то напівсонна, чи то напівзамріяна. Іноді сиділа мовчазна, відсторонена від усіх і всього, заглиблена сама в себе, нічого не чуючи, не бачачи навкруг себе. Здавалося, що вона або спить, або марить. Бувало, викладач, щоб якось повернути її до того, що відбувається на уроці, скаже: "Рибаківа, підіть на перший поверх, подивітьс, котра година." Вона слухняно встає й виходить з аудиторії.

Та ось на прикінці другого курсу вона одразу подорослішала, розкрилася, як брунька на весні. Проявився її нестримний, імпульсивний, романтичний характер, захоплююча вдача. Її цікавила поезія, вона почала і сама складати вірші, що в неї досить непогано виходило, багато читала романів російських класиків, вживалась в життя героїв, реагуючи емоційно, сприймаючи трагізм

нешасної любові, як особистої трагедії. Зіна майстерно, захоплююче переказувала прочитане, у екстазі примружуючи тремтливі повіки і зціпивши зуби. Вона мріяла про прекрасне, вірила в палке, незрадливе кохання. Саме в цей, неповторно-романтичний вік, вік п'ятнадцятилітньої дівчинки, ми з нею дуже зблизилися, бо я вбачала, відчувала, що маю з нею багато чого спільного, особливо в поглядах на важливі для порядної людини життєві позиції, пов'язані з планами на майбутнє.

Наша «четвірка» не гаяла дарма часу в плані культурно-освітніх заходів. Ми ходили в кіно на перегляд майже всіх кінофільмів, які демонструвалися в кінотеатрах міста, полюбляли театр. За останні гроші купували дешеві квитки чи в кіно, чи на гальорку в театр і щасливіших за нас не було.

Із Зіною я їздила на дипломну практику, з нею приїхала за призначенням до Бресту, а там наші шляхи розійшлися, та дружба триває й триватиме завжди, поки ми живі, бо ми заприсяглися зберегти те світле, безкорисливе, що нас з'єднало і міцно тримає.

Надійку призначили в районне містечко Терехівка, Гомельської області, за її проханням, щоб бути ближче до домівки. З нею я теж зрідка листуюся.

Дуся з відзнакою закінчила технікум і поїхала працювати в Молдавію. Листуватися вона не обіцяла, місцезнаходження її мені невідоме. Отак і розлетілася наша “свята четвірка”, хто куди. Сподіваюся на те, що зв'язок між нами ще

поновиться, бо нас об'єднало нелегке життя. От і все", - сказала Тамара, скінчивши свою оповідь.

- Томі, я тебе слухав, наче цікаву книжку читав, наче слухав пісеньку маленького жайворонка. То були найкращі, найщасливіші роки дитячого життя, не дивлячись на труднощі, злидні. Так, саме дитячого життя, бо 14-16 років ще не юність, а дитинство. Я по собі знаю. Тепер я розумію, звідки ти черпаєш життєву силу, адже на ці роки випало тобі нелегке самотнє життя. І тепер тобі важко, бо нові труднощі, випробування лягли на тендітні плечі. Але ти побореш їх. Ти маєш роботу за фахом, і все майбутнє у тебе попереду. Головне - я тебе кохаю!

На подвір'ї почулися кроки. Олесь встав з ліжка й почав збиратися додому. До кімнати увійшла засніжена, розчервоніла Надійка й привіталася. Тамара кинулася розігрівати суп, щоб гаряченьким нагодувати свою зальодянілу подружку. Провела до сіней Олесь. "Добраніч". - сказала.

- Ти ж мені ще не про все розповіла, - нагадав хлопець.

- Як то не про все?

- А так! З ким ти зустрічалася, кого кохала.

- Он ти про що! Але це тебе не обходить.

- Ще й як обходить. Розповіси іншим разом, так?

- І не подумаю. Нехай тобі покортить.

Олесь погрозився, мовляв, дивись мені, і пішов, весело зареготавши.

Ще декілька днів свіріпіла заметіль, а після неї прийшли морози.

Тамара одержала від матері листа й посилку. Мама, як завжди, писала донечці ніжні, але

повчальні листи, бо хвилювалася за свою дитину, яку потрібно оберігати від застуди, від лиха, від недобрих людей і негараздів. Вона нагадувала, щоб донька була скромна, обачна, працелюбна.

Тамара поцілувала матусиного листа й заходила розбирати посилочку. Матуся надіслала гумові коротенькі ботики з опушкою з хутра на залізних кнопках-застібках. Ботики пристосовані до дощової погоди, до весняного бездоріжжя, проте їх залюбки взували молоді дівчата і взимку, якщо бракувало більш теплого взуття, бо за сильних морозів у ботах дубіли ноги й примерзали до підошви.

А ще Тамара чекала на лист від Зіночки. Вона завжди писала листи-сповіді, ліричні, схвильовані, сповнені натхнення. Тамара їх нераз перечитувала, подумки розмовляла з подругою. Зіна писала: “Дорога моя людино!”, або “Моє маленьке Патошенятко...”, “Моя любесенька подружко Томочко...” А за тим слідувало описання подій її бурхливого життя, бо вона була лідером серед молоді. Працювала Зіна в сільраді рахівником-касиром, викладала в сільській школі математику, з наснагою складала вірші. Вона не вміла зосередитися на головному, стримувати свої бажання, підпадала під особисті емоції, гарячкувала, діяла нерозсудливо, підриваючи під собою ґрунт, як весняна повінь, як бурхлива вода, що вийшла з берегів і біжить, все змітаючи з свого шляху. Через це вона потрапляла в різні складні ситуації. Якщо Зіна закохувалась, то нестямно і в найгарнішого, за її словами, найрозумнішого юнака, який її теж кохав до

нестями. Завдяки їй кохання завжди закінчувалось драматично.

Все, що написано про Зіну, можна в повній мірі сказати і про Тамару, хіба що остання була більш розважливіша й стриманіша. Їхні споріднені душі жилили одна одну, як джерело живить криницю чистою кришталевою водою, - і листи зігрівали, втішали самотні серця, які сумували на чужині за рідним краєм, як сумують перелітні птахи.

ІХ

Звечоріло. Тамара взула новенькі гумові боти, причепурилася й чекала Олеся. Надійка з подружками пішла в кіно. Олесь прийшов трохи раніше. Він одразу помітив обнову й нумо жартівливо підбурювати: «Які гарні ніжки в новеньких ботах! Томі, потанцюй».

Тамара весело реготалася й вибивала дріб підборами. Боти виблискували. Все вийшло жваво й кумедно.

Молоді люди вийшли на вулицю, яка виглядала біло, чисто від снігу, вгорі яснів місяць. Мороз скував льодом доріжки. Вони виблискували, освітлені місячним сяйвом і світлом вуличних ліхтарів. Олесь тримав Тамару за руку, з розгону стрибав на сковзалку, тягнучи за собою дівчину. Вони неслися щодуху, перестрибуючи з однієї сковзалки на іншу.

- Овва! - гукав Олесь.—Томі, не відставай! Аго—о—в!

Він зупинявся тільки задля того, щоб її поцілувати й біг далі, поки не скінчилися сковзалки.

У клубі було вже повно молоді. Тамара одразу помітила незнайому дівчину. Вона чимось скидалася на неї, але була значно вродливіша. Дівчина нагадувала мініатюрну статуетку, схожу на циганку Кармен. Чорне кучеряве пишне волосся відтіняло білизну вродливого личка. Великі чорні очі кидали навкруги пустотливі бісики, звабливо світилися. Вона явно кокетувала з почуттям особистої неперевершеності. Вишуканий одяг пасував їй. Дівчина гучно сміялася гарненьким ротиком з низкою білих рівних зубів. Біля неї зібралися місцеві дівчата, її подружки, що красномовно свідчило про те, що ця лялечка тут своя людина. Олесь з дозволу Тамари запросив дівчину на вальс. Вони вечь час жваво розмовляли. Потім Олесь розповів Тамарі, що це його однокласниця - Алла Воронова. “Алла досі мешкала у Бресті, а тепер повернулася додому”, - розповідав Олесь. - “Її тато прцює завідуючим одним з відділів райвиконкому. Алла товариська дівчина, але примхлива й легковажна”.

Олесь, надто збуджений, поривчасто кружляв з Тамарою, якось показово підкреслено водив її, немов хотів комусь довести, яка з них гарна пара вийшла, які вони вдвох радісні й щасливі.

Алла кидала на Олесья виразні погляди і подумки вирішила: “Я зваблю Олесья, будь що нехай покине цю непоказну дівчину, вона не варта його, тільки й того, що має великі булькаті очі. До того ж, вдягнена надто просто. Мабуть, бракує смаку.” вона запросила Олесья на “Білий вальс”. Танцюючи, Алла запитала:

- Що то за Попелюшка з тобою?

- Не Попелюшка, а маленька принцеса, - відповів Олесь.

- Таке скажеш! Хіба принцеси такі бувають? Може ще скажеш, що вона грузинська цариця.

- А може й цариця, недарма ж її Тамарою звать. Але облишимо про це. Краще розкажи про себе. Ти надовго повернулася?

- Ще не вирішила. Може, й назавжди. Тато дуже наполягає, щоб я приїхала додому. Олесю, я не проти того, щоб зустрітися з тобою. Зателефонуй мені якось додому, - вона назвала номер телефону.

- Гарзд, - відповів Олесь.

Танець скінчився, Алла потисла йому руку, а Олесь подякував за танець, і вони розійшлися.

Вечір відпочинку скінчився. З платівки зазвучала остання пісня у виконанні популярно співачки Гелени Великанової «До новой встречи, милый мой». Тамара й Олесь вийшли на морозяне повітря. Коли минали будинок, в якому мешкає Олесь, він сказав: «Галченя, зачекай мене трішки, я зайду додому й тепліше вдягнуся, а ще наберу пиріжків. Мама саме сьогодні їх напекла. Ти ж, мабуть, зголодніла». Він пішов. Маленька фігурка в чорному пальтечку і в чорних ботах різко виділялася на сніговій доріжці. Вона підстрибувала на місці, вибиваючи дріб підборами новеньких ботиків, бо мороз забирався всередину й жалив ноги холодом.

Незабаром підійшов Олесь і простягнув пакуночок з теплими пиріжками:

- Томі, куштуй. Тут багато різних пиріжків: з повидлом, з сиром, з рисом. Тобі які більше доподоби?

- Із повидлом, із сиром. Моя матуся здебільш влітку готувала вареники з ягодами - суницями, чорницями. Ох і смакота! Мої улюблені варенички! У наших лісах ягід повно, тому у базарі ними завалені всі прилавки. Мої подружки-білоруски, які приїздили до нас гостювати, і досі згадують мамині варенички - пухкенькі, у сметані або з молоком, чи в ягідному сиропі. А ще матуся варила вишневий, малиновий киселі, які я з апетитом уминала, - щебетала Тамара.

- Дуже смачні пиріжки напекла твоя мама. Дякую, Лесику, що пригостив.

- А ти мені нагнала апетиту на варенички з суницями. Оце залюбки б попоїв, посмакував. Пообіцяй, що колись приготуєш їх для мене.

- Обов'язково приготую, якщо зумію, бо поки що я їх тільки їсти вмію.

Невдовзі вони підійшли до будинку, що стояв навпроти їхнього.

- Ось і наша улюблена, затишна скамійка. - Олесь всівся, розстебнув тепле пальто й відкинув поли. - Ходи до мене, моя циганочко, сідай на коліна, а я загорну тебе й твої ніжки в пальто.

Він дбайливо загорнув дівчину, як малу дитину, пригорнув до себе. Її голівка схилилася йому на плече, її тепле дихання зігрівало йому щок, а гаряче тендітне тіло, немов обпікало, викликаючи бурю пристрасті. Від дівчини йшов дивний аромат якоїсь незнаної духмяної квітки. Парубок вдихав цей аромат і відчував, що божеволіє. Мороз відступив, тепло, щастя, кохання були поруч і будили нестримне бажання.

- Томі, радосте моя, ти даруєш мені увесь світ.

Обох охопила несамовита жага, яка паморочила голову, застила очі, стискала горло. Олесь підставив своє палаюче обличчя під морозяне повітря, щоб освіжитися й трохи прийти до тями: “Томі, що ти зі мною коїш? - шепотів Олесь, бажаючи хоча б словами заглушити той шалений потяг. Його виснажувала сила, що народжувалася всередині, нуртувала, та не знаходила бажаного виходу. Олесеві дедалі ставало все важче себе стримувати.

Недосвідчена в таких відчуттях дівчина не розуміла й не підозрювала, що викликала несамовиту бурю жаги в тілі юнака. Їй було тепло й затишно, хвилі ніжності до Олесья заповнили її. Їй у очах мерехтіли тихі зорі, місячне сяйво осявало миле безневинне личко. Дивлячись на нього, Олесь більш за все хотів захистити свою циганочку, маленьке довірливе Галчєня, від негараздів і кохати, кохати...

- Лєсику, подаруй мені свою фотокартку.

- Навіщо? Я ж з тобою.

- Я ж не на згадку прошу, а щоб дивитися, коли тебе нема поруч.

- Гаразд. Дєсь була маленька любительська фотокартка, - погодився Олєсь.

- Дарма, що фотокартки дарувати не слід - погана прикмета. Кажуть, вона означає розлучення, - сказала Тамара.

- То - забобони, слухай їх. Ми ніколи не розлучимося, Томі! - запевнив Олєсь.—Ми одружимося і житимемо разом усе життя. Хіба ти цього не бажаєш?

- Звісно, бажаю, але про це ще рано думати. Мені ще

й вісімнадцяти не ви повнилось.

- З цим можна трохи почекати. Головне, щоб ти мене кохала. А ти мене кохаєш, Томі?

- Кохаю.

- По-справжньому?

- Який бо ти недобрий, Лесику! - дівчина пустотливо потріпала хлопцеві за вухо. - Ти є знаєш, що я тебе дуже люблю.

На доказ цього вона поцілувала Олеся, заморуживши очі. Легеньке зітхання злетіло з губів.

Чарівний місяць задивився на закохану пару, замилювався й немов зупинився на місці, осяваючи її своїм срібним сяйвом. Мороз відступився, бо бачив, що його не помічають. От якби знайшлася така сила, яка б зупинила ще й плин ночі...

Наближався 1958 рік. Тамару разом з Олесем друзі запросили на вечірку з нагоди свята Нового року. До їхньої компанії приєдналися Яніна, Валентина й Ніна - медики. Так сталося, що фінансисти з медиками утворили молодіжну співдружність, разом проводили вільний час, святкували дні народження. Збиралися у веселу компанію на свята.

Тамара вже була знайома з цими дівчатами, але святкувала з ними вперше. Вони охоче прийняли її до свого кола, веселого, співучого, доброзичливого.

Останній день грудня 1957 року видався похмурим, однак значно теплішим за інші дні першого зимового місяця. Тамара й Олесь умовилися зустрітися у Ніни, де всі стрічали Новий рік.

Тамара прийшла о дев'ятій годині. Всі були в зборі, окрім її Олеся.

- Тамаро, чому ти одна, а де ж Олесь? - запитала Ніна.

- Ми домовились, що зустрінемося у тебе. А його ще не було?

- Ні, не було. Роздягайся, допоможеш накривати на стіл.

Тамара скинула пальто й увійшла до просторої святково вбраної кімнати. У кутку між двома вікнами стояла сяюча намистом, іграшками, висока ялинка, яка сіяла по всій кімнаті пахощі смоляних голочок, шишок і зимової свіжості. Посеред кімнати стояв довгий стіл, навколо якого юрмилися стільці. Євгенія Петрівна - Женя, як її всі кликали поза робочий час, Белла, Софійка сервірували стіл, а інші - хто порався біля страв, хто носив їх до кімнати й виставляв на стіл. Страв було наготовано багато й різних.

Кожна дівчина аж світилася, була схожа на ялинкову іграшку в святковому вбранні, в очах, на обличчі виграла молодість, осяяна усмішками й радістю. Надійка вдягнула чорного светра - крик моди. Він вдало пасував до її блілого обличчя, підкреслюючи його риси. На фоні його очі були ще виразніші, статура стрункіша. На шию Надійка пов'язала чорного в білий горох шарфика, що надавав шарму.

Яніна, присадкувата й повненька, поверх строкатої блузки начепила велике біле намисто, яке красувалося на пишних грудях. Рудувате волосся, заплетене у дві коси, заколоте на потилиці, нагадувало пташине гніздо.

Валентина, худенька дівчина з ясними очима, в

протилежність веселій, меткій Яніні, спокійна й врівноважена, вдягнула зелену в'язану кофту, поверх якої виглядав мережаний білий комірець. Василь не відходив від неї, дивлячись закоханими очима.

Жені пасувала нова темносинього кольору сукня, майже одного кольору з її очима, які ще начебто потемнішали і стали блискучими.

Софійка, надміру акуратна, мигтіла пишною зачіскою. Коли вона стріпувала головою, кучері спадали їй на лоба, прикриваючи жваві, насмішкуваті очі. Маленький ротик з вип'яченою нижньою губою завжди був готовий до кепкування й голосного сміху. Вона вдягла світлу сукню, на шию зав'язала строкатий шарфик з крепдешину, на ноги взула легенькі туфлі-лодочки. Легка, струнка, вона нагадувала веселу пташку.

Пишнотіла Белла, була як завжди, в червоному светрі й чорній спідниці.

Тамара теж вдягла чорну спідницю й кофту з гіпюру кольору свіжого зеленого салату. У електричному світлі гладенько зачесане на прямий проділ чорне волосся виблискувало, відтінювало синім сяйвом. Тривожно дивилися великі сірі очі з довгими чорними віями, які кидали на щоки м'які тіні, рум'янець видавав її хвилювання. Усе разом надавало їй ніжного, зворушливого зачарування. Вона раз-по-раз позирала на годинник, стрілочки якого наближалися до цифри дванадцять, а Олеся все ще не було.

- Де ж це наш Олесь забарився, що й досі його немає? - озвалася Софійка. - Може, ненароком заблукав і потрапив до іншої компанії? Тамаро, ви,

бува, не посварилися?

- Ні, все гаразд. Я й сама вже дивуюся. Можливо, щось трапилось непередбачуване. Він же обіцяв маскарадні костюми принести, - відповіла Тамара.

- Та невже? А які саме? - запитала цікава Яніна. - Часом, не Снігуроньки й Діда Мороза?

- Це таємниця. Нехай вона буде сюрпризом.

- Олесь на все здатний і на який завгодно сюрприз. Від нього всього можна чекати, - сказала Белла.

- Та годі вам! Хіба не бачите, що дівчина стурбована. Сідайте всі до столу, саме час провести Старий рік, - звернулася до всіх Ніна.

- До столу, до столу! Новий рік уже на порозі. Тож зустрінемо його, як слід, - закликала Женя.

Опівночі з репродуктора долинув дзвін курантів, запанувала урочиста тиша, кожний звівся своїм думкам, замовляючи для себе бажане й заповітне, звертаючись до рідних і близьких. За цим здійснювся радісний галас, присутні промовляли слова вітання, побажання, дзвеніли чарки.

Тамара подумала про свою матусю: “Рідненька, як ти відчуваєшся насамоті в холодній кімнаті? Доброго тобі здоров’я, адже ти слабка й хвороблива. Не журися, не сумуй, зі мною все гаразд”. “Де ти, Олесю? Невже ти покинув свою Томі, свою циганочку?” Сльози навернулися на очі. Ще мить і вони впадуть у тарілку з їжею. Тамара опустила очі, щоб присутні не помітили ці зрадливі прозорі росинки. А вони пекли очі, краялося серце.

“Напевне, він зустрічає Новий рік з Аллою... - Личко їй враз змарніло, згасли очі. - Як він зміг так вчинити зі мною, зіпсувати таке свято, примусити

мене страждати? Не кохає він мене, ні, то були тільки слова”.

Тамара понад силу веселилася, щоб здаватися безтурботною, та дарма. Всередині все немов заніміло, сум і біль стискали груди і не давали вільно дихати. Вона випила чарку вина, не залишаючи й краплини “на сльози”.

Новорічний вечір продовжувався. Дівчата вдягли маскарадні костюми, маски, танцювали біля ялинки, вигадували різні експромти, розігравали шаради.

Десь після другої години ночі Тамара підійшла до Надійки: “Я збираюся додому. Ти залишаєшся чи підеш зі мною?”

- Я піду з тобою. Не хочу тебе залишати саму.

- Гаразд. Ніяких розмов і згадок про Олеся. Нічого за нього ні говорити, ні чути не бажаю.

- Я й на думці не мала заводити розмову про нього. Однак ти мене не слухатимеш. Це твоя особиста справа. Сама вирішуй, як знаєш.

Дівчата попрощалися з усіма, подякували Ніні за гостинність.

- Не журися, Томочко, все буде гаразд, от побачиш. Це - якесь непорозуміння. Ходи весела й щаслива. Ти здорова, молода, гарна, а це - головне. Незабаром ми знову зустрінемось на святкуванні старого Нового року.

- Ми з Надійкою вже подумали, а що коли ми всіх запросимо до себе? Хазяї дозволять.

- Дуже гарна пропозиція. Я думаю, що всі з радістю відгукнуться. Я побалакаю з дівчатами. Ми у вас ще ніколи не збиралися. Щасливих вам свят!

Додому йшли мовчки. З неба падав тихий лапатий сніг, кружляв, вигравав у світлі вуличних ліхтарів, нагадуючи білих метеликів, що летять на світло. Сніг падає на волосся, на обличчя, затримується на віях, лоскоче ніс, тане на губах. Новорічна ніч, зачарована, казкова, спокійна й напрочуд прекрасна. Тільки б радіти й радіти...

Смутні думки не давали спокою Тамарі “Ну чого я така нещаслива, покинута й забута? - думала вона. - Мене зрадив коханий. Навіщо він так зі мною вчинив? Ні, я йому цього не подарую. Вижену, та й годі!” Вона ловила сніжинки й прикладала до розпашілих щік, до лоба.

Прийшовши додому, вона швиденько роздяглася, побажала Надійці доброї ночі й тихесенько вклалася в ліжко, холодне, тверде, непривітне. Згодом прийшов важкий сон з тривожними, химерними, зловісними сновидіннями. Їй снилося, що вона блукала в темному лісі і не знаходила дороги додому.

Наступного дня, десь опівдні, Тамара, готуючи сніданок, почула стук у двері. Вона не помітила, як Олесь пройшов повз вікно, тому спитала: “Хто там?” - Це я, дозволь увійти? - спитав Олесь, мов нічого і не сталося.

Дівчину начебто окропом ошпарили: кров прилила до голови. Вона намірилася одразу “завернути голоблі”, щоб не марнувати часу на балачки.

- Що ти тут забув? - непривітно дивлячись, спитала. - Що, голова йде обертом? Не знаєш, котру ще дівчину одурити? Я тобі допоможу вибрати - забирайся геть!

На одну дурепу поменшає, - сказала, як відрізала.

Олесь ще не встиг і словечка вимовити, як Тамара простягла йому фотокартку, яку він нещодавно їй подарував, потім кинула йому межі очі, цитуючи зневажливо: "... Я повертаю ваш портрет..."

- Томі, я люблю тебе. Дивись, я навколішках благаю, вибач, повір.

- Це ж не вперше. На жовтневі свята ти теж раптом залишив мене саму, ще й хвору, виставивши усім на посміх. А тепер раптом зник новорічної ночі. Залиш мене назавжди.

- Томі, так сталося, що я випадково потрапив до компанії своїх однокласників, які зібралися у Алли. Не було можливості тебе попередити. Повір, я почувався зле, розуміючи, якої прикрості завдаю тобі.

- Це тебе аж ніяк не виправдовує. Я не дозволю так зі мною вчиняти, завдавати мені болю, брехати мені. - Вона сіла до столу й відвернулася до вікна. Олесь підійшов до неї з бажанням обняти її, пригорнути, але Тамара відштовхнула його. - Забирайся геть назавжди! Я не хочу ні бачити, ні чути тебе. Я не затримую тебе, ти вільний. - Вона рвучко встала. - Я тобі цього не подарую.

- Томі, вибач...

- Ніяких "Томі", ніяких "вибач". Забери свою фотокартку, бо розірву на шматки. І запам'ятай - я вслід за тобою не побіжу.

Тамара відчинила двері: "Прощай! Ти вільний!"

Вона чекала, коли Олесь вийде з кімнати. Олесеві нічого не залишилось, як вийти.

Олесь, йдучи додому, розмірковував над тим, що сталося. Він не чекав такого рішучого опору з боку Тамари. Маленька Томі показала непохитність характеру. Він був певний, що вимолить у неї прощення, та не так сталося, як гадалося. “Я нізачо від тебе не відступлюся. Надто ти прикипіла до мого серця. Томі, ти потрібна мені. Ти - чиста перлина, з тобою мені легко. Ти даруєш мені прекрасний світ. Не кажи мені “прощавай”, зачекай і повір” Він переймався, досадував: “І де в біса Алла взялася? Навіщо я пішов до неї, дав їй можливість себе умовити?” Він гірко каявся, але каяття не має вороття. Чого гріха таїти, йому було цікаво в товаристві з однокласниками, подобалася увага з боку Алли - гарненької, легковажної і розкутої. Вона горнулася до нього, і він був не від того, щоб пофліртувати з нею, та йому весь час чогось бракувало, щось стримувало, не дозволяючи розслабитися. Він зрозумів - думка про Тамару не давала йому спокою. Він слухав, що говорить Алла, а йому у вухах дзвенів срібний голосок Томі, її сміх і шепіт, як ніжний шелест березового листа. “Що я тут роблю?” - запитував себе Олесь.

- Олесю, - звабливо шепотіла Алла, - скоро всі підуть і ми залишимося вдвох...

Олесь поривався піти, та Алла висіла у нього на шії. До Олесья підійшла Льоля - близька Тамарина подруга. Вона з осудом подивилася на нього й запитала:

- Олесю, ти що, посварився з Тамарою?

- Ні.

- Тоді чому ти тут, а не з нею?

- Я тут зовсім випадково.

- Хоч Алла шкільна моя подруга, тому мені не варто було б за неї щось казати, та ти й сам усе про неї знаєш, але одне скажу - вона Тамарі в підметки не годиться. Тамара не заслуговує на те, як ти з нею обійшовся. Вона тобі цього не подарує.

- Про що ви шепочетесь? Я ревную, - кокетувала Алла. - Ходімо, Олесю, танцювати, - тягла за собою хлопця Алла. Вона на протязі всієї вечірки липла до Олеса, як шевська смола...

Олесь зараз пригадав усе, що сталося по тому і його це аж ніяк не тішило. Олесеві збайдужіла Алла і її пестоші. Докори сумління загасили бажання близькості, схотілося, як скоріше, вирватися з цього похитливого полону, ковтнути на повні груди свіжого повітря. “Не далі, як сьогодні на танцях, я, за всяку ціну, вимолю у Томі прощення, освідчуся їй. Нехай мати хоч як проти наших стосунків, але я наполягатиму на своєму. Буде так, як я схочу.”

Мати Олеса вже довідалася, за ким упадає її син. Вона побачила Тамару на концерті і та їй одразу не сподобалася: худесенька, малесенька, схожа на єврейку, до того, ще й “східнячка”. Так західні білоруси прозивали всіх, хто жив на сході від них. Мати, ставна, огрядна жінка з практичними поглядами на життя не раз виказувала своє невдоволення з приводу стосунків сина з Тамарою, всіляко намагаючись покласти їм край.

- І що ти в ній знайшов? - буркотіла вона. - Малесенька, як брунька, собою непоказна. Хіба така подруга потрібна тобі? Ти ж красень. Та й звідки вона, чийого роду?

Олесь слухати не хотів, уникав подібних балачок. Він усвідомлював одне, що кохає Тамару, і за всяку ціну намагався, щоб вони не дійшли до Тамари. Він не хотів її втратити.

Примирення того вечора, як гадав Олесь, не відбулося, бо Тамара на танці не прийшла. Вона вдалася до розпачу, плакала, ще не визначивши для себе, як мусить вчинити з Олесем, щоб не принизити себе.

Дивлячись на неї, Надійка сказала: “Тамаро, чого ти плачеш, навіщо побиваєшся за хлопцем, який тебе не вартий? Він пустопорожній негідник, коли ти це нарешті зрозумієш? Він покинув дівчат, гарніших за тебе, міняв їх одну на іншу. Жени його, поки ще не пізно”.

- Але ж я кохаю його й відчуваю, що й він мене любить. Нехай якось по-своєму, та любить.

- Томочко, він має таку вдачу, яка не здатна щиро й вірно любити. До того ж, він молодий та ранній. Повір мені, я старша за тебе і більше розуміюся на таких речах. Не довіряйся йому. Якщо пробачиш, то натерпишся лиха, приниження. Не ганьби себе.

Тамарі було прикро чути такі слова про її Олеся. Вона схильна була їм не вірити, бо вбачала частку правди, та серце не йняло віри. Все-таки вона вирішила провчити Олеся і, щоб не поступитися перед ним, перестала ходити на танці.

Х

Одразу після новорічних свят обсяг роботи в рійфінвідділі почав набирати таких обертів, що іноді

досягав найвищої сили напруги. Усі відділи й працівники були завалені роботою по самі вуха. Прийшов час підводити квартальні, річні підсумки, складати звітність. Особливо жваво було у відділі держдоходів та бюджетному відділі, які розміщалися, як було зазначено вище, в одній кімнаті. До кімнати не йшли, а сунули відвідувачі, щоб узгодити звітні дані, здати звіти, щось уточнити, у чомусь звіритися. Крім того, через цю кімнату бігали свої службовці до завідуючого, вирішуючи з ним різні питання. Йшли і керівники, і головні бухгалтери суб'єктів-платників податків і підзвітних фізичних осіб. Неможливо полічити, скільки відвідувачів проходило туди-сюди за день. І в такому режимі мусили працювати над паперами в той час, коли важко навіть зосередитись на чомусь. Євгенія Петрівна нервувалася, дорікала Тамарі навіть за незначну помилку:

- Швиденько підсумуй фактичне надходження прибутків в накопичувальній відомості, занеси дані до зведеного звіту. Та не порпайся, як курка в навозі!

Тамара поспіхом хапалася то за одне, то за інше, іноді плуталася в розрахунках, не встигала їх надавати керівниці, за що та на неї ще більше гримала:

- От Бог послав помічницю! Перевір ще раз податки з колгоспів. Повинна бути інша цифра.

Тамара мовчки перевіряла, вона добре розуміла, що і основна робота, і звіти: за все відповідає старший інспектор. Тамара ж виконувала тільки допоміжну роботу, яку їй довіряла Євгенія Петрівна.

До Євгенії Петрівни підійшов високий,

ставний чоловік років тридцяти п'яти. Він люб'язно привітався й усміхнувся приємною, сяючою золотими зубами, усмішкою:

- Євгеніє Петрівно, у вас знову новенька ?

- Так, вже майже три місяці працює.

- Борис Михайлович, - відрекомендувався чоловік, простягаючи Тамарі руку.

- Тамара, - тихо відказала дівчина.

Борис Михайлович задивився на неї й захоплено вимовив:

- Боже, які гарні, темпераментні очі!

Євгеня Петрівна голосно зареготала:

- Цього у неї не бракує. Якби вона в роботі була така, як її очі.

- Нічого, прийде час - буде. Не все одразу. Вона ще зовсім юна. Ще побачимося, - прощаючись, сказав він.

Тамара слухала, ніяковіючи. Її навіть злякало незнайоме слово "темпераментні", вона навіть не розуміла його значення, вважаючи його не досить тактовним.

- Це був директор взуттєвої фабрики Левінсон. Він полюбляє молоденьких дівчаток. У мене ще до Тамари працювала Людмила, гарненька білявка, то він дуже їй симпатизував. Вона носила саме модне взуття. Ти, Тамаро, теж упала йому в око. Якщо потоваришуєш з ним, він і тебе взує в новенькі чобітки, не будеш мерзнути в гумових ботах.

- Що ви маєте на увазі, коли кажете "потоваришуєш"? Який він для мене товариш? Він же старий і жонатий.

- І зовсім не старий. Йому не виповнилося й сорока

років. А товаришувати можна по-різному. Я маю на увазі бути просто в дружніх стосунках. Чи боїшся, що Олесь буде ревнувати? Ти на нього менше звертай уваги, краще буде.

- Женья має рацію, - втрутилася Софія.

- О, почалося. Вона сама вирішить, що до чого, - вступилася за дівчину Галина. – Чого ви їй дорікаєте хлопцем? Вони молоді, самі розберуться поміж себе. Якби вона його не цікавила, не бігав би за нею півроку.

- Так то воно так. Але ж ми їй бажаємо добра, - сказала Софійка.

Тамара слухала й розуміла, що кожна з дівчат по-своєму права, але вирішувати їй. “Я кохаю його і цим усе сказано. Хай буде, як буде, а я його не покину. Життя без нього не цікаве, тільки він повинен заробити моє прощення” - вирішила Тамара й заспокоїлася.

Суботнього вечора Тамара й Надійка пішли до кінотеатру, де демонструвався кінофільм “Волга-Волга”. Комедія справила неповторне враження. Музика Дунаєвського підносила, гра Любові Орлової і Ігоря Іллінського викликала неперевершено-радісні емоції, а гострі веселі ситуації - щирий сміх. Нареготавшись досхочу, дівчата по дорозі зайшли до Будинку культури, де гучно грала музика, гули, як у вулику, молоді голоси. У роздягальні дівчата поскидали верхній одяг, причепурилися й підійшли до подружок.

- Де ти ходиш? Олесь збився з ніг, тебе шукаючи. Ні з ким не танцює, очей з вхідних дверей не зводить, - кинулася до подруги Льоля.

- А мені байдуже. Нехай пошукає вітра в полі, - сказала Тамара.

- Я тобі так і повірила! - Засміялася Льоля. - Ти мене не одуриш. Кажеш одне, а сама аж умліваєш за ним.

-Коли вже на те пішло, то й не заперечуватиму - умліваю, умліваю. Ти задоволена?

Льоля й Тамара разом розсміялися.

Заграла музика. З платівки почувся голос аргентинської співачки Лоліти Торес, яка співала пісню з кінофільму «Возраст любви»:

«Уходи, не проклиная,
Расставанья час жестокий.
Наши судьбы - две дороги,
Перекресток позади.
Сердцу больно, уходи, довольно,
Мы чужие, обо мне забудь.
Я не знала, что тебе мешала,
Что тобою избран
Другой в жизни путь...»

Тамара краєм ока побачила, що до неї іде Олесь. Вона відвернулася, удаючи, що не бачить простягнутої ним руки, а в самої ледь не підкосилися ноги. Вона затріпотіла, як листочок, потривожений вітром, і відгукнулася на запрошення, подаючись назустріч парубкові. Аргентинське танго розлучення всупереч своїй суті з'єднало закоханих.

Примирення виявилось хвилюючим для обох. Гарячі руки, як сплелися в єдиному потиску, так і не розчеплювалися увесь вечір. Усі тривоги й сумніви відлетіли геть. Над ними немов кружляв Ангел, оберігаючи їх кохання.

- Томі, ходімо додому. Я скучив за тобою й хочу

побути якнайдовше наодинці.

Тамара на знак згоди лише кивнула головою.

Шаленів січневий мороз. Вночі він ще поміцнішав, начебто намагався перетворити людські душі на морозяні бурульки, застудити невгамовні серця. Олесь, як це вчиняв не раз, загорнув дівчину в своє пальто, щоб спільне тепло їх обох зігрівало. Їм було байдуже, що мороз щипав за ніс, за щоки, припорошував вії інеєм. Вони належали лише один одному.

- Томі, я вибачаюся перед тобою за новорічний вечір і за все, що з ним пов'язане. Я дуже завинив перед тобою і дуже жалкую. Вибач мене, щиро тебе благаю.

- «Покірної голови й меч не бере». Я теж вибачаю й облишимо цю тему - вона вичерпана, - сказала Тамара.

- Ти пам'ятаєш нашу першу зустріч і день, коли ми познайомились? Ти простягнула тоді мені руку для знайомства, подивилася трохи оцінююче-насмішкувато, трохи задерикувато і я раптом потонув у твоїх сірих очах. А потім понесло, закружляло, наче у моє життя увірвався поривчастий свіжий вітер, який подарував мені зовсім нове, незвідане до тих пір почуття. Той вітер - ти, я знаю й тепер упевнений, що невартий такої дівчини, як ти. Але я обіцяю змінитися, щоб ніколи тебе не засмучувати. Прошу - тільки не відштовхуй мене.

- А я зі слів Лариси була знайома з тобою ще до того, перш ніж побачила тебе. А потім, коли ти неочікувано прийшов і ми познайомилися, я розгубилася: переді мною стояв хлопчина, який

одразу вразив не мою уяву, а моє серце. Я не хотіла цьому віри йняти, відганяла від себе всі думки про тебе, опиралася раптово спалахнувшому почуттю, дивувалася тому стану незнаного щастя, в якому перебувала. Господи! - схаменулася Тамара. - Що я кажу? Чи я освідчилась тобі в коханні?

- Галчєня, то ти кохаєш мене, чи я тобі тільки подобаюся? - спитав Олєсь.

- Не знаю, чи я кохаю тебе? А що таке кохання? Я ще не збагнула того. Я тільки знаю, що коли з тобою, то душа моя співає найгарнішої найніжнішої пісні, що коли тебе нема зі мною - я сумую. Я хочу бути поряд з тобою, чути тебе, відчувати. Мабуть, це і є кохання.

- Вона замружила очі й поцілувала юнака.

Олєсь затремтів: "Я хочу тебе, я хочу, щоб ти стала моєю".

- Я твоя й буду твоєю, аж поки ти зі мною, - відповіла довірлива дівчина.

Олєсь наблизив своє, сповнене пристрасті й жаги, обличчя до ніжного рожевого дівочого личка й почав цілувати очі, губи, шию поривчастими цілунками, міцно притискаючи її тіло до свого, неначе хотів злитися з ним.

- Я хочу, щоб ти належала мені цілковито, розумієш? Я тебе бажаю, я хочу близькості з тобою, - шепотів він.

Тамара враз злякалася його потягу до неї, пристрасних слів і немов охолонула, відсторонилася від хлопця. Вона теж була небайдужа й проймалася незбагненим досі почуттям бажання.

У свідомості блискавично промайнула наполеглива думка: "Не можна на відчай душі летіти

у безодню, я не повинна розслаблятися, потурати його забаганкам, бо він мене, натішившись, покине”. Вона знала з кінофільмів, з романів, з життєвих ситуацій випадки, коли на зміну великому коханню й довірі приходили ненависть, відразу й страждання.

- Олесю, я маю вже піти, бо ноги льдом скувало й пізня година, - сказала Тамара, стрибаючи на місці.

- Щасливі на годину не зважають, - засміявся Олесь.

- Ти - маленька хитруха, ухилилася від відповіді, та я на тебе не ображаюся.

Він підняв її над собою, як маленьку дівчину й водночас як жінку, яку звеличував і кохав. Потім поставив на землю, пригорнув до себе й міцно поцілував:

- До завтра, кохана. До завтра, Томі, моя чорненька смородинко.

Вони знову припали один до одного, не маючи сили розійтися.

- Добраніч, крихітко.

- Добраніч, любий.

Тамара тихесенько відчинила сінешні двері, а за Олесем тоненько заспівала хвіртка. Над землею панувала глупа ніч. У морозяному повітрі було чути, як скрипів сніг під підошвами Олесевих черевиків. Олесеві на душі було легко й радісно, на губах пашіли палкі цілунки, а в темряві миготіли й манили, як дві ясні зорі, великі, виразні, ніжні очі коханої «східнячки».

Надійшло свято Різдва Христового. Увечері, напередодні Різдва, за народним звичаєм дівчата ворожать у різний спосіб, сподіваючись довідатись про майбутнє, про сподівану долю, про суженого-

ряженого, єдиного в світі.

Тамара, як щире дитя матінки-природи, навчалася, збагачувалася від рідної землі, від життя, від побуту свого народу, його повір'я, обрядів, звичаїв. Вона полюбляла святкові ворожіння, не сподіваючись, проте, на їх достовірність. Її приваблювала загадковість, таємничість самого процесу ворожіння. Вона й подружок прилучала до цього розважливого й чарівного дійства.

- Надійко, будемо сьогодні ворожити? - звернулася сяюча Тамара до подруги. - Я знаю багато способів ворожіння. Мене навчили цьому дівчата, ще в гуртожитку. Ми завжди ворожили на Різдво, на Старий Новий рік, на Хрещення. І кожного разу з моєї ініціативи, за активної участі і підтримки дівчат з нашої кімнати, я опівночі розпочинала чародійство. Ось я тобі розповім, якщо бажаєш.

Дивлячись на Тамарине жваве обличчя, Надійка відповіла:

- Та розповідай вже, але я ворожити не буду, бо не вірю в ці забобони.

- А я хіба вірю? Мені просто цікаво. Слухай, - сміялась Тамара.

Вона розповідала, захоплено змальовуючи всі подробиці ворожіння. Виходило доволі кумедно, весело й загалом цікаво, бо Тамара мала хист до розповідей. Надійка слухала, сміялася й, коли Тамара замовкла, сказала:

- Ой, Тамарочко, ти ще зовсім наївна, але в тому, про що ти так красномовно розповіла, є якесь особливе зачарування. Ворожи, може, Олесь тобі присниться.

Як тільки годинник засвідчив, що настала

північ, Тамара взяла порожнє відерце й побігла до колодязя, зачерпнула студеної води, начепила на дужку великий замок й поставила відро під ліжку. Потім три рази проказала заповітні слова, поклала ключ під подушку й вклалася спати, не промовивши ані слова, щоб не порушити замовляння. Вона здержувалася, щоб не засміятися, а потім непомітно заснула з надією, що уві сні прийде ніхто інший, як Олесь. Вранці вона збудилася, а згадати, що їй наснилося, так і не змогла. Мабуть, дуже міцно спала.

Надійка потішається:

- Проспала свого нареченого.

- Мабуть, що так, та дарма, я ще поворожу на Старий Новий рік, а потім на Хрещення, - реготалася ворожійка.

Ксенія Михайлівна дозволила квартиранткам запросити до себе своїх подруг на Старий Новий рік.

Вони одразу взялися за організацію вечірки. Тамара сповістила всіх і запрошення було одностайно охоче сприйнято. Ксенія Михайлівна святково прибрала простору, світлу залу, поставила вздовж неї столи. Вийшло затишно і гарно. Олесь допомагав, виконуючи різну роботу, вертівся, мов дзига, туди-сюди у справах. Йому з очей аж бризкали іскорки непідробної радості. Тамара теж носилася вихором з кімнати до кімнати, хапалася за всяку роботу, намагалася скрізь встигнути, бажаючи тільки одного - щоб вдалася вечірка.

Після восьмої вечора почали сходитися запрошені. Зібрався увесь колектив, переважно самі дівчата, за винятком Валі й Тамари, які мали

шанувальників. Хоча Софійка й зустрічалася якийсь час з Іванком, але до дівочого колективу не запрошувала на знак солідарності з подругами.

- Ой, як тут просторо й гарно! - вигукнула Ніна.

- Дякувати Ксенії Михайлівні, яка допомогла наготувати страв, стіл накрити, - сказала Надійка.

- Мені теж треба дякувати, бо я теж допомагав, - вихопився Олесь.

- Так, так, Олесю, без тебе ми не впоралися б, - засміялася Ксенія Михайлівна.—Щасливого всім Нового року. Веселіться, дівчатка, і нам з чоловіком буде веселіше.

За столом зчинилася весела метушня, поки всідалися, розміщалися. Місця вистачило для всіх. Дівчата, як зграйка гомінких синичок, як різнобарвні легенькі метелики, утворили святковий базар, який шумів, дзвенів багатоголоссям.

Нарешті настала урочиста хвилина, у склянках іскрилося, вигравало червоне вино, присутні стихли в очікуванні новорічного тосту. Його промовив Василь, старший за віком, улюбленець компанії. Він просто і щиро казав, а всі слухали, затамувавши подих, бо кожному хотілося цієї миті назавжди позбутися негараздів, непорозумінь і вірити в те, що Новий рік змінить усе на краще, сподіватися на прихильність долі. Вони бажали кохати і бути коханими, не вимагаючи від життя для себе особливих привілеїв, а тільки звичайного людського щастя.

Тамара не встигла для себе ні загадати, ні побажати - поруч був Олесь, її найзаповітніше бажання. Він наблизився до неї і в саме вушко палко

прошепотів:

- Я хочу, щоб ти стала моєю, Томі. Вип'ємо за це до дна.

Тамара зашарілася й випила все вино, перебуваючи на сьомому небі від щастя. «Олесь уважний і дбайливий, а це ознака того, що він мене по-справжньому кохає», - тішила себе думкою дівчина.

Від випитого вина їй зробилося так легко, немов вона літала, голоси кудись віддалилися, хотілося без угаву сміятися, казати якісь дурниці. Олесь усе щось шепотів, та вона майже нічого не чула, тільки на знак згоди кивала головою. Їй було особливо хороше.

Тости слідували один за одним, та Тамара тільки підносила склянку до рота й ставила на стіл, майже не доторкнувшись до напою. Хміль поступово минав, у голові яснішало.

Коли ось піднялася зі стільця Женя й, підносячи вгору келих, звернулася до всіх:

- Дорогі мої подружки-колеги, минулий рік видався для всіх дуже важкий і складний. Ми це відчули й на собі, виконуючи відповідальну роботу, пов'язану з надходженням доходів районного держбюджету, бухгалтерським обліком доходів і видатків, націлюючи на це всі структури місцевої економіки і районного господарювання. Що нам допомагало? Об'єднання загальних зусиль, наша дружба. Колектив - це сила, а поодинці ми ніщо. Я пропоную випити за нашу віддану, безкорисливу дружбу, яка не тільки з'єднує нас, а й допомагає витримати труднощі, дає нам сили й наснагу. За

дружбу!

«За дружбу! За дружбу!» - гукнули всі разом, виказуючи одностайне бажання.

- Я принесла патефон, - сказала Белла. - Кавалери, запрошуйте дам. Танцюймо всі!

Залунав вальс, хтось вигукнув: «Білий вальс!»

До Олесья підбігла Яніна й присіла у реверансі: «Запрошую», й вони закружляли. Потім Олесь танцював з іншими дівчатами, запрошуючи по черзі, щоб ніхто не сумував, не відчував себе самотнім.

Тамара покинула залу й увійшла до своєї кімнати, щоб поправити зачіску, коли хтось увійшов слідом. Це був Василь. Він ухопив її за плечі, повернув обличчям до себе і вп'явся губами їй у губи. Дівчина ледве вирвалася й відштовхнула знахабнілого хлопця.

- Василю, ти здурів?! Що ти собі дозволяєш? Який жах! Який сором! За кого ти мене маєш? - обурено дорікала Тамара.

- Тмарочко, ти мені дуже подобаєшся... Я не в силі здержатися... Вибач, благаю...

- Іди геть, якщо не бажаєш нам неприємностей від Валі й Олесья! Ніколи до мене не наближайся, запам'ятав? Хай це непорозуміння залишиться поміж нас. Забудемо, що тут сталося.

- Гаразд, але ж ...

- Ніяких «але». Іди звідси.

Василь вийшов, тихенько принивши двері.

«Господи! - подумала дівчина. - Оце так халепа! Хоча б Валя нічого не помітила. Як вийшло негарно й не з моєї вини».

Тамара увійшла до зали. Вечірка була у

розпалі. Дівчина не подавала виду, що обурена, не дивилася в бік Василя, навіть не помічала його.

Свято скінчилося десь за північ. Розходилися збуджені й задоволені. Останню чарку випили за хазяїв, щиро дякували за гостинність. Надя, Тамара й Олесь прибирали, мили посуд. За роботою настала пізня година й Олесь, який добре захмелів, залишився на ночівлю. Він вклався в Надійчине ліжко, а та вклалася в Тамарине, вузьке й тверде. Тамара залилася ні в сих, ні в тих і, як була вдягнена, так і примостилася біля Олеся, відокремившись від нього ковдрою. У кімнаті все стихло, Надійка спала, легенько сопучи. Тамара теж задрімала.

Скільки минуло з того часу, Тамара не знала, коли відчула як Олесь відкинув з неї ковдру й притиснувся до неї. Він жадібно цілував, неначе спивав солодкий сік, смоктав немов солодку цукерку, пестив усе її тіло, припадаючи своїм розпашілим тілом до неї, усім своїм єством, яке народжувало внутрішню силу незборимого бажання, що поривалося вихлюпнути на поверхню.

- Томі, кохана моя смородинко, будь ласка...

Її спелеляв його гарячий подих, збуджував запах чоловічого тіла, вона умлівала до нестями, скорена його цілунками й пестощами й невиразно шепотіла, упершись знесиленими кулачками хлопцеві в груди: «Ні, Олесю. Ні...»

- Томі, я нічого поганого тобі не заподію. Дозволь мені тільки доторкнутися.

Тамара, як квітка, розкривалася йому назустріч, не маючи сили заперечувати, лише

глибоко в свідомості застережливо билася несмілива думка, вимагаючи зупинитися. Обоє тремтіли, немов у лихоманці. Тамара враз зіщулилася, піджала ноги, відсторонилася від хлопця. Він застогнав, нестерпна напруга спала. Олесь відкинувся на подушку й, знесилений тим, що мусив стримувати себе увесь час, мовчав. Потім нахилився до дівчини, зазирнув їй у вічі й сказав:

- Вибач, моя крихітко, я майже не володію собою, коли ти поруч. Він припав обличчям до чорного волосся дівчини, вдихаючи його аромат: «Твоє волосся пахне сонцем і квітами», - вкотре сказав він, цілуючи довгі пасма.

Тамара мовчала, щоб не порушувати того спокою, який запанував після бурі нестримних почуттів.

- Люба дівчинко, ти уявляєш, які ми будемо щасливі, коли одружимося?

- А чи прийде той час?

- Прийде, обов'язково прийде, - запевнив Олесь. - Адже ми обоє бажаємо цього над усе. Так?

- Так. Лесіку, вже шоста година, тобі час додому. Мати десь хвилюється.

- Я її попередив, що прийду пізно. Маленький Томику, поцілуй мене на прощання.

- Олесю, не починай все спочатку. Вдягайся і йди.

- Гаразд, гаразд, не хвилюйся, я вже йду. Дякую тобі за прекрасний вечір, чудову ніч - вони незабутні. До речі, сьогодні приїздить до нас Брестська філармонія давати концерт. Я для нас придбав квитки й зустрічатиму тебе з роботи, тоді чогось попоїмо в буфеті та й підемо, гаразд?

- Гарзд.

Олесь неохоче зібрався, попрощався й вийшов у ніч, яка одразу поглинула його. Проходячи повз вікно, тихенько постукав у шибку, бажаючи коханій спокійно відпочити якусь годину перед прийдешнім робочим днем.

XI

У райфінвідділі завершилася робота з складання річної звітності, затверджені й доведені до об'єктів господарювання, організацій, установ плани оподаткування, кошториси на утримання та фінансування їх. Проте напруження в роботі не спадало ні на мить. Наступним етапом була організація контролю за виконанням наміченого.

Євгенія Петрівна зосередила всю увагу на попередньому, поточному контролях, які мали попереджати недоліки, усувати їх, всіляко впливати на кінцеві результати роботи. Важливим був і послідууючий контроль, який мав на меті проведення суцільної ревізії фінансово-господарської діяльності об'єктів безпосередньо по первинних бухгалтерських документах з метою забезпечення повного оподаткування прибутків.

План перевірок був насичений, графік стислий, тому двоє працівників ледь встигали їх здійснювати, бо раз по раз виникала непередбачувана робота, якої вимагав облфінвідділ.

На черзі був прибутковий податок з колгоспів. До відділу держдоходів уже надійшли розрахунки із сільгоспгосподарств, які належало перевірити, після

чого затвердити на поточний рік.

Євгенія Петрівна доручила Тамарі здійснити перевірку в колгоспі «Ленінський шлях» у селі Буревичі.

- Тамаро, збирайся, щоб завтра раненько виїхала до колгоспу. Поїдеш потягом до станції, а далі підеш пішки. До села кілометрів з десять польовою дорогою, тому йти тобі буде не страшно. Ось на, візьми розрахунок, що вони надіслали і ретельно, уважно перевір кожну цифру, щоб, бува чого, не занизили суму доходу від усіх видів господарювання. Роботи буде багато, та якщо постаратися, то можна впоратися за день.

- Гаразд, - сказала дівчина. Їй не вперше доводилося самій пішки долати великі відстані, до них вона вже звикла й не переймалася тим. Іде, поспішає, мріє про щось приємне й не помічає, як збігає шлях і скорочується відстань.

За півтори години вона під'їхала до маленької станції. Тамара та ще одна літня жінка з вузлами за плечима вийшли на засніжену дорогу, що вела до села. Дорога в'юнилася полем і зникала десь ген-ген за обрієм. З усього було видно, що ще недавно дорогу розчистили трактором. По обидва боку дороги височіли снігові намети, які в багатьох місцях були вищі за зріст людини. Тамара йшла, немов крізь тунель. На небі сяяло сонце, мороз трохи послабшав і розчищеною дорогою йти було легко. Дівчину турбувало тільки одне - закінчити перевірку до вечірнього потягу, бо заночувати ніде, а працівники контори не завжди пропонували місце для ночівлі. У цьому колгоспі вона вперше, з головою колгоспу й

пацівниками бухгалтерії не була знайома.

Жінка залишилася далеко позаду, бо Тамара поспішала, не помічаючи, як під її ніжками збігає дорога. Вона не зчулася, як увійшла в село.

У колгоспній бухгалтерії працювало троє: головний бухгалтер, бухгалтер-касир і рахівник. У кожного на столі лежить купа товстих папок з документами, облікові книги.

- Доброго дня! - привіталася до всіх присутніх дівчина. Я – інспектор держдоходів з райфінвідділу. Звуть мене Тамара Василівна. Маю провести цільову перевірку. Хто з вас головний бухгалтер?

Назустріч піднялася невисока повна жінка:

- Я - головний бухгалтер, Марія Іванівна. Будьмо знайомі. Проходьте, будь ласка, роздягайтеся. Дівчата, вивільніть для Тамари Василівни стіл.

Вона з недовірою позирала на Тамару. “Надто молоденька дівчинка, а вже інспектор. Побачимо, на що вона здатна”, - подумала Марія Іванівна.

На столі затим виросла чимала купа папок, товстих і важких, із-за яких майже не видно було ревізора. Вийшло навіть кумедно дивитися на це збоку. “Ого!” - вжахнулася Тамара й накинулася на документи. Вона вишукувала з великої їх кількості необхідні, заносила дані до накопичувальної відомості, розразховувала, підсумовувала, звіряла кінцеві результати з бухгалтерським обліком. Іноді вона вагалася, визначаючи доходи від того чи від іншого виду діяльності, тоді вона намагалася пригадати, чому її навчали в учбовому закладі, або читала діючу інструкцію, або розпитувала у головного бухгалтера Марії Іванівни, як бути. “От як

би зараз стала у пригоді Євгенія Петрівна”, - думала дівчина. - Нехай би вона сердилася, гримала, однак розтлумачила б, що до чого”.

Особливо дівчину турбували прибутки від бджільництва. Чи їх долучати до прибутку, чи на них є якісь привілеї? Більш за все Тамара остерігалася припуститися помилок у розрахунках, аби не прогавити потрібного, аби виключити зайве.

Настала обідня перерва, а Тамара зосереджено працювала, не відриваючись від паперів. Обідати вона не збиралася, бо не взяла нічого їстівного з дому. Поснідати вона теж не встигла - поспішала, щоб не запізнитися на потяг, тому дуже хотілося їсти, у животі нудно буркотіло. «Побурчить та й перестане. Мені не звикати», - заспокоювала себе дівчина, тамуючи голод.

Канторські працівники поставилися до неї байдуже. Вони навіть не поцікавилися, на який термін вона приїхала, чи має вона притулок на ночівлю, чи планує поїхати. Тамара не обурювалася, вона повинна виконати свою справу за будь-яких умов. Інше її не турбувало. Хіба не довелось в Гошівському колгоспі ночувати в канторі, сидячи за столом? На її шляху іноді зустрічалися люди непривітні й черстві.

Тамара такої хвилини згадувала завідуючого райфінвідділом Михайла Івановича, який не наважився направити її працювати в сільську місцевість, де за важких умов живуть і працюють люди, обтяжені нестатками, злиднями воєнного й повоєнного часів. Вони не те що неприязно, а навіть вороже ставилися до збирачів податків, до будь-яких

ревізорів, які нищпорили, шукали, до чого б прискіпатися, аби якомога більше оподаткувати.

Тамара не чіплялася, не прискіпувалася, знайшовши помилки або недоліки, більше розпитувала, спокійно й навіть нерішуче з'ясовуючи, уточнюючи. Справа поступово посувалася вперед, танули стоси навалених на столі папок з документами. Порухень майже не було виявлено, можливо, що їх не помітило недосвідчене око ревізора. Надворі почало сутеніти, а згодом і зовсім потемніло. Тамара тривожно позирала на вікна, за якими панувала темінь.

Ось вона двічі перевірила чистий дохід колгоспу (без урахування привілейних фондів), занесла обчислені з первинних бухгалтерських документів підсумки до відповідної форми розрахунку, заповнила останній розділ, де зазначалася належна сума податку, порівняла її з показниками звіту-розрахунку, наданого колгоспом до райфінвідділу.

- Маріє Іванівно, маю звернути вашу увагу на деякі виправлення, які я внесла до вашого річного звіту, і на те, що остаточна розрахункова сума податку дещо збільшилася. Запишіть, будь ласка, мої показники, й ще раз порівняйте з даними в «Головній книзі», а я доповім наслідки перевірки Євгенії Петрівні. Після обопільного підписання розрахунку оподаткування його буде затверджено завідуючим райфінвідділом.

Марія Іванівна, невдоволено закопиливши губу, взяла розрахунки.

- Я обов'язково перевірю, бо гарантую достовірність звіту-розрахунку.

- Заперечень не маю, перевіряйте. Якщо ви доведете його достовірність, я виправлю свій розрахунок, - спокійно відповіла Тамара.

Пів на сьому, вирішивши всі питання з ревізії, Тамара почала вдягатися. Її не затримували й не запропонували підвезти до залізничної станції, не дивлячись на те, що їй доведеться долати далекий засніжений шлях, безмовне й безлюдне поле, а також на лютий мороз, який хазяйнував надворі.

Попрощавшись, Тамара вийшла на вулицю й швиденько пішла вже знайомою дорогою. Невдовзі вона минула село й одна-однісінька ступила на снігову пустелю.

Ясно світив місяць й лив на дівчину своє чарівне саяво, біг небосхилом, підбадьорюючи її, супроводжуючи. Він з'являвся то зліва, то справа, наче усміхався й веселив, грався з нею, як з маленькою іграшкою.

Тамара швиденько й упевнено просувалася вперед, не відаючи страху. Навкруги біло-чисто, високі намети обступали її, широке поле, яке виднілося вдалині, заспокоювало своєю тишею, нічого не порушувало його німого мовчання. Воно спало зимовим міцним сном, відпочиваючи від пережитих польових турбот. Вона пригадала поле, подібне до цього, яким вона частенько ходила пізньої години із залізничної станції до свого міста, коли приїздила з Гомеля, де навчалася, додому.

Отак вона брела по глибоких снігових заметах, які насипала зимова заметіль. Навкруги ні вогника, ні живої душі, тільки ген-ген видніються великі високі незграбні скирди соломи з білими шапками

снігу. Іноді їй лякала думка про те, що десь у скирді ховається вовк, та вона гнала геть такі думки. Тепер, як вважала вона, їй нічого не загрожувало, бо поблизу ні скирд, ні лісу, ні кущів не було, тільки - вона, поле, снігові кучугури, місяць й тиша.

Нарешті попереду замигтів вогник маленької залізничної станції, до якої вона приїхала вранці. За деякий час вона зайшла до будиночку. У невеликій залі для пасажирів мигтіло світло у віконечку каси, стояли дві лавки. Тамара купила квиток. До приходу потягу залишилося двадцять хвилин. Пасажирів у залі не було, окрім чоловіка, який лежав на лаві в кутку й, здавалося, дрімав. Тамара присіла віддалік, щоб трохи перепочити.

Чоловік розплющив очі, втупився важким очманілим поглядом осоловілих очей, довго дивився на неї, а потім підвівся й підійшов.

- Слухай, дівко, чого ти тут вештаєшся сама пізньої пори? Куди їдеш?

Тамара не відповіла.

- Чого мовчиш? Чого відвертаєшся? Що, я не подобаюсь тобі? А ось ти мені подобаєшся. Слухай сюди, кажу.

- Чого вам? Відчепіться, - сказала спокійно Тамара.

- Ходімо, тоді визнаєш чого, - приставав чоловік.

- Нікуди я з вами не піду. Заспокойтеся й не чіпляйтеся до мене.

Вона вперше підвела очі на чоловіка. Це була потвора - гідка, брудна й обшарпана. Одним словом - заброда. Її ледве не знудило, дивлячись на його наглу, криву посмішку, слинявий рот. До того ж, від нього несло перегаром, брудним смердючим тілом.

- Ах ти, мала шльондро, не хочеш добровільно, потягну силоміць, - вишкірився чоловік й простягнув до неї руки з пальцями, схожими на клешні рака.

Тамара підхопилася з місця й рішуче відштовхнула нахабу. Іти було нікуди, надворі темно, безлюдно. А цей нелюдь наступав на неї, хапав за поли пальто, шипів брудні слова.

Дівчина вибігла з приміщення, сподіваючись, що хоча б хто-небудь, окрім неї, чекає на потяг, що мав ось-ось надійти, та марно - на пероні нікого не було. Чоловік вже намірився притиснути її до паркану, але Тамара відскочила вбік і побігла до дверей, що вели до кімнати чергового. Чоловік кинувся навперейми, лаючись брутальними словами. Дівчина перелякалася, й ледь не плакала, коли, на щастя, вийшов черговий з ліхтарем. До зупинки наближався потяг.

Перелякана дівчина тільки у вагоні зітхнула полегшено й заспокоїлася. Вона не бачила, куди подівся той чоловік, та вже не переймалася, бо у вагоні було повно пасажирів.

Доїхала вона без подальших пригод. Удома на неї чекали тепла кімната й Надійка. Вони вдвох з Надійкою повечеряли гарячим супом, напилися гарячого чаю з цукерками й білим хлібом.

Спати не хотілося. Не хотілося й згадувати пригоди минулого дня й вечора. Тамара всілася на ліжко, вкрила ковдрою ноги й заглибилася в листа, що надійшов вдень від Петра. Вона читала й усміхалася, а іноді сміялася дзвінко й весело. Надійка не втерпіла й спитала:

- Що такого смішного пише у листі твій знайомий?

- Надійко, люба, це - ціла історія. Одного слова замало, щоб отак одразу відповісти.

- Там, де кохання, там завжди історія.

- У тім-то й річ, що я його ніколи не кохала, зате він не дає мені спокою четвертий рік. Щоправда, це перший лист за весь час довгого мовчання після розриву наших відносин. Петро позаторік дуже погано повівся зі мною й, більше того, ледь не вчинив злочину, за що відсидів півроку у в'язниці. Я розірвала всі ниточки, які з'єднували наші стосунки. Це довга й сумна історія.

- Томцю, якщо ти не проти, то я із задоволенням послухаю твою історію. Часу попереду вистачить.

- Гаразд. Я розповім. Слухай, якщо тебе це зацікавить.

Тамара зручніше вместилася й розпочала своє оповідання. «Моє знайомство з Петром відбулося за дивовижних обставин. Я тоді навчалася на першому курсі й мешкала в гуртожитку. На той час у гуртожитку селилися самі дівчата, бо хлопці неохоче йшли на фінансистів. Майже кожного вечора до кімнат набивалося багато місцевих юнаків. Декотрі з них зустрічалися з ученицями, а то й залицялися до них безрезультатно, інші приходили, щоб познайомитися, а були й такі, що чіплялися і до дівчат, і до парубків, наражаючись на сварки, чи навіть на бійку, таким чином розважаючись.

Комендант гуртожитку, Михайло Петрович, людина літня й хвора ще з війни, контужений в бою, не в силі був з ними боротися, але намагався навести порядок, ганяв хлопців, та марно. Вони його не слухали, ображали та ще й погрожували. Тому

мешканці гуртожитку були залякані й беззахисні. Обставини ускладнювались через те, що частенько вибухали бійки між хлопцями з залізнодорожного, ремісничого училищ і місцевими розбишаками, котрі ворогували за право хазяйнувати, за право мати вплив на дівчат і в цілому на весь гуртожиток.

Бійки були жорстокі. У хід пускалися ремені з бляхами, ножі, кастети, бо ніхто не бажав втрачати престижу і бути переможеним. Середній вік дівчат - п'ятнадцять років, хлопців - вісімнадцять. Навідувались іноді й старші, але таких були одиниці. Так от, верховодою у міських парубків був Петро. Імпульсивний розбишака, непередбачуваний і задерикуватий, безжальний і жорстокий, він приводив своїх друзків, які наводили жах на всіх мешканців, що його дуже тішило й розважало. Він вихором носився по кімнатах, а коли його не пускали - вибивав двері й учиняв різні неподобства: нахабно приставав до дівчат, прискіпувався до хлопців, провокував бійки. Запальний і нестримний, він був здатний на все. Комендант не раз викликав міліцію, та його ватага швидко зникала. Дівчата сиділи по кімнатах тихо, як миші у нірках.

На мене Петро не звертав уваги, чи то мені так здавалося, принаймі, ніколи не підходив, не забалакував до мене. До хлопців я була байдужа. Завжди разом з Лорочкою сиділи тихесенько десь у куточку, намагаючись щось вивчити. До того, що відбувається у кімнаті, хто до кого підсів, залицяється, хто з ким посварився, ми не придивлялися і не прислухалися, аби нас не зачіпали.

Одного разу вночі Петро вдерся до нашої

кімнати. Світло згасло, бо він повимикав електричні запобіжники. Ми позхвачувалися з ліжок і з переляку збилися до купи, умовляючи Петра покинути кімнату. Але він не збирався виходити, а сів на моє ліжко поруч зі мною і заходився розпитувати про якогось Миколу, який ніби-то залицяється до мене. “А тобі що до того?” - запитала я. “Та так, нічого”, - відповів. - Тоді про що йдеться? Яке тобі до цього діло, - спробувала я відкараскатися.

- Він мені друг, а ти уникаєш його. Ти дивись, яка цяця! Дуже високої думки про себе, єврейко.

- Я не єврейка, а українка. Якщо ти для себе все вияснив, то, будь ласка, вийди з кімнати, як того всі просять. Устань з ліжка, а то, бува, подумують, що ти прийшов до мене. Через тебе мені будуть тільки неприємності.

- Гаразд, я піду, але ми ще побачимося.

Він вийшов з кімнати, а за ним - ще двоє хлопців. Подруги полегшено зітхнули й вклалися спати. Я не спала - з думки не йшла розмова з Петром.

У розмові відчувався вдало розіграний фарс, коли він натякнув на якогось друга Миколу. Хоча він і намагався здатися зверхнім, але в голосі пробивався м'який тембр, тепле звучання й легке хвилювання. Але тоді я на це не звернула уваги, чи, скоріш, я ще не здатна була розпізнавати такі тонкощі стану душі, вони не зачіпали мене, не стосувалися мене, як я вважала. Тільки згодом, пригадуючи той вечір, я зрозуміла, що вже тоді подобалася йому.

Після тієї ночі він не підходив до мене, хоч постійно з'являвся в гуртожитку, бешкетував, зачіпав

дівчат. Не раз доносився з кімнат дівчачий вереск, зойк - це розважався Петро. Дівчат він не кривдив, не ображав, йому подобалося їх дратувати, залякувати. Він тішився, задоволено сміючись, хижувато поблисчуючи зубами, коли бачив, що вони перед ним тремтять. Навколо мене він колами ходив, переможно позираючи, ніби давав зрозуміти: “Дивись, який я герой. Я тут господар, вчиняю, як мені заманеться, і мене всі бояться”.

Петру виповнилось вісімнадцять, молодецька сила була через край, а поруч з ним не було батька чи старшого брата, які б на своєму прикладі впливали на формування його, як порядної людини, направляючи його на правильний життєвий шлях. Тато загинув під час війни, мати часто хворіла. Петро вже працював електромонтером, бо треба було допомагати матері й молодшій сестрі. Статус годувальника в сім’ї Петро сприймав на свій лад, вважаючи себе дорослим, самостійним, незалежним, якому дозволено чинити, що заманеться. Він зібрав гурт хлопців, взяв над ними верх і розгулював по гуртожитках міста, наводячи жах своїми бійками.

Минав час, Петро десь зник і довго не з’являвся. Добігав кінця перший рік навчання у технікумі. Ось вже позаду й літня сесія. Перед тим, як роз’їхатися по домівках, я разом з дівчатами з нашої кімнати пішла на прогулянку до міського парку культури. Парк був один з найкращих парків у Білорусі. Про нього треба розповідати окремо, бо одного слова замало, щоб змалювати його красу, але дещо, хоч трішечки, я розповім. Парк у своїй екзотичній красі поєднує чудовий природний витвір

з людською творчістю й любов'ю до природи. Тут зібрані зразки рідкісних порід дерев з багатьох країн світу. Вони утворюють мальовничі куточки, кидають спокійну пишну тінь на довгі алеї; високі клумби, газони схожі на різнобарвні дорогоцінні килими, духмяніють ніжним ароматом розмаїтих квітів.

Вздовж парку в'юниться набережна, у підніжжі високих берегів якої тече глибокий, широкий судноплавний Сож, купаючи в своїх водах зелені тіні прибережних дерев. Парк облаштований естрадою, танцювальним майданчиком, в ньому працюють різні атракціони, літній кінотеатр, у центрі височить величний палац пана Паскевича у минулому. Мости і місточки перетинають парк, серед якого пробігає невеличка річечка. У затишку дерев, біля прекрасних квітів відпочивають літні люди, доноситься музика з естради, усюди гуляє молодь, чути дитячий сміх, спів птахів. Хороше у парку...

Того літнього вечора ми довго гуляли у парку. Грошей бракувало, тому ми не пішли ні на танці, ні на концерт, а сиділи на лавках безтурботні, радісні, насолоджуючись життям таким, яким воно є. Додому повернулися об одинадцятій, щоб встигнути, поки ще не замкнули ворота й хвіртку.

Збуджені, лежали спати, погасили світло й перегукувалися між собою, сповнені приємних вражень. Лариса Цуканова - велика гумористка, підмічала все смішне, потім дуже вдало імітувала, а ми, дивлячись на неї, реготалися до сліз. Під кінець своєї вистави вона дуже голосно виводила: «В роще калина, темно, не видно, соловушки не поють». Ларисі бракувало і голосу, і слуху, тому пісня

виходила так кумедно, що ми сміялися чимдужч, не в змозі заспокоїтися.

І саме тоді, коли ми дружно й голосно сміялися, хтось постукав у двері. Ми враз притихли, Лариса спитала: «Хто там?» «Нехай вийде Степанова», - почувся голос Петра. Мені всередині все похололо: «Чого б це я мала виходити? Я не вийду», - відповіла я. “Виходь, поки я прошу, не дратуй мене. Не вийдеш - виламаю двері”, - почав погрожувати Петро.

Моя подружка Лорочка обняла мене й благально дивилася: “Томочко, вийди. Він нічого поганого тобі не заподіє. Ми будемо поруч, тільки поклич, і ми як тут і були. Не наражатися ж нам на неприємності останнього вечора”.

Я перелякалася й тремтіла, але вийшла. Петро близенько нахилився до мене, руками вперся в стіни з обох сторін, загородивши шлях до відступу, в разі чого, й вимогливо наказав:

- Дай мені свою домашню адресу. Я напишу тобі листа.

Я заперечливо похитала головою.

- Дай, кажу, інакше будеш стояти доти, поки не даси адреси. Я ж не відступлюся, ти мене знаєш. Буде так, як я надумав.

Я зовсім розгубилася. “Несподіваний поворот і надто дивний”, - подумала.

- Диктуй, я запам'ятаю.

Я швиденько пробелькотіла. “А тепер пусти мене, щоб нас не побачив комендант”.

- О котрій годині ти йтимеш на вокзал?

- О десятій.

- Добре. Добраніч.

Він опустил руки, і я кулею залетіла до кімнати. Одинадцять пар очей допитливо дивилися на мене, тамуючи одне запитання: «Що?»

Я ще не встигла передихнути, прийти до пам'яті від здивування й пережитого страху, як потихеньку оговтавшись, розповіла про все дівчатам. Розповідаючи, і сама дивувалася, як могло таке статися. Що Петрові збрело у голову? Чи він і справді небайдужий до мене? Але ж я ніколи навіть у його бік не дивилася, та й він вочевидь не цікавився мною. І, раптом, на тобі! Проте все сталося, як сталося.

Наступного дня він приїхав на велосипеді, поклав мій старенький чемодан з пожитками на багажник, і ми пішли на залізничний вокзал.

Додому я їздила приміським потягом, на якому зазвичай їздили робітники, що працювали в Гомелі, а мешкали в селах. Їх набивалося повний вагон з вузлами, торбами, корзинами. Чоловіки смалили цигарки, грали в карти, деякі дрімали, стомлені роботою. Дим стовпом, людський гомін, наче гул бджіл у вулику. Вільних місць у вагоні не було, люди тіснилися на лавках, де прийдеться. Ми з Петром увійшли саме до такого вагону.

Він знайшов для мене вільне місце біля вікна, потіснивши пасажирів. Потяг зрушив з місця й Петро вистрибнув на перон, пішов поруч з вагоном. “До побачення, пані Тамаро”, - сказав, стукнувши в шибку віконечка.

Я їхала й пригадувала минулий вечір і ще багато вечорів, коли Петро вривався до кімнати.

Мені не подобалось, як він сміється, вірніше кривляється, вишкіривши зуби. І взагалі, він мені зовсім не подобався, тому я відверталася, робила вигляд, що не помічаю його. Я не розуміла, не йняла віри, чого це раптом Петро звернув на мене увагу. У гуртожитку мешкало багато гарненьких дівчаток.

Серед літа він раптом з'явився біля мого будинку. Мені очі полізли на лоба від несподіванки, коли Петро підбіг до мене. Я саме вийшла з будинку, щоб піти прогулятися містом. Я навіть трохи злякалася.

- Хто це? - спитала подруга пошепки.

- Так, ніхто... Просто знайомий, - відповіла я.

- Добрий день, пані Тамаро, - привітався Петро з веселим гумором.

- Добрий день, - відповіла я й стелула плечиком, даючи зрозуміти, що здивована й незадоволена.

- Я тут проїздом... Їхав до міста Щорса й вирішив заїхати до Городні, подивитися на ваше місто й тебе провідати...

- Ну що, подивився на місто?

- Подивився,

- А зараз куди?

- На зворотній поїзд. Повертатимуся додому.

- Ну, то щасливої дороги.

Розмова не клеїлася, йшли далі мовчки. Ось і центр міста. Куди не кинь оком, скрізь військові люди, будівлі для віськових: їдальні, штаби, казарми. Безперервно марширують у колонах солдати, здіймаючи кирзовими чоботами пилку, чути стройові пісні. На розі вулиці, біля старої будівлі, де розміщалася їдальня, ми зупинилися.

- Я маю поспішати. До побачення у Гомелі, - сказав Петро, ніяково посміхнувшись і поспіхом пішов у напрямку автобусної станції.

Я повірила у те, що Петро побував у місті проїздом, навіть гадки не маючи, що він приїздив заради мене. Коли днів за десять я одержала від нього листа. Жахливим почерком, з помилками, він писав: «Я збрехав, що їхав до Щорса. Я приїздив до тебе, бо я тебе кохаю...»

Мене наче хто окропом обшпарив - оце тобі так! «Не може бути, - думала я. Чим я йому сподобалася? Зовсім непримітна - малесеньке, тонесеньке дівча, як гідке каченятко. Скільки в гуртожитку гарненьких дівчат - високих, білявих, синьооких. Так, ні... І коли він встиг мене покохати, якщо я з ним навіть не спілкувалася. Ні, це якесь непорозуміння. Я йому не вірю. Це якась наступна його забаганка».

Але більш за все мене непокоїло те, що він мені аніскілечки не подобався: ні зовнішністю, ні поведінкою. Але, якщо то правда, що він пише, то це ще гірше, бо від нього нелегко буде відкараскатися. Я тоді не знала, наскільки сильно він мене кохатиме і наскільки справдяться мої побоювання. Його кохання до мене стало для нього самого тяжкою хворобою, зводило його з розуму, а для мене воно стало важким випробуванням, яке затьмарювало мені життя.

Першого вересня я повернулася до навчання. Восьмеро дівчат разом зі мною покинули барачний корпус і поселилися у більш теплому, світлому будинку, що стояв вглибині великого подвір'я.

Кімната з двома високими й широкими вікнами вміщала вісім ліжок, п'ять тумбочок між ними, невеликий учбовий стіл, одностулкову платяну шафу, декілька стільців і кухонний стіл. Ми невимовно раділи залізним ліжкам з панцирними сітками, з новенькими ватяними матрасами, гойдалися на них, як на хвилях, підскакували, мов діти. Ми були щасливі, що до нашої “вісімки” увійшли самі близькі, самі вірні й скромні дівчатка, а головне - наша не-розлий-вода “свята четвірка”. Дружба наша з роками навчання дедалі міцнішала й поріднила нас. Їжа, одяг, уподобання - були спільними”.

Тут Тамара зітхнула, трохи замислилась і після паузи продовжила.

«Петро примчався й знайшов мене на новому місці першого ж дня. Він так радів, аж світився. Одягнений в темносиній костюм, в блакитну шовкову сорочку, з ретельно зачесаним назад густим великим чубом він виглядав вишукано.

- Пані Тамаро, я маю до тебе розмову. Скажу, як думаю, я ледве дочекався твого приїзду.

- А що мені до того?

- Зачекай, не перебивай, вислухай мене і все зрозумієш. Те, про що я написав тобі в листі - правда. Я ходу завжди з тобою бути поруч, я хочу, щоб ти була моєю дівчиною. - Він замовк, благально дивлячись на мене.

- Петре, мені нічим тобі на це відповісти. Перш за все, я ні з тобою, ні з ким іншим не збираюся дружити. З тобою - й поготів.

- Чому, гуцулко? Скажи.

- Тому...

- Ну, чому? - наполягав Петро.

- Я про тебе нічого не знаю, окрім тієї «слави», яка ходить за тобою, як за...

- Чого замовкла? Кажи, що думаєш. Так, я хуліган, бешкетник, неук. Присягаюся усіма святими, що стану іншим, вартим тебе, твоєї дружби. Я вже відновив навчання у восьмому класі вечірньої школи. Ось і зошити, подивись. Заради тебе я багато чого досягну, може не сумніватися. Я в усьому слухатимусь тебе. Обіцяю, повір. Якщо ти погодишся на дружбу, все зміниться на краще. Запевняю.

Він ще довго мене умовляв, переконував. Мені щось підказувало, що йому можна повірити й допомогти йому своїм впливом покинути минуле життя з усіма негативними проявами й почати нове, яке він змальовував тільки що, вірячи у те, що казав. Я пройнялася до нього не тільки співчуттям, а й симпатією. Моє дитяче серце відгукнулося на його мрії й задумки. Я відчула відповідальність за цього хлопця. Мені схотілося допомогти йому позбутися заскорузлого накипу в його душі, який наслоївся за повоєнні безбатьківські часи, щоб дихнути чистим свіжим повітрям на повні груди й прямувати до своєї мети.

Я справді думала так, як доросла, бо мала піднесену, романтичну, щиру натуру, дивилася тільки вперед, у майбутнє, не дивлячись на те, що мені ще не виповнилось п'ятнадцяти років. Я погодила на дружбу з Петром. Щоправда, за дружбою крилося його кохання до мене.

- Томочко, більш за все я хочу бути завжди й усюди

разом, наскільки це можливо. Розумієш? Тільки зі мною й ні з ким іншим. Обіцяєш?

- Петре, це залежатиме від тебе. Ми ж домовилися, додержуй свого слова, інакше поміж нас дружби не вийде.

З того часу Петра як підмінили. У гуртожитку він майже не з'являвся. Куди подівся той Петро, який завдавав клопоту комендантові, лякав дівчат, бешкетував? Він працював, ходив до вечірньої школи, а коли випадала вільна година, запрошував мене в кіно, в театр. На мене, бувало, не надивиться, не надихається, кличе мене гуцулкою, як усі в технікумі, за мою "Гуцулку Ксеню", за українські пісні, які я виконувала. За кохання з мого боку до нього й мови не було. Його прихильність, моя товариськість панували поміж нас.

Він виявився дуже щедрим, завжди пригощав мене найсмачнішими, найдорожчими цукерками. Я якось соромилась їх їсти. Затисну кульочок у долоні й тримаю, не їм, а Петро лагідно до мене: «Гуцулочко, смакуй, будь ласка». Я крадькома покладу до рота цукерочку й тихесенько з'їм. Він купував найдорожчі квитки в кіно, у театр. Я, як сіра качечка, сиділа в перших рядах партеру й боялася поворухнутися або здвигнутися з місця, бо ні моя зовнішність, ні мій вік, ні мій одяг не відповідали тій розкоші, яка оточувала мене, й вишуканим поважним глядачам, серед яких я сиділа. Петро, як видно, не переймався такими дрібницями щодо мене, а сам завжди був нарядний і урочистий. Я була вдячна Петрові за його щедроти й увагу до мене. Ми не пропускали жодного кінофільму, жодної прем'єри в

театрі. Минав час. Петро жадав більшого від мене, аніж дружби, а саме, щоб я його кохала. До його поцілунків я була байдужа, що його дратувало. Він злостиво відштовхував мене й водночас з болем у голосі дорікав: «Ти мене аніскілечки не кохаєш».

- Петре, я тобі цього не обіцяла. Ти - близький друг. Хіба тобі цього замало?

- Так, замало. Я тебе кохаю, розумієш, дуже кохаю. Чи я упадав би отак за тобою, якби не кохав? За мною багато дівчат сохне, яку покликав би, та й пішла б за мною.

- Я рада за тебе. Іди до них.

- Я жити не можу без тебе, без твоїх очей. Вони всюди переслідують мене, не дають мені спокою. Я й платівку придбав з піснею про нас з тобою, про твої очі:

«Мы с тобою не дружили,
Не встречались по весне,
Но глаза твои большие
Не дают покоя мне.

Думал я, что позабуду,
Обойду их стороной,
Но они везде и всюду
Все стоят передо мной.

Может, ты совсем не рада,
Но должна же ты понять -
С этим что-то делать надо,
Надо что-то предпринять...»

- Ет, та що там казати? Я безтямно тебе кохаю, от і все!

Я намагалася бути з ним трохи лагіднішою, доброзичливішою, дозволяла себе цілувати. Він

оберігав і пильнував мене, Але неодноразово попереджав: «Гуцулочко, май на увазі, якщо з кимось із хлопців підеш, розтrophу йому голову».

Я й на думці не мала нічого подібного, до хлопців була байдужа, ще нікого не кохала. Вчилася, долала труднощі самотійного життя в чужому місті зі своїми вірними подругами.

Петро поступово звикся з думкою, що я нікуди від нього не подінуся. Його друзі засумували без свого ватажка, щораз нагадували про себе, кликали на розваги, штовхаючи на «геройські» вчинки. Його нестримний, надто поривчастий темперамент, невгамовний характер почали затьмарювати, збуджувати розум, брати верх. Він частенько забував про свої обіцянки, порушуючи їх. Знов гасав кімнатами гуртожитку в пошуках нових пригод, напивався на сварки. Давно не показував мені своїх зошитів, не згадував про навчання у школі, а коли я запитувала про це, белькотів щось невиразне, через що я гнівалася, давала відповідні настанови. Та він, здавалось, і вухом не вів.

Відносини між нами весь час ускладнювалися. Я більше не витримувала, з одного боку, його неподобств, а ще більше - його домагань, хвилин каяття, його клятв у коханні. Мені тоді спадало на думку покинути Петра, зректися своїх виховательських функцій, непотрібної дружби. Мене ж нічого не утримувало біля нього. Одного разу після декотрого непорозуміння я сказала Петрові: “Так далі продовжуватися не може - ти сам все руйнуєш. Знову взявся за старе. Бігаєш, як навіжений, гуртожитками міста. Пригадай свої

обіцянки, які так палко давав мені”.

- Чим я завинив? Не розумію. Бігаю, як ти кажеш, туди, де мене люблять. Там такі дівчата... Вони мене розуміють, вони все мені дозволяють...

- Замовкни, Петре! Мені гидко тебе слухати. На це я тобі так скажу: іди звідси, не приходь, не сором мене. Ніякої дружби поміж нас не буде. Кінець!

- Тамаро, вернись! - гукнув услід Петро. - А втім, іди, якщо пішла. Таких, як ти...

Останніх слів я не розчула, але здогадуюсь, що в них прозвучала зневага й глум до мене.

Його друзі дуже зраділи, що повернувся їх ватажок. Але Петро не залишав мене в спокої. Він часто добивався до нашої кімнати, вимагаючи, щоб я вийшла до нього. Подруги мої, зазвичай, казали, що я пішла до брата. Петро не йняв віри, стоячи на своєму. Я ховалася в платяну шафу й сиділа тихенько, аж поки він піде. Він довго не затримувався. Упевнитись, що мене нема і йде геть.

Далі Петро не нагадував про себе певний час. Я зраділа, сподіваючись, що він пішов від мене назавжди. Коли чую, що Петро ходить до однієї дівчини, студентки нашого технікуму, яка мешкає в першому корпусі-бараці, ще й хизується, мовляв, не схотіла Тамарка зустрічатися, то й байдуже, є кращі за неї.

Я заради цікавості придивилася до цієї «кращої» дівчини - нічого показного: височенна, як верста, незграбна, як снігова баба, ширококоста, обличчя кругле, плескате, пісне й невиразне, не ходить, а суне, як сновиди».

- Надійко, звернулася Тамара до слухачки, - я

ніскілечки не перебільшую, коли скажу, що мені наче камінь спав з душі, коли дізналася за Петрові залицяння до іншої дівчини. Я подумала тоді: «Нехай упадає за нею, тільки відстав би від мене». Проте я не сумнівалася, що він обов'язково повернеться до мене, й це мене гнітило.

Тамара продовжувала розповідь.

«Минув деякий час. Петро бачить, що ніяк не дошкулить мені, що я весела й щаслива без нього, перестрів мене на вулиці:

- Пані Тамаро, зажди, будь ласка. Я маю тобі дещо сказати.

- Мене твої балачки не цікавлять. Я маю очі, маю вуха, все бачу, все чую й розумію.

- Я тільки хотів порадитись з тобою, а ти...

- Яка з мене порадиця? Іди в перший корпус, там на тебе чекає твоя порадиця, - кажу я.

- А-а-а, он ти про що, - зареготав Петро. - Вона мені не потрібна. Я тільки прикидався, що цікавлюся нею, щоб викликати ревності з твого боку. Невже ти досі не зрозуміла, що я тебе люблю до безтями, що жити не можу без тебе? То запам'ятай, моя люба гуцулочко, ти - моя доля. Я всюди буду слідувати за тобою, як тінь. Куди ти, туди і я. Я переслідуватиму тебе, не даватиму тобі спокою, щоб ти мене ніколи не забувала.

- Петре, ми зовсім різні люди, краще нам розійтися мирно. Мені треба вчитися, а через твої дорослі пустощі я постійно перебуваю в напрузі.

- Гуцулочко, давай почнемо все спочатку, - благав Петро й болісно кривився, наче йому боліли зуби, зазірав мені у вічі.

- Не знаю, чи зможу я тобі повірити вдруге, - відповіла я. - Хіба що за однієї умови: ще що-небудь утнеш - і забудь про мене навіки.

Я бажала лише одного - як найшвидше закінчити з ним цю безглузду розмову, сподіваючись на щасливий випадок у майбутньому, який покладе край нашому спілкуванню, а Петро сприйняв усе, яке належне, й невимовно радів.

Між нами все владналося. Але постійні домагання, прояви жагучої пристрасті стали для нього нав'язливою хворобою. Цим він мене й себе катував, бо моє серце до нього було невблаганно байдужим. Від моєї байдужості він шаленів, шарпав собі одяг на грудях, хрипів, вимовляючи пошерілими губами:

- Гуцулочко, скажи тільки одне слово “кохаю”, і я буду щасливий.

Я більше мовчала, а коли вже допече мене, то й скажу: “Я не кохаю тебе. Ми тільки друзі, й не більше того”. Я бачила, як він скреготав зубами, як очі йому огортала туга, жагуче бажання зламати мене, його проймали сльози через безсилля підкорити мене, вирвати таке потрібне йому слово зізнання. Мені тоді було його шкода: я розуміла, що він глибоко страждає, але що я мала вдіяти, серцю ж не накажеш.

Він силоміць, примусово тримав мене біля себе, мучив себе й мене, але розлучитися зі мною був не в силі. Можливо, він жив своєю мукою, своїм стражданням, можливо, ними і втішався.

Його друзі помічали, що з ним коїться щось негаразд, розраювали його, нацьковуючи проти мене.

Тоді він закипав злістю, ненавистю до мене й діяв наперекір мені, аби більше досадити.

Усьому приходить кінець. Мабуть, і йому увірвався терпець. Одного разу він до нестями напився горілки й прийшов у гуртожиток, щоб поквитатися зі мною. Мене попередили, що він сидить у сусідній кімнаті, п'яний, злий, набундючений, дивиться перд собою в одну точку. «Бути біді, - сказала подруга. - Сховайся куди-небудь».

Я, як завжди, заховалася в шафу, сиділа ні жива, ні мертва. Петро вдерся до кімнати, після грюкань і погроз, проламавши дірку в тоненьких і старих дверях, замок, що тримався на “доброму слові”, жалібно дзенькнув і відпав. Петро сів до столу, що стояв близьенько біля шафи, й спитав: “Де Тамара?”

- Вона десь у брата, - відповіла Марія. - Іди, Петре, додому, вона ночуватиме там.

- Вона десь тут, я знаю, бо з гуртожитку не виходила. Якщо її нема в цій кімнаті, то я піду й обійду всі кімнати, шукатиму доти, поки не знайду. А якщо знайду... вчиню розправу. Нехай доведеться всі двері зламати, та знайду...

Він сидів, важко дихаючи, і мені здалося, що пильно вдивляється в шафу, що крізь дверцята бачить мене, або чує моє переривчасте дихання. Я й справді ледь не задихалася. Петро поривався відчинити шафу, та Марійка стояла, затуливши її собою, і він не наважився. Він гахнув кулаком об стіл і вийшов з кімнати.

У гуртожитку згасло світло - він вимкнув усі

запобіжники, було чути, як грюкають двері в сусідніх кімнатах.

Я, порадившись з подругами, вирішила вийти до Петра, поки він ще не вибив усі двері. Страху не було, тільки рішучість і впевненість своєї влади над ним. Проте, я переоцінила свої можливості, бо мені дісталось того вечора, як сірому від вовка.

Як тільки я вийшла з кімнати, Петро вхопив мене за руку й потяг у дальній куток коридору. Притиснувши до стіни, дихаючи на мене горілкою, погрозливо заговорив:

- От ми й зустрілися, пані Тамаро. Я п'яний, але добре розумію, що ти хочеш мені сказати. Але по твоєму не буде ніколи. Чуєш? Я все для себе вирішив...Або ти будеш зі мною, або тобі кінець!

- Петре, що ти надумав?

- А ось зараз побачиш. - Він вийняв із кишені ножа-фінку й приставив мені до горла. - Востаннє запитую

- ти зі мною? Відповідай, або ж прощайся з життям. Ти мене так вимучила, що й мені немиле моє життя. То ж разом покінчимо з ним...

- Петре, опусти ножа. Послухай, що я тобі скажу...

- Так чи ні? - наполягав затятий хлопець.

- Петре, заспокойся, інакше розмови не вийде. - Я намагалася взяти його за руку, та він своєю лівою міцно тримав обидві мої руки, заламавши їх за спину, а праву тримав біля мого горла. - Вислухай мене, благаю. У тому, що сталось, ти сам винний. Через тебе я маю неприємності. Згадай, як ти, вчинивши бійку, переховувався в нашій кімнаті під ліжком в той час, коли тебе розшукувала міліція. Мене й дівчат не раз викликали до директора

технікуму, погрожували виключенням. Добре, що все обійшлося, хоча ми ні в чому не зізналися. Відпусти мене, будь ласка, не роби дурниць.

Петро прийняв руку з мого горла.

- Відпущу, якщо скажеш, що кохаєш мене.

- Роби, що хочеш, але я не скажу, бо тебе нема за що кохати, - опиралася я.

- М-м-м... Краще б ти цього не казала, не мучила мене. Мені нічого не варто й зарізати тебе...

До нас підбігла Марійка й почала виривати мене з Петрових рук:

- Відпусти Тамару негайно, бо змушені будемо викликати міліцію.

Петро вдарив важким кулаком Марію по щоці. Навкруги зібралися дівчата, але наближатися до нас не наважувалися.

- Скажи їм, щоб вони забиралися геть, інакше я витягну тебе на сніг і при всіх згвалтую.

Він кинув мене додолу і став наді мною, розставивши ноги.

- Дівчатка, будь ласка, залишіть нас. Він не посміє зі мною так вчинити, - озвалася я слабким голосом.

Марія плакала від болю, Дуся наблизилася до Петра й несміливо тихенько умовляла покинути гуртожиток, бо черговий пішов викликати міліцію, перелякана Зіна белькотала: "Петре... Петре, не роби дурниць".

Слова про міліцію лише додали масла у вогонь. Петро вхопив мене за комір сукні, аж вона затріщала й розірвалася в деяких місцях.

- Вставай.

Я відчула, що на його руці був кастет, яким він

боляче стукнув мені під бока.

- Петре, подумай про свою хвору матір і молодшу сестру. Що з ними буде, як тебе заарештують? - Я вдалася до останнього розумного аргументу, сподіваючись, що він якось подіє на Петра. - Ти занапастиш своє життя, а їх залишиш потерпати від горя й злиднів.

Мої слова на нього миттєво подіяли. Його руки на якусь мить ослабли, а потім відпустили мене.

До речі сказати, що хоч Петро лютував, скаженів, погрожував вчинити щось жахливе, але жодного разу не вдарив мене, не завдав болю, тільки щосили стискав кулаки, шарпав, штовхав. Щось примушувало стримувати себе. Мої останні слова були настільки переконливі й своєчасні, йому це коштувало неймовірних зусиль, але він з перекошеним обличчям чи то від люті, чи то від нестримних емоцій, поступово почав відступати від мене, шарпаючи на собі одяг й повторюючи:

- Гуцулко, я ж тебе люблю... Я ж тебе люблю...

Враз усі заметушилися й почулося: “міліція, міліція”. Петро штовхнув мене до кімнати, а сам зник у темряві. По коридору хтось бігав, гупаючи ногами, десь грюкали двері, чути було чоловічі голоси. Невдовзі все стихло. Ніхто не виходив з кімнат, боячись наслідків ледь не трагічної пригоди. Декілька дверей були без замків, у деяких зяяли пробиті ногами дірки.

Ми боялися наступного дня. Збуджені, довго обговорювали пригоди, домовлялися, що казатимемо, як будемо виправдовуватись. Десь о шостій ранку почувся стук у двері.

- Дівчата, відчиніть, - почувся голос Петра. - Заприсягаюся матір'ю, що я не чинитиму нічого поганого. Я маю побачити Тамару і маю прохання до всіх вас.

- Тамара спить, - відповіла Зіна. - Хіба не досить і того, як ти над нею познущався?

- Відчиніть, благаю. Я втік з міліції, мене вже десь кинулись. Я тільки декілька слів скажу й піду.

Зіна зняла з дверної ручки швабру й впустила Петра до кімнати.

Петро одразу кинувся до мене, впав на коліна й, цілуючи мені руки, благав:

- Гуцулочко, кохана, вибач мене. Я не тямив, що творив. Щоб не сталося, знай - я тебе люблю й любитиму все життя.

- Петре, годі, облиш, - тихенько казала я. - Зараз не час. Ти маєш піти. Потім про все поговоримо.

Петро вибачався перед дівчатами, особливо просив вибачення у Марії, яку вдарив по щоці.

- Дівчата, благаю вас, якщо виникнуть питання, розповідайте все на свій розсуд, але, дуже прошу, не вплутуйте в цю пригоду Тамару, навіть не згадуйте про неї. Я не хочу, щоб на неї впала хоч яка тінь вини, чи зневаги. Я сам у всьому винний і сам за все відповідатиму.

Він так проникливо вибачався, що подруги пообіцяли - все так і буде, як він просить. Їм стало шкода цього запального юнака, «героя» вуличних пригод, який більше чинив «показуху», аніж діяв за характером невинного хулігана. Вони розуміли, що він ще не визначився, як доросла людина. Я, як ніхто, була свідком його доброзичливості,

порядності, щирості. Йому не вистачало мого кохання, мого терпіння, на благодатному ґрунті якого проросли б і зміцніли б добрі сходи. Я вважала, що в даному випадку я сама винна в тому, що сталося, не можна бути такою категоричною, такою впертою. Цим я викликала злість, замішану на розпачі. Мій гонор, моя погорда не довели до добра, а викликали бурю. Я звинуватила себе й простила, а потім знову звинувачувала його й гнівалася.

Наступний день виявився похмурым і недобрим. У повітрі носилися неприємності минулої ночі. Десь пообіді в гуртожиток прийшов слідчий і почав викликати свідків події. Я ще не знала, що міліція порушила кримінальну справу проти Петра. До слідчого викликали й мене. Я сиділа на стільчику маленька й беззахисна, закутана з ніг до голови в чорну шерстяну шалю. Від голоду й хвилювання в животі страшенно буркотіло, через що я переймалася. Я вирішила все відверто розповісти, аби провчити цього неслухняного хлопчика, не розуміючи всіх наслідків цієї справи й того, як вони вплинуть на його подальше життя, якому загрожували суд і розправа. Я так і вчинила, проте не забула сказати й про позитивні риси характеру, через що я погодилася з ним на дружбу.

Петра я побачила тільки на підсудній лаві в судовій залі, де було повно людей. Я сиділа, опустивши голову, навіть не дивилася в бік Петра. Сором пік мені очі, я вся тремтіла, наче в лихоманці, мені здавалося, що судять не Петра, а мене. Я майже не чула того, що показували свідки, що інкримінували Петрові. Тільки тоді я усвідомила

весь жах становища, у якому він опинився, коли почула, що за статтею йому загрожувало ув'язнення терміном від трьох до п'яти років. Я і тепер все пригадую, наче уві сні. Я знайшла аргумент для виправдання особистого вчинку.

Вчинити інакше я не змогла - не дозволяло мені моє внутрішнє «я». П'ятнадцятирічна дівчинка, мрійниця з чистою душею, яка ще на своєму шляху не спіткалася зі злом, зростаючи в бідності, я вірила тільки в добро, бо була зігріта й виплекана материнською любов'ю й турботою. Зразком для мене завжди були старші брати, які вагомо відчували на собі всі страшні прояви війни, самотужки «виходили в люди» й здобули знання, відповідальні посади й людську повагу. Я вірила в порядність, людську гідність й високе покликання людини і, якби Петро слідував за мною, він багато чого корисного перейняв би від мене, що підштовхнуло б його на вірний шлях, допомогло уникнути багатьох помилок.

Від свідчення у суді я відмовилась, посилаючись на свідчення, дані слідчому. Коли оголосили перерву, до мене хтось підійшов із присутніх у залі й незнайомих мені і почав умовляти засвідчити на користь Петра щось позитивне. Я погодилась, бо насправді він прагнув бути кращим за того, яким бажав здаватися своїм друзям. За короткий час наших стосунків він не встиг позбутись поганих звичок, а у мене не вистачило терпіння для його подальшого виховання, бо сама цього потребувала.

Я задовольнила прохання його близьких і

багато чого правдиво розповіла судові на захист Петра, зробивши наголос на його добрі наміри, доброзичливість, працелюбність, любов до матері, до сестри, на те, що нас з'єднувала щира чиста дружба і що між нами вперше трапився цей негідний випадок, викликаний непорозумінням як з мого, так і з його боку. Він хлопець не лихий, йому подобається видавати себе за такого, бо в ньому вирує удавана пиха, ще дитяче самолюбство і такий же потяг до пригод. Не знаю, чи вплинули мої слова на судочинство. Високий суд пішов до дорадчої кімнати, прийняв рішення й суддя оголосив вирок - "два роки позбавлення волі з відбуванням терміну покарання в колонії суворого режиму."

Я одразу покинула залу суду, навіть не попрощавшись з Петром, безжально пішла, бо гнівалася на нього за те, що він зганьбив мене і нашу дружбу. Я тільки ввечері, коли до гуртожитку прийшла мати Петра, Ксенія Герасимівна, із заплаканими очима, усвідомила, як я недобре, жорстоко вчинила, залишивши засмученого хлопця на лаві підсудних, не підбадьорила, не знайшла в своєму серці необхідних для нього слів, не попрощалася з ним.

«Тамарочко, чому так сталося? - плакала Ксенія Герасимівна. - Чому до мене ніхто не прийшов, не розповів про вчинок Петра? Я так раділа, коли він почав зустрічатися з тобою. Він увесь світився, брався за всяку роботу, якимось враз подорослішав, подобішав. Тільки й розмов, що про тебе: "Мамо, якби ти знала, яка в мене гарна дівчина. Таких, як вона, я ще ніколи не стрічав". Бувало,

хвалиться не нахвалиться тобою, а я тільки радію з того. Прибіжить з роботи, чи їв, чи не їв, причепуриться, вдягне білу сорочку, костюм. “Куди?” - питаю. “До Тамари”. Я ще тебе не знала й не бачила, а вже полюбила. Ти зовсім змінила мого хлопчика. І ось тобі маєш! Чому ти не прийшла до мене?

- Ксеніє Герасимівно, я ж не знаю, де ви мешкаєте, ваша адреса мені невідома, а його друзі одразу після пригоди розбіглися, хто куди.

- Так, так. Петя вельми засмутився через те, що ти не підійшла попрощатися. Він озирався, дивився навколо, чекав, та тебе ніде не було. “Мамо, ти не бачила Тамари?” - спитав, ледь не плачучи. - Тamarочко, у мене до тебе прохання - будь ласка, навідайся до нас інколи. Я з радістю зустріну тебе. А як Петя надішле тобі листа, дай йому відповідь, допоможи йому. Боже милостивий, чого так мало трапитися? Він люблячий син, хороший хлопчина, чутливий, роботящий, дуже любить свою молодшу сестричку. Він - наш годувальник, бо я дуже хворію й поки що не працюю”.

Я сиділа й слухала цю милу й сердечну жінку, проймаючись співчуттям до неї, співпереживаючи її біль і горе, картаючи себе за те, що я не вберегла для неї сина, не зуміла його зрозуміти й відвернути від лиха. Невдовзі вона поцілувала мене, попрощалася й пішла.

Після того вона декілька разів запрошувала мене до себе в гості, частувала смачним «холодніком» - білоруським холодним борщем, пухкими пиріжками.

Згодом завдяки її клопотанням, суд вдруге розглянув справу Петра і пом'якшив вирок, скасувавши півтора року ув'язнення.

Товариші Петра не раз вдиралися до нашої кімнати і погрожували мені ножем, але не наважувалися будь-що заподіяти при свідках. Одного разу вони заявили до технікуму на вечір відпочинку, затисли мене в кутку, і Анатолій - близький друг Петра - сказав: "Тобі сьогодні амба. До гуртожитку ти не дійдеш, тварюко".

- Заспокойся, - відповіла я. - Петро у вересні буде вже вдома.

- Як то? - не повірив Анатолій.

- А так, що той вирок суду змінили за касацією і замість двох років він сидітиме шість місяців.

- А ти не брешеш?

- Навіщо мені брехати. Я знаю, коли Петро вийде з в'язниці, то не схвалить ваших намірів помститися мені.

- Твоє щастя, що Петра скоро звільнять, а то б висіти тобі на гілляці. А так ми більше тебе не зачіпаємо. Бувай!

Вони назовсім зникли з мого життя і в гуртожитку теж ніколи не з'являлися.»

- Надійко, тобі не набридло мене слухати? - спитала Тамара.

- Ні, ні, Тмарочко! Ото кохання, так кохання! Про таке кохання, звороти долі навіть у книжці не прочитаєш. Мені навіть терпець уривається, так кортить дізнатися, як склалося подальше життя Петра, ваші з ним стосунки. Повір, не заради цікавості, а через співпереживання. Мені дуже

шкода, що з вами трапилося нещастя.

- Тоді слухай далі. Я скоро закінчу цю сумну історію.

«Закінчивши другий семестр, ми поїхали на практику. Мене направили до міста Могильова, саме до того міста, де відбував свій термін Петро.

До цього я одержала від нього декілька листів, де він стисло повідомляв про себе та звертався з проханням чекати на нього, не забувати. Писав, що ще міцніше мене кохає й чекає на зустріч. Я йому відповідала, бо пам'ятала прохання його матері й свою обіцянку, дану їй. Та чого там гріха таїти, я дуже проймалася жалем до нього, підтримувала його, як могла, попереджала, щоб, бува, не скоїв чого, за що могли б збільшити термін ув'язнення.

Якось вранці я чекала автобус на зупинці, яка була навпроти будинку, який будували засуджені, і почула, що мене кличе Петро, його знайомий клич, його знайомий голос:

- Пані Тамаро!

Саме цієї миті підійшов автобус, я сіла й поїхала, бо поспішала, щоб не запізнитися на практику. Наступного дня я пішла повз цей будинок. Петро чекав на мене біля воріт, які вели на територію будівництва. Побачивши мене, він дуже зрадив.

- Ну, як тобі? Важко? - спитала я.

- Жити можна, тим більше, що ти завжди зі мною. Я балакаю з тобою, раджусь.

- Ти про що, Петре? Як тебе розуміти?

- А ось так! - Він дістав з якоїсь потаємної кишені фотокартку. - Твоя фотокартка завжди зі мною.

- Звідки вона у тебе? - здивувалася я.

- З вітрини фотоательє. Я, коли побачив її там, то так

зрадів, миттєво розбив вітрину і ось вона у мене.

- Ох, як це схоже на тебе! Завжди наражаєшся на неприємності.

- Це для мене дрібниці. Зате я дивлюсь на тебе скільки хочу, коли захочу. - Він сховав фотокартку.

Петро сповістив, що за тиждень приїздить на побачення мати й дуже просив, щоб я прийшла з нею.

Я пообіцяла. Тому ми знову зустрілися, тільки вже в колонії. Важко висловити, які почуття у всіх викликала ця зустріч. Змішалося все: радість, тривога, гіркота, біль - зустріч була потрібна й корисна для Петра, для матері й для мене.

Моя рідня - мати, брати, невістка - не те, що не схвалювали мої добрі наміри щодо Петра, а засуджували, вимагали, щоб я негайно припинила не тільки листування з ним, а й будь-які стосунки, щоб я назавжди забула про нього. Я спочатку опиралася, а далі вирішила - листуватимуся доти, доки не звільнять Петра на волю, а потім вчиню так, як того вимагають рідні.

Петра звільнили в серпні, і я, щоб уникнути зустрічі з ним, разом із Зіною й Надійкою поселилися в приватному будинку далеко за містом і продовжували навчатися на третьому курсі. Петро майже все місто обнишпорив у пошуках, та мене не знайшов. Дівчата з гуртожитку за моїм наказом мовчали, тому деякий час мені вдавалося уникати зустрічі з ним.

Попри все трапився випадок, найнесподіваніший, найнеочікуваніший, коли раптом ми зустрілися, і де? - у кравчині, яка шила мені

сукню, а Петро у неї лагодив освітлення”.

- Уявляєш, Надійко? Ми обоє були шоковані.

“Він так і кинувся до мене, вкрай здивований:
“Гуцулко, це ти?”

Я так і остовпіла.

Потім він пішов мене проводити, багато говорив про наші подальші стосунки. Він плекав райдужні мрії, покладав великі надії на них. Я змушена була відверто йому розповісти про вимоги моїх рідних і, плачучи, умовляла дати мені спокій:

- Петре, не треба починати все спочатку. З цього нічого хорошого не вийде. Залиш мене, благаю.

- Ні, пані Тамаро, я тобі цього не обіцяю. Я тебе нізащо не відпущу. Я ніколи не втомлюся повторювати, що дуже тебе люблю. Ти - моє життя. Я доведу тобі, що я гідний тебе. От побачиш. У середу я прийду до твого будинку, постукаю у вікно о сьомій вечора. Вийди до мене, не доводь до гріха. А тепер прощай!

У середу рівно о сьомій заторохкотіла віконна заставка, а потім почувся легенький стук у віконну шибку.

- Дівчата, Петро прийшов. Що цього разу буде?

- Тамаро, ти Петра добре знаєш. Ми тобі радимо - вийди, поговори з ним, дізнайся, що він має на думці, - сказала Зіна.

Я не йду, ще зволікаю, бо мені бракує вирішальних слів, які я маю сказати Петрові, щоб переконати його, умовити його назавжди розлучитися без сварок і дорікань. А віконна заставка грюкає, ходить туди-сюди. Треба виходити.

Цього вечора ми так і не дійшли згоди. Кожен

стояв на своєму. Петро затявся “кохаю” та “кохаю”. Він не сприймав того, що на милування нема силування і волів брати натиском, силою. Мені коштувало багато зусиль, щоб умовляти його, переконувати, змушувати стримуватись, щоб не накоїти зла і знову не потрапити за ґрати. Він зухвало відповідав, що вже там побував і тепер йому не страшно там опинитися, зате він позбавиться мене раз і назавжди, якщо навіть це йому коштуватиме життя, яке, як він казав, нічого не варте без мене. Петро ладен був заподіяти мені смерть, і я це відчувала.

Він то цілував мене й благав не йти від нього, то душив, вхопивши мене за горло, то шарпав на мені одяг і погрожував. Чим би все закінчилося, я не знаю, якби не нагодилися сусідська жінка, яка саме проходила повз нас і вирвала мене з рук оскраженілого Петра. Він тільки встиг наостанок вигукнути: “Я проклинаю тебе!”

У листопаді ми повернулися до гуртожитку, бо не мали коштів, щоб платити за квартиру. Поселили нас знову в першому (барачному) корпусі разом з нашими дівчатами, в чому нам дуже поталанило. Знову я, Зіна, Надійка, Дуся, Марія, Рая, Тетяна, Тамара Гавриленко, Лариса Цуканова, Галина - головний кістяк - разом. Ми були задоволені і щасливі.

У гуртожитку нічого не змінилося, взимку панувала холоднеча. Ми, як і раніше, кожного ранку бігали босоніж, у нічних сорочечках до залізного, геть промерзлого умивальника, з кранів якого звисали льодяні бурульки, щоб протерти заспані очі,

пили окріп з титану, готували нехитру вечерю на кухні, спали на залізних вузьких односпалках. Та все ж, щось-таки було по-іншому. Мабуть, змінилася сама атмосфера. По-перше, ми подорослішали. Головні зміни відчувалися в гулі голосів, до яких поряд з тонкими дівочими впліталися молоді чоловічі голоси. Цього року до технікуму на відділення держстрахування й оподаткування набрали переважно хлопців для навчання за скороченим курсом. Вони мешкали в гуртожитку, де відчувалося більше порядку, ніхто з сторонніх не вештався тут без діла, не зчиняв бійок, не вчиняв неподобств. В гуртожитку хазяйнували студенти.

Петро трохи стихився, не так часто попадав мені на очі, хоча відступатися й не думав. Він запрошував мене в кіно, або на інші видовища, та марно, перестрівав на танцях, або слідував за мною на концерт, який давав наш технікум у річковому технікумі й усюди, щоб я не відвідувала.

Він нічого від мене не вимагав, тільки казав: “Гуцулко, гуцулко, навіщо ти засіла мені в душу? Чим ти мене приворожила? За що я тебе кохаю, не знаєш? Ні особливої вроди... А я знаю, за що я тебе люблю - за твою непокору, за гордість і незалежну вдачу”.

А останньої зустрічі він сказав мені упевнено, наче наказав: “Ти всеодно будеш моєю. Ти - моя доля. Я любив, люблю й любитиму тебе завжди”.

Зима минула швидко, за нею слідувала дипломна практика, а далі державні іспити. Я приховала від Петра місцезнаходження практики, а потім і місце призначення. Тому він загубив мої

слід.

Серед життєвої метушні я заспокоїлася, що все владналося. І ось тобі маєш! Петро знову нагадав про себе всього через півроку. Він пише, що служить у танковій частині водієм танку, з відзнакою закінчив “учебку”, що його вибрали секретарем комсомольської організації. І що мене любить, як любив, мріє про зустріч, над усе бажає зі мною листуватися”.

Тамара замріялася й сказала:

- Надійко, я не впевнена, що точно, до дрібниць, змалювала натуру Петра, його мрії, устремління, що не перебільшила його недоліків, виставивши його з гіршого боку. Та й де мені, ще дитині, в тому було розібратися за той короткий час, який ми з ним зустрічалися. Звичайно, що я не зуміла достеменно його розпізнати, зрозуміти, тому й обійшлася з ним без належного терпіння, вимагаючи одразу змінитися, покінчити разом з усіма негативними проявами, стати “шовковим”, паїнькою-хлопчиком, зовсім залишаючи без відповіді його особисті почуття. Це спричинилося до неба-жаних вчинків з його боку. Повір, Надійко, я не байдужа до його життя. Я більш за все йому бажаю визначитися в ньому. Тому, коли мама мені написала, що Петро попросив моєї адреси, я останньої хвилини погодилася на листування.

Аналізуючи минуле, я дійшла висновку - немає сумніву, що Петро мене кохає віддано і в той же час несамовито, дико, грубо, глибоко. Це жагуче почуття каламутить йому розум, зачіпає гідність, пече, як вогонь.

Він не розуміє, як це могло статися, що його не кохає якась дівчисько! А тепер уяви, як би все прекрасно мало бути за інших обставин, за тих, коли любов зростає на благодатному ґрунті. Петро зміг би розкритися з іншого, зовсім протилежного боку, бути цілеспрямованим, коханим, щасливим і тому подібне. І я вірю - він таким і буде.

- Тамаро, я відчула у твоєму оповіданні весь трагізм і глибину кохання вісімнадцятирічного юнака і мені шкода його. Але в нього ще все життя попереду. Якщо брати до уваги його листи, то за подальшу долю можна не хвилюватися, за це свідчать перші кроки його самостійного життя, а те, що в його серці живе часточка кохання до тебе, то добре. Ти помітила різницю в почуттях Петра й Олеся? А не завадило б... Поміркуй і ти побачиш глибоку прірву, велике протистояння між твоїми коханими.

- Гаразд. Я помікую. Ти права, Надійко, - Петро залишив по собі часточку свого серця мені на згадку, і ця часточка-іскорка пломенить, будить пам'ять, в якій починає зринати наше неспокійне минуле.

- Без минулого нема життя. Я тобі навіть трішечки заздрю. Зі мною нічого подібного не траплялося. А, може, й справді Петро тобі долею призначений?

- Не знаю. Поживемо - побачимо. Але без кохання я нізащо не одружуся.

XII

Минуло майже вісім місяців з того часу, як Тамара і Олесь почали зустрічатися. Дівчина Олесь вабила ще сильніше, ніж на початку. Він відчував,

що кохав її. Вона стала невід'ємною часткою його життя. Він інколи пропадав зі своїми друзями, не бачився з Тамарою вечір-два, та більше не втримувався, біг до неї.

Його всюди переслідував неповторний аромат її тіла, волосся, вчувався її голос, сміх, перед очима виникало її миле личко й великі виразні сірі очі. Він відчував гостру потребу в спілкуванні з нею. Її вміння будити уяву, зацікавити розповідями, у які вона вкладала чутливу душу, прикрашаючи їх неповторними барвами світлого дня, вражали Олесь.

Так, Тамара насправді є саме такою. Непересічна з дитинства, вона не існує, а віддає перевагу активному способу буття. Вона щедро роздає все, що черпає прекрасного з природи - її цвітіння, її звуки, її співи, її пахощі, що дізнається з літератури, мистецтва. Весела, як весна, співуча, як птаха, вона дарує доброту свого серця всім, хто йде життям поруч з нею. Вона не зраджує друзів і дружби, охоче листується зі шкільними подругами, з однокурсницями, бо розуміє, що вірна дружба є неоціненний здобуток, подарунок людської душі і зрікатися її негідно для людини.

Олесь любив її по-своєму, жадав її, бажав повністю заволодіти цим неоціненим даром. У хвилини побачень він цілував, пестив її, насолоджувався її близькістю, віддавав всього себе до останку. Тамара, хоч гаряче сприймала його прояви пристрасті, відповідала на них, але залишалася недоступною.

Олесеві після таких побачень не хотілося йти додому, бо знав, що материні докори його боляче

ранитимуть, а то й згасять радості минулого вечора.

Ось і сьогодні вона знову взялася за своє:

- Ну чим приваблює тебе ця дівчина? Розплющ очі, озирнися навколо. Навіщо ти зв'язався з чужою, "східнячкою"?

- Мамо, не кажи так про неї. Вона порядна, скромна дівчина, і я її кохаю.

- Сумніваюсь у її порядності, бо бачу, що ти ночами в неї пропадаєш. Дивись мені, хлопче, ускочиш у халепу - тоді начувайся. Мого благословення тобі не буде. Ти зовсім молодий, ще й в армії треба служити.

- Обійдуся якимось без твого благословення, - сказав Олесь і вийшов з кімнати, грюкнувши дверима.

- Чого ти до хлопця прискіпалася? - буркотів Роман Михайлович, батько Олесь. - Може, він і справді кохає цю дівчину, а ти йому заважаєш. Заладила «східнячка», «східнячка». Ну й що в цьому поганого? Такі самі люди, як і ми.

- Романе, подумай, чи не рано говорити про почуття, про одруження в його віці, чи не зарано заводити сім'ю? Тому нехай не заводить дівчини в оману, - рішуче відповіла мати.

Тамара одержала лист від матері. «Донечко, - писала вона, - Галочко моя ріднесенька, ти заспокоюєш мене, пишеш, щоб я не турбувалася - з тобою все гаразд. Як же мені не турбуватися, коли ти часто хворієш, слабенька й незахищена, живеш далеко від рідної домівки. Я хочу в другій половині березня приїхати до тебе, подивитися, як ти влаштувалася. Може, разом поміркуємо над тим, щоб ти повернулася додому...»

Тамара читала листа й проймалася ніжністю до

матусі. Вона думками полинула до неї: «Мамо, мамо, ти все ще вважаєш мене за маленьку». Вона замріялася, і з пам'яті виринули картини з дитинства. Ось мама її будить: «Вставай, донечко, я вже й панчішки тобі нагріла біля плити». Мама стає навколішки біля ліжка, на якому сидить Тамара, звисивши ніжки, і надіває їй теплі панчохи, потім взуває черевички. Тамара сонно позіхає, ледь розплющивши очі. Взимку в кімнаті було завжди холодно. Той теплий дух, що виділяв, згораючи, хмиз, одразу вилітав у димар, плита і їжа в плиті ставали холодними, як і сіра купка попелу, яка залишалася в плиті. Увечері мама, Тамара й тітка, самотня татова сестра, сиділи біля великого столу, закутані у верхній одяг, читали по черзі книжки. Блимала гасова лампа, чадила й кіптявіла, по кутках сидів морок, а по стінах рухалися великі тіні, які кидали сидячі біля лампи. Коли треба було вкладатися спати в льодяне ліжко, мама знімала з ледь теплої плити ковдру і швиденько нею вкривала маленьку донечку, що лежала, згорнувшись у бубличок.

Тамара трохи хвилювалася через приїзд мами, бо вона знала, що їй Олесь обов'язково не сподобається. Мама дуже суворо ставилася до самої Тамари, не раз казала, що в неї гуляє вітер в голові, була вимоглива у виборі друзів Тамарою, не сприймала її раннього кохання.

Восьмого березня до Тамари приїздила Зіна. Тамара пішла станцію, щоб її зустріти. Радості не було меж - приїздить рідна душа, Великий Пат.

Зіна вийшла з вагону, як завжди на щось

перечепилася і ледь не впала. Дівчата кинулися одна до одної, і весь світ перестав існувати, окрім них самих. Ця зустріч була потрібна їм обом, щоб розвіяти сумніви, розділити труднощі життя на чужині, отримати полегшення, довірливо поспілкувавшись, одержати відповіді на хвилюючі питання, навіть підбадьорити одна одну.

Надійка їх залишила удвох, а сама пішла ночувати до Ніни. Олесь трохи посидів з ними і теж пішов, щоб не заважати. Дівчата розмовляли до пізньої ночі.

- Тамарочко, слухай і не перебивай, - сказала Зіна.

Вона з драматичним піднесенням переповіла історію свого кохання, з якої Тамара зрозуміла, що її подружка безтямно закохалася, бо інакше в неї не виходило. Все в неї виходило надміру, і книжки вона читала тільки найцікавіші, і події з нею траплялися надзвичайні.

Саме так і сталося, як гадалося.

- Томо, я закохалася нестямно, Але ми не можемо бути разом - він одружений. Федір теж не може без мене жити, перестриває мене на кожному кроці, годинами стоїть під моїм вікном, ладен цілувати сліди від моїх ніг. Я теж не камінна, відчуваю, що не витримаю і нароблю дурниць.

- Ох, Зінко, тобі не позаздриш. Диви, люба, не вчини такого, що змусить тебе гірко пожалкувати. А, може, це не кохання, а захоплення? Згадай, як ти ще в школі кохала Миколу, у технікумі - Анатолія, і кожного разу казала, що ніколи ще такого не відчувала. Можливо, що й це почуття скороминуче.

- Ні, ні, - аж задихнулася Зіна. - Що ти таке говориш,

Томочко? Розумієш, я його бажаю. То було колись ще неусвідомлене, дитяче, а тепер я вже жінка, ще зовсім молода, але жінка.

- Як все складно й заплутано. Одне те, що він одружений... Я вважаю, що не треба далеко заходити... Ми ще надто молоді, все життя попереду. Що то за любов, коли від неї мало радості, одні страждання?

- Мені, мабуть, самій подобається страждати, коли не маю сили покінчити з цим. Та годі вже про мене. З твоїх листів я зробила висновок, що Олесь тебе теж хвилює, й від нього тобі багато прикрощів.

- Бачиш, Зіно, я йшла до свого кохання, завдаючи болю іншій дівчині. Я заступила дорогу Ларисі, тепер і сама не маю спокою. Мене гризуть сумніви, тривожить недовіра. Здається, він мене кохає, та чи надовго?

- Чому ти так кажеш?

- Зіночко, хіба ми мало читали книжок? Завжди палке кохання швидко минає. Воно спалахне, злетить полум'ям до неба й там охолоне. Тим більше, що його мати проти наших стосунків.

- Справжньому коханню це не стане на заваді.

- Зіночко, тут, на заході, свої поняття. Одне те, що я «східнячка», як його мати мене прозвала, вже проти мене. Ні, для нашого кохання майбутнього не може бути.

- Не журись, моє Патошеня. Ти писала, що він красень, але вибач, щось особливої краси я в ньому не помітила. Трохи симпатичний, і все. Не ображайся, люба, це ж на мій смак.

- Може, й так. Але є в ньому щось таке, що притягує

зі страшенною силою. Його цілунки, пестоші, ніжні слова паморочать голову, його увага підкоряє, з ним весело, легко завжди й усюди. Мої друзі вбачають щирість у його відношенні до мене. Чого ще вимагати від нього?

- Тобі видніше. А як щодо інтимних стосунків між вами?

- Між нами ще не було нічого такого, хоча він давно мене домагається. Я не даю волі своїм почуттям. Які інтимні стосунки в шістнадцять років, про що ти, Зіночко, говориш?

Зіна була іншої думки про кохання, бо втратила цноту, і погляди Тамари її здивували.

- А хіба це є доказом кохання? І справа зовсім не в цьому. Існують принципи моралі, чи ще щось таке, що стримує мене, змушує гасити свої емоції. Та облишмо цю тему, я маю більш серйозні проблеми - моя робота. Все частіше виникає бажання все покинути і поїхати звідси.

- Чому? Це на тебе не схоже.

- Я, мабуть, взялася не за свою справу, вірніше, рано взялася за цю роботу. Беручись за неї, я не уявляла всіх складностей цієї посади, легковажно поставилася і от маєш! Це тобі не просто дебет, кредит, сальдо, бульдо. Тут повсякденна відповідальна важка праця до сьомого поту. Треба наповнювати державний бюджет, забезпечувати дієвий контроль, впливати на стан справ. А що я? Практикантка, не більше того. Ось дороблю до відпустки й поїду додому, тим більше, що мама на цьому наполягає. Вона обіцяє приїхати на початку квітня.

- А якже Олесь? Невже покинеш його?

- Нехай вирішує сам, бути нам разом чи ні. Нав'язуватись йому я не буду, хоча й щиро його люблю. - Тамара спохмурніла, а потім щось, мабуть, пригадавши, засміялася. - Ой, Зінко! Я тобі щось таке розповім! Петро об'явився.

- Та ти що? Яким чином об'явився? Може, сюди збирається приїхати?

- Ні, він зараз далеко, аж у Шамхорі, служить у лавах Радянської Армії. Он воно що! Там такий зразковий: відмінник бойової і політичної підготовки, секретар комсомольської організації, водить танк. Хлопець пішов угору. Бачиш, за інших обставин і характер розкрився з іншого боку. Змінилося середовище, зовсім інший його вплив, не те, що хуліганська братія, і Петро змінив свої погляди на краще, як кажуть, тягнеться, як паросток до світла. Дисципліна перед усім.

- У цьому нема нічого дивного. Він завжди вмів згуртувати навколо себе хлопців, рішучий, наполегливий, здібний. Ми з тобою добре пам'ятаємо його наскоки. А як він тебе щиро й до самозабуття кохав!

- Він пише, що і тепер мене кохає, - відповіла Тамара.

- Я вірю. Такі як він, якщо покохають, то на все життя. Може, ще й будете разом.

- Не знаю, не знаю... Якщо я поїду звідси ні з чим, то може статись... Ет, Зіночко, заспіваймо тихесенько нашу улюблену пісеньку.

- Заспіваймо.

Вони почали тихесенько виводити: Зіна -

натхненно, примруживши очі, Тамара - проникливо, тонесеньким голосочком, мов дзвіночком:

Опустилась ніч над Ленінградом,
Лунний світ разлився по Неве.
Я стою с твоєю тінню рядом
И мечтаю тільки о тебе.
Первого тебе я полюбила,
Жар душі тебе я отдала,
До тебе другого не любила,
Так чого ж не любиш ти мене?...

Вони ще трохи побалакали про Зініних учнів, про те, про се й послули. Наступного дня Зіна від'їздила. Якось дуже коротка доба була відведена для зустрічі. А як вона багато важила для них! Дівчата були безмежно раді, немов знову повернулися до того чудового, безжурного часу навчання.

- Томочко, любесенька моя, не забувай мене. Ти одна-єдина в цілому світі людина, яка розуміє мене, не засуджує, порадить і підтримає. Мені аж полегшало на душі, як я побачилася з тобою. Пиши мені і пам'ятай завжди, бо наша дружба помре тільки з нами. - Її очі, великі, мов криниці, наповнилися сльозми, ще трохи й вони побіжать по щоках.

- Зіночко, все так і є, все так і буде. Я тебе дуже люблю. Як приїдеш, одразу напиши. Щасливої тобі дороги, хай тобі в усьому щастить!

Ось уже й потяг, дівчата кинулися до вагону, похапцем цілувалися, щось наказували, бажали. Зіна забила коліно, та не звертала уваги на біль. Вона ловила останній прощальний погляд дорогої самотньої дівчинки, що залишилася на пероні.

Сльози, чи то смутку, чи то надмірного почуття хлюпнули з очей. Коли то ще доведеться побачитись, що на них чекає попереду?

Тамара дивилася на довгу стрічку потяга, що, гуркочучи, віддалявся все далі й далі, а згодом зник з очей. Усе було, як тоді, коли вона вісім місяців тому приїхала до Дрогічина, тільки тепер це місто вже не чуже. Тепер у ньому живуть її друзі, її коханий Олесь.

Друга половина березня видалася дуже сніжна й морозяна, зима ніяк не хотіла поступатися весні. Ось і сьогодні випало багато снігу. Тамара йшла полем до села, куди її призначив райвиконком уповноваженою на виборчу діляницю № 35 Боровенської сільради. Хмари розвіялися й сяяло сонечко. Воно засліплювало очі, утворювало казкову гру зі сніжинками, які переливалися міріадами самоцвітів. Саме про таке сонечко мама казала: “Вже сонце очі краде”, тобто воно вже вище ходить і ясніше світить, а це означає, що вже скоро весна.

Настрій був чудовий. Тамару на діляниці привітно зустріли. Вона вперше брала участь у виборах, хоча сама ще не голосувала - не дозволяв вік. Може, тому їй запам'яталися ці вибори, як процедура, як масове піднесення, тому що вони сприймалися, як урочисте свято.

О четвертій ранку пакет з документами був оформлений належним чином, біля ганку чекала трійка запряжених у сані коней. Тамара разом з головою виборчої комісії і секретарем їхала в санях і милувалася місячною ніччю, засніженим краєвидом. Довкілля здавалося загадковим і чудовим. Тамара

ніколи до цього не їздила в санях, які неначе летіли вслід за нетерплячими сильними кіньми. Вона розчервонілася, легкий морозець освіжав їй обличчя.

Поки здали документи, на зміну місячній ночі прийшов світлий ранок.

Добігав кінця перший квартал 1958 року. Ще залишилося декілька перевірок колгоспів згідно плану звітного періоду. Саме почав танути сніг і на дорогах утворилися великі й глибокі калюжі, що стало на перешкоді автобусам і автомашинам, бо шляхи були скрізь ґрунтові.

Одного сонячного дня Євгенія Петрівна й Тамара поїхали на перевірку в колгосп імені В.І.Леніна. До Хомська, де розміщалась контора колгоспу, вони так і не доїхали, автобус далі не пішов. Їх висадили у селі Гошево - майже напівдорозі до зазначеного місця. Дівчата змушені були добиратися пішки десь кілометрів з шість. Євгенія Петрівна була взута у високі гумові боти, а Тамара - у свої коротенькі. Дорога, вночі вкрита льодом і зашерхла, вдень при сонечку напіврозтанула, кірочка льоду тріщала й ламалася і ноги провалювалися в чорну холодну воду. Тамара обережно ступала, минаючи глибокі місця, але без пригоди не обійшлося. Вона-таки провалилася обома ногами під лід й набрала повні боти води.

- Розбувайся швиденько, - сказала Женя, - виливай воду, викрути панчохи і шкарпетки. Як же ти так необережно? Давай, я тобі допоможу, обіприся на мене.

- От клята калюжа! Ой-ой-ой! Краще б я була роззулася й перейшла, зате ноги швидко зігрілися б у

сухому. - Тамара все виконала, як порадила керівниця, взулася і дівчата швиденько побігли далі.

- Он видно село, скоро прийдемо, а там все висушимо, нап'ємося гарячого чаю, зігріємося, може, й минеться.

- Не переймайтеся, Євгеніє Петрівно, від швидкої ходи ноги зігрілися, аж горять, буцім-то в боти жару насипано.

Діставшись до колгоспної контори, прибулі одразу заходилися відігріватися, сушитися біля груби, напилися гарячого чаю, який конторські дівчата заварили листям малини.

Перевірку закінчили за два дні й без пригод повернулися додому.

Тамарі не минувся похід до колгоспу - вона застудилася, кашляла, на лівому оці всівся великий ячмінь, око почервоніло й боліло.

Наприкінці тижня прийшов Олесь, щоб запросити дівчину в кіно. Побачивши хворобливий рум'янець на щоках, спитав:

- Томі, ти захворіла?

- Трохи застудилася, коли ішла пішки до Хомська.

- Чому пішки?

- Через бездоріжжя автобус підвіз тільки до Гошева, а далі прийшлося шльопати по калюжах.

- От напасть! Тоді ми нікуди не йдемо, вигріватимемось удома. Ти мені щось розповіси цікаве із свого багатого репертуару, а я із задоволенням послухаю. Ми вдвох приємно проведемо вечір, якщо я тобі не заважатиму. Згода?

- Ура! Згода! - зраділа Тамара. Вони проведуть вечір тільки вдвох. Надя працює в другу зміну і прийде

додому десь після дев'ятої вечора.

- Галченья, вкладайся в ліжечко, вкрийся тепленько, а я вмощуся біля тебе, а то краще ляжу зверху на ковдру і слухатиму.

Тамара слухняно вклалася, Олесь поцілував її в гарячі щоки і приготувався слухати.

- Про що тобі розповісти?

- Про що завгодно. Я тихенько лежатиму й слухатиму. Мені дуже подобається тебе слухати. Ти дуже цікаво розповідаєш. Я мало читав книжок, кінофільми дивився тільки про війну, тепер з твоїх розповідей я для себе завжди відкриваю щось нове, будь то фантастичні шляхи, будь то мандрівки чи кохання.

- Гаразд. Сьогодні я розповім тобі сумну й трагічну історію з улюбленого кінофільму “Міст Ватерлоо”. Цей кінофільм я дивилася багато разів, коли навчалася у Гомелі. Я обійшла всі кінотеатри міста, де тільки він демонструвався. Сам зміст фільму дуже глибокий, та й артисти знімалися в ньому знамениті. Героїню грала дивовижна, незрівняна англійська суперзірка Вів'єн Лі. Фільм про велику, чисту й вірну любов. Слухай.

- От я тебе ще один раз поцілую, добре вмощуся й слухатиму.

- Дай мені спокій, - сміялася Тамара, відмахуючись від хлопця.

“Кіно починається й закінчується тим, що літній полковник англійської армії, дуже гарний, не дивлячись на роки, чоловік, високий, стрункий, з посивілими скронями під'їхав на чорному автомобілі до широкого і довгого мосту, вийшов з машини й

став біля перил. Повз нього раз-у-раз проносяться вантажівки, легкові автомобілі й освітлюють йому задумливе, засмучене обличчя. У руці він тримає маленького талісмана - сміхотливого чоловічка, а з пам'яті зринають останні слова коханої дівчини, звернені до нього: «Рой! Я кохаю тебе більше за життя. Прощай! Не шукай мене, бо ніколи не знайдеш...»

Він довго стоїть на мосту й пригадує все з самого початку, що відбулося багато років тому назад. А відбулося це в роки Другої Світової війни, коли Німеччина захопила нашу країну й багато інших. Німецькі літаки бомблять англійське місто, мабуть, Лондон, місто горить, люди в паніці біжать до бомбосховища. Їх вже набилося так, що і голці впасти ніде. Молодий офіцер і молода дівчина, притиснуті натовпом один до одного, знайомляться. Його звали Рой, а зовсім юну прекрасну дівчину - Джен. Коли німецькі літаки скинули запаси бомб і, ревучи, понеслися далі, люди почали вибиратися з бомбосховища.

Джен і Рой не звертали уваги на те, що діється довкола, а продовжували жваво розмовляти. Рой запитував, а Джен розповідала, що вона сирота, в цьому місті мешкає з подругою Кет, з якою разом працюють статистками в балетній трупі. Вона дуже поспішала, бо боялася запізнитися на репетицію. За запізнення їй загрожувало виключення з трупи, якою керувала дуже сувора мадам. Джен сподобався вродливий молодий офіцер, але нічого не вдієш, вона мала йти.

Рой теж поспішав у військову частину, яка

готувалася до відправки на фронт, але теж не хотів розлучатися з надзвичайно милою й чарівною дівчиною. Він призначив їй побачення. Їхнє чисте кохання спалахнуло враз. Вони зустрілися, хоча Джен було дуже важко відпроситися з репетиції, а Рою - з частини. Свій незабутній вечір, який назавжди з'єднав їх, вони провели в ресторані під назвою «Згасаючі свічі». А назва ця походила з того, що наприкінці вечора, перед тим як закрити ресторан, в залі поступово гаснули свічі і звучала музика прощального вальсу-бостону.

Рой і Джен танцювали танець першого кохання, вальс, який ніжністю, прозорістю, передзвонами, сповнений тремтливих звуків проникав глибоко в серце, будив світлі почуття. Рой був захоплений, зачарований, закоханий. Він вже не мислив життя без цієї дівчини.

Рой пообіцяв Джен, якщо повернеться з фронту живим, а він обов'язково повернеться, він обов'язково познайомить її зі своєю родиною. Джен відчувала себе дуже щасливою, бо всім серцем покохала Роя.

Невдовзі після зустрічі Джен одержала через посильного від Роя записку, в якій було зазначено час відправки на фронт. Саме на цей час була призначена репетиція, але Джен, не дивлячись ні на що, поїхала на залізничний вокзал. Та військова частина вже від'їхала.

Джен спізнилася, тому не встигла з ним попрощатися. Але напередодні вона подарувала Рою талісмана - маленького кумедного чоловічка, аби він уберег Роя від рани, від смерті, і це її хоч трохи

втішало.

Від Роя з фронту надходили листи, сповнені любові, він плекав надію на зустріч, на те, що вони з Джен будуть разом навіки. На доказ того він надіслав Джен весільну сукню невимовної красі і належний аксесуар до неї. Джен, плачучи, цілувала речі і молила Бога, щоб Рой повернувся живий.

Війна жорстоко обійшлася з Джен і з її подругою Кет. Джен одразу виключили з трупи за той випадок, коли вона запізнилася на репетицію. Разом з нею покинула трупу й вірна Кет. Так вони одразу позбулися того мізерного заробітку, який їм платили в театрі. Нічим було платити за крихітну кімнатку. Вони кидалися на пошуки будь-якої роботи, та марно. Джен продала весільну сукню, але виручених грошей вистачило не надовго. Щоб якось утримувати улюблену подругу, Кет, зберігаючи від неї таємницю, змушена була піти на панель, а Джен сказала, що знайшла роботу.

Від Роя перестали надходити листи, надія на зустріч з Роєм згасла. Джен вважала, що він загинув. Тяжко захворіла Кет. Її треба було рятувати, і Джен вирішила піти на панель, щоб заробити якусь копійчину.

Одного разу вона стояла на пероні вокзалу в очікуванні клієнтів. Повз неї поспішали військові і з цікавістю позирали на змарніле, нефарбоване личко, на якому застигла зняковіла усмішка. Раптом серед натовпу вона побачила Роя. Він теж помітив її й кинувся до неї: «Джені, ти мене зустрічаєш?» Джен дивилася зляканими очима, голова її запоморочилася, і вона впала б, коли б Рой не

підхопив її легеньке тіло.

Згодом Рой розповів, що був тяжко поранений, тому й не писав, а зараз після шпиталю він приїхав у відпустку. «Джен, не гаючи часу, їдьмо до моєї рідні, я познайомлю тебе з нею. Я багато писав у листах про тебе, про те, як я тебе кохаю. Джен, кохана, я хочу з тобою одружитися».

Страх стискав серце Джен через докори сумління. Вона вважала, що втративши цноту, не варта Роя. Серце розривалося від розпуки й болю.

Рой сповістив родину, що їде з нареченою. Він був щасливий, відчуваючи, що Джен його щиро кохає. Тільки помічав смуток в її очах і старався його назавжди розвіяти. Дівчині важко було розлучатися з Кет, вона запевнила її, що ніколи не покине в біді, допомагатиме їй, а Кет не думала за себе, а раділа за свою подругу, була спокійна за її майбутнє.

З нагоди приїзду Роя і його заручин рідні влаштували урочистий вечір, на який запросили багато вельмишановних гостей, бо самі були імениті аристократи. Навкруги все сяяло позолотою люстр, бра, дорогих меблів, картин, сяйво лилося від діамантів і дорогоцінних коштовностей на вбранні англійських леді.

Джен - гарна, скромна, граціозна, по-особливому мила, зразу сподобалась присутнім. Заручена пара кружляла в танці, наче в неї за спиною вирости крила. Їх сьогодні благословили на шлюб. Далі полилися звуки вальсу, того вальсу, який закохані танцювали в ресторані «Згасаючі свічі».

До них підійшов дідусь Роя. «Дозволь, Рою, запросити Джен до танцю». «Гаразд, дідусю, я вийду

тим часом на терасу».

Дідусь був літній генерал у відставці. У рисах його обличчя, у його манерах, у всій його постаті відчувалось благородство. Симпатичний, елегантний, він приязно усміхнувся до Джен і сказав, що дуже задоволений вибором онука, що така чиста, мов перлина, дівчина гідна стати дружиною й побажав щастя на все життя.

Після танцю Джен вийшла на балкон. Роя ніде не було видно і вона полегшено зітхнула, бо від слів генерала їй зробилося зле. Виявилося, що це щастя не для неї. Вона не може, не повинна, не має права обманювати Роя. Її коханий Рой не заслуговує на шлюб з брудною повією...

Вона кинулася на широкі сходи, тікаючи із сяючого залу й зустріла Роя. Він взяв тремтячу руку Джен і поцілував: «А я тільки що розмовляв із зорями про наше з тобою щастя, Джен. Я повертаю тобі твого талісмана, він дуже дорогий для мене, бо він уберег мене від смерті. Тепер він мені не потрібний, бо найдорожчий мій талісан - це ти, моя кохана Джен. Надобраніч, люба. Завтра прийде новий день, ще кращий за минулий», - сяяв щастям Рой.

Вранці Рой постукав у двері до коханої, щоб привітати її з сонячним ранком, але відповіді не почув. Тоді він увійшов до кімнати, але Джен в кімнаті не було, тільки на столі білів аркуш паперу. То була записка від Джен. Він взяв її до тремтячих рук і почав читати.

Джен писала, що вона негідна його, що вона кохає й завжди кохала тільки його, що розлучається з

ним назавжди. А далі слідувало: «Я кохаю тебе більше за життя. Прощай. Не шукай мене, бо ніколи не знайдеш...»

Рой кинувся за нею у місто, усюди шукав, де вона могла бути, але ні її, ні її слідів не знайшов. Він у якомусь кафе розшукав Кет і розповів, що сталося. Кет пополотніла, остовпіла, наче заклала. Потім, оговтавшись трохи, вона в свою чергу відкрила Роєві всю правду. Їй було відоме місце, де завжди бувала Джен, і вони поїхали, сподіваючись знайти її там. Це місце - міст Ватерлоо, де Джен проводила найтяжчі години свого життя, де страждала її гідність, де були втрачені надії на щастя, а потім, як виявилось, втрачене і саме життя - найдорожчий дарунок, який дається людині один раз на віку.

Так, минулої ночі Джен була тут, самотня, незахищена і вкрай нещасна... Вона подумки попрощалася з Роєм - найдорожчою для неї коханою людиною, попросила пробачення в Кет, яку залишала напризволяще і пішла назустріч великій колоні вантажних машин...

Рой і Кет стояли на мосту, приголомшені й спустошені. Край дороги вони помітили маленького кумедного чоловічка - талісман, який уберег Роя під час війни, але не зміг уберегти Джен”.

Тамара закінчила розповідь, тихі сльози котилися їй з очей.

- Вражає, бере за саме серце. Томі, ти плачеш?

- Я завжди плачу, бо мене тривожать долі героїв, чи літературних, чи драматичних, чи ще будь-яких. Така плаксійка вродилася.

- Моя люба Томі, я ніяк не збагну, слухаючи тебе,

звідки в тебе така сила сприймання, щоб вона отак проходила крізь тебе саму з вірою, з розумінням того, що відбувається, вмінням переказати, передати? Я тебе слухаю й не можу наслухатись. Ти говориш так, як героїня, неначе все відбувається з тобою.

- Дивак! Усе так просто. Це сила почуттів, які нам дані з народженням. Я лише переказую зміст діалогів, а все інше - моє особисте ставлення до того, про що я розповідаю. Наприклад, змальовані мною картини життєвих ситуацій - моє враження, яке вони на мене справляють, моє відношення до того, що відбувається, моя уява, яка народжується сама по собі.

Олесь замислився: «Так, це на неї схоже. Вона надзвичайна дівчинка, щира й правдива. Я почуваюся поруч щасливим, але іноді мені з нею буває непросто. Я ще до кінця її не зрозумів. Хто вона? Начитана зануда, тоді мені скоро набридне, бо захочеться реального життя. А, може, вона маленька птаха, яка своїм ніжним співом наповнює красою навколишній світ, тоді її важко впіймати, бо вона вільна й незалежна. Але я твердо знаю, - вона така єдина, не схожа на інших».

Олесь цілував Тамару, милував, пригортав до себе, а вона горнулася до нього, така зваблива й бажана, чарівна й недосяжна. Кожний думав і бажав, щоб ці миті тягнулися вічно.

Невдовзі прийшла з роботи Надійка. Олесь зібрався й пішов додому.

- Як ти почуваєшся, Томочко? - спитала Надія.

- Дякувати, трохи краще. От тільки голова болить. Вечеряй, Надійко. Я наварила картоплі й закутала,

щоб не охолонула. Їж ковбасу, бери пиріжок до чаю.

- Превелике дякую. Я зголодніла. Може, й ти повечеряєш зі мною?

- Смакуй, а я вже повечеряла.

Тамара дуже поважала Надію, яка їй допомагала і словом, і ділом, спускала її з безхмарного неба на грішну землю, радила бути обачною. Тамара з свого боку віддячувала їй щирою дружбаю. Дівчата харчувалися разом, вкладали до спільного бюджету рівні частки грошей. Не дивлячись на це, Тамара постійно добавляла, купуючи до столу щось поживніше, смачніше, не шкодуючи своїх коштів, бо знала, що Надійка одержує значно меншу зарплатню. А ще вона часто-густо купувала на двох з Надійкою квитки в кіно або на концерт. Взагалі, Тамара з радістю поділиться будь з ким усім, що сама має. Це стало нормою життя ще з часів навчання в технікумі.

Минув березень. Сніг на полях майже розтанув і зійшов. У повітрі відчувалася весна, пригрівало сонечко, пролітав легенький вітерець, несучи за собою пахощі розбудженого лісу й відталої землі.

Тамара очікувала на приїзд матусі. Вона мала приїхати за два дні.

Марія Іванівна їхала до своєї донечки, щоб засвідчити на власні очі, як вона влаштувалася, як їй живеться й працюється, хто її оточує.

Думки не давали спокою, а серце побивалося й щеміло. «Був би живий чоловік, хіба ж би довелося дівчинці їхати світ за очі в свої шістнадцять років, щоб заробити на хліб», - думала вона. Марія Іванівна з роками почувалася дедалі слабкішою, давались

взнаки роки воєнного й повоєнного життя. Почало здавати здоров'я, погіршився зір - лівим оком вона майже нічого не бачила, боліло серце, десь нагодилася гіпертонічна хвороба, минулої зими вона хворіла на запалення легенів, довго кашляла, та жалітися нікому. Діти роз'їхалися, хто куди, а вона самотньо мешкає в крихітній кімнатці в житлокоопівському багатосімейному будинку. 25 березня їй виповнилося п'ятдесят чотири роки - шістнадцять років життя без чоловіка, який загинув у 1942 році, залишивши безутішну вдову з трьома дітьми. Старший син, Анатолій, у вісімнадцять років пішов на фронт і з 1943 по 1949 роки служив у лавах Радянської Армії, дійшовши з боями до Берліну, звідки його й демобілізували. Він екстерном закінчив автодорожній технікум, одружився, живе і працює в Гомелі. Середній син, Вілен, закінчив військово-артилерійське училище, одружений, має доньку й служить у Німеччині. За синів вона не переймається, вони набагато старші за Тамару, набули фаху, життєвого досвіду, добре влаштовані, та, як не кажіть, чоловіки. А Тамара - довірливе дівчисько. У голові ще гуляє вітер. Безжурна, співуха моя”.

А ще вона вирішила: “Нехай не тепер, але однак заберу її додому. Удвох буде значно легше зводити кінці з кінцями”.

Потяг підійшов до маленької залізничної станції, і Марія Іванівна побачила Тамару, що зазірала у вікна, у тамбури вагонів, намагаючись побачити матір. Серце Марії Іванівни стислося від одного погляду на дівчинку: худесеньку, бліду. Великі очі немов би ще побільшали, під очима синці,

на лівій повіці сидить червоний величезний ячмінь. Але вона радісно сміється й кидається назустріч:

- Любесенька матусенько, я дуже скучила за тобою. - Тамара підстрибує, наче горобенятко, обнімає й цілує Марію Іванівну, потім взяла з маминих рук стареньку валізу. - Яке щастя, яка радість, що ти приїхала до мене! Як ти почуваєшся, чи не стомилася в дорозі? Скоро відпочинеш. Я мешкаю тут неподалік, - щебетала дівчина. - Не більш як за триста метрів і ми вже вдома.

- Донечко, ти не хвора? Якась бліда, моя дитино, самі очі світяться, - ледь не плакала Марія Іванівна. Та таки й плакала, бо сльози котилися з її блакитних лагідних очей.

- Зовсім трішечки застудилася, та все минулося. Я почуваюся добре, мені нічого не болить, не хвилююся, - заспокоювала Тамара матір.

Марії Іванівні сподобалися хазяї квартири – приємні, доброзичливі, гостинні, сподобалася й Надійка. «Симпатична, скромна й серйозна дівчина», - сказала вона.

Та коли вона увійшла до кімнатки, її вразило зубожіння їхнього життя. Гіркота сповнила її душу, дивлячись на бідність, що визирала з кожного куточка. Марія Іванівна побачила, що її донька опинилася в умовах, гірших за тих, від яких вони потерпали вдома. Вона сумно зітхнула: «А пише донька «все добре, все гаразд»», про труднощі ані словечка».

Марія Іванівна привезла невеликий шматок сала, якого купила у базарі, домашніх коржів, вишневого варення. Надя приготувала вечерю, і всі

сіли до столу.

- Смакуйте, дівчатка, - пригощала Марія Іванівна. – Чим багаті, тим і раді. Ви, напевне, голодуєте?

- Зовсім ні, - заперечила Тамара. – Ми маємо все необхідне. Обідаємо в їдальні, а вечеряємо вдома.

Дівчина уникала розмов про труднощі, щоб не хвилювати мами. «Навіщо її турбувати, - думала вона. – Труднощі суто життєві, вона сама все бачить, все розуміє. А хіба колись краще жилося? Ми вже звиклися й не потерпаємо через них».

Надя майже не встрявала до розмов, що точилися між матір'ю і донькою. «Вони самі розберуться, що до чого, вони рідні і зрозуміють одна одну».

«Нехай я якось при нагоді розповім про Олеся, - подумала Тамара. – Мама надто підозрілива й недовірлива, щоб їй отак відверто все розповісти за наші стосунки. Вона взагалі вважає, що мені ще рано закохуватись, що це легковажно й несерйозно з мого боку». Тамара розуміє, що мама більше за все переймається, щоб її доньку не зганьбили. Вона постійно наглошує на тому, що дівчина повинна берегти себе. Мама не дозволяє Тамарі підфарбовувати губи, слідкує за Тамариною зачіскою, щоб голова була гладенько зачесана, виховує її з любов'ю, хоча ставиться до неї дуже вимогливо. Мама прищеплює смак до всього прекрасного, чим захоплювалася сама: до музики, до театру, до літератури, до природи. Марія Іванівна – чудовий взірець того, чого вимагає від єдиної доньки: допитлива, порядна, скромна, освічена, доброзичлива. Вона багато років працює на посаді

педагога в дитячих яслах, свою роботу, своїх маленьких вихованців дуже любить, за що її поважають і цінують.

Наступного дня Марія Іванівна докладно розпитала у Ксенії Михайлівни про доньку, про Олеся і про їх стосунки. Розмова з господинею справила на неї не зовсім приємне враження, а коли вона познайомилася з ним, то він їй одразу не сподобався. «Не викликає ні симпатії, ні довіри, - подумала вона. - Такий собі легковажний хлопчина». Ні, не таким вона вбачала майбутнього зятя, хоча про це ще рано думати, не те, що говорити.

А тут і Надійка підлила «масла в вогонь». Вона висловила свою думку дуже стримано, наголосивши на тому, що він не справляє враження серйозної людини. Марія Іванівна все зрозуміла і зробила висновок, що Олесь дурить дівчині голову, та й усе. Вона спробувала, було, виказати свою думку Тамарі, та та й слухати нічого не схотіла:

- Мамо, ти його зовсім не знаєш, як ти можеш про нього так говорити?

- Донечко, повір мені, я бачу його наскрізь. Це тільки ти засліплена й нічого не помічаєш. Та й до серйозних зв'язків ти ще не готова.

- Мамо, годі. Я ж не збираюся з ним завтра одружуватись. Ми ще надто молоді. Але й сидіти вдома на самоті я не буду. То з Петром мені не дозволяла зустрічатися, то тепер Олесь не такий. Мене його мати теж не переносить за те, що я худа, мала та ще й «східнячка». Бач, кожному своя дитина найкраща. А Олеся я люблю таким, яким він є.

- Ох, і завдасть він тобі болю.

- Я якось сама собі дам раду.

- Дивись, дитинко, не помились. Я тільки добра тобі бажаю.

Більше вони не поверталися до цієї теми.

Марія Іванівна переконувала Тамару доробити до відпустки, звільнитися з посади і повернутися додому. Тамара невпевнено пообіцяла, бо їй було шкода хворої і слабкої матері, яка, безумовно, потребує її допомоги. «Життя покаже», - думала вона.

За декілька днів матуся поїхала, й Тамара засумувала, бо вона дуже любила, шанувала її. Разом з тим дівчина почувалася спокійнішою – тепер ніхто не втручається в її життя, ніхто не диктує своєї волі.

Одного разу Тамара й Олесь поверталися з танців. Олесь вийняв з кишені папірця й сказав:

- Томі, почитаймо, що пише Нелля. Вона мені його всунула, коли ми виходили з клубу.

Підійшовши до стовпа, у світлі вуличного ліхтаря Олесь прочитав: «Дружать Олесь і Тамара. Знай, Олесю, - Тамара тобі не до пари».

- Дурепа й нахаба, - голосно зареготав Олесь.

- От тобі й маєш! Олесю, що це має означати? Вона ж освідчилась тобі! Я б ніколи не подумала, що вона здатна на таке. Увечь час, як приїхала з Мінська, підлещується до мене, набивається в подруги. Ось і кліпси дала поносити: «Вони тобі дуже личать, ти в них, мов циганка».

- Не звертай уваги на ці дурниці, моя смородинко. Це – невдалий жарт. Не подавай виду, що тобі звісно про записку, а тим більше, що ти переймаєшся. Якби знав, про що тут написано, порвав би, не читаючи.

Краще забудьмо.

Тамара не бажала продовжувати розмову про образливу за змістом записку. Щоправда, вона зачепила її за живе, уразила гордість, через що дівчина почувалася приниженою й ображеною.

Згодом вона викинула з голови неприємний випадок, залишивши його поза увагою. Між нею й Олесем все складалося напрочуд добре, ніяка тінь не затьмарювала їхніх стосунків, здавалося, ніщо їм не загрожує.

Уже й квітень майже позаду. Сонячно, тепло, навкруги все зазеленіло, ось-ось розтріскаються бруньки на вишнях й розпукнуться білі ніжні квіточки. З-під землі пробиваються зелені паростки весняних квітів. Деся у лісах збудилася сон-трава – улюблена ніжно-фіолетова квіточка-дзвоник, скоро зацвітуть на клумбах нарциси – ніжні, трепетні квіти сонця, а за ними – стрункі, гордовиті тюльпани, духмяні конвалії.

«От хоча б на мить опинитися вдома, - думала Тамара. – Я б побігла до «панського саду» послухати пісень, які принесли на своїх крилах перелітні птахи, послухати, як дзвенять веселі струмки, я б подихала весняним вітриком, який лагідно пестить волосся на голові, обвіває щічки, цілує очі. Я б з радістю послухала весняну симфонію життя, яка вчувається в кожному звуці, у кожному подиху».

У Дрогічині немає таких садів, немає улюблених місць, але тут є Олесь, і він замінив їй майже все, до чого поривалася її невгамовна душа.

Напередодні Першотравня в Будинку культури відбувся міський урочистий вечір, який закінчився

великим святковим концертом. Тамара брала в ньому активну участь – співала, танцювала. Вона літала, мов на крилах – Олесь був поруч, Олесь кохав її.

Сьогодні він виглядав напрочуд привабливо. Рідна його сестра, яка приїхала з чоловіком погостювати, подарувала йому модну сіру куртку. Вона дуже пасувала, відтіняючи чорне хвилясте волосся й смагляве обличчя. Тамара теж вдягнула новенького червоного светра, у маленьких вушках переливалися, вигравали довгі кліпси,, що робило її схожою на доньку циганського барона.

Гавайські гітари заспівали танго. Струни гітар видавали мелодію, схожу то на падіння водопаду, то дзвеніли неймовірними перепадами чутливих мелодій. Навряд яке б серце не відгукнулося на ці найніжніші звуки. Танго загострює відчуття, робить його радісним або сумним, у ньому – кохання, страждання, сподівання, або гіркота розлучення. Сьогодні звучало саме таке танго:

«... Помнишь встречи дальние

И ночи карнавальные,

Мотив знакомый танго?

И казалось нам, далекий друг,

Что не разнятся вовек горячих рук...»

- Томі, ти сьогодні сліпучо прекрасна. Я навіть не спроможний собою володіти. Скоріше б залишитися з тобою наодинці, - Олесь притискав її до себе й граціозно водив, здаючись на ритми чарівного танго.

- Я така, як завжди, хіба що кліпси надають мені сліпучості, - невимушено сміялася Тамара, сяюча, як весна.

Після танцю до них підбігла Льоля:

- Я запрошую вас на завтра до себе на зустріч свята. Зустрічаємось на площі о двнадцятій. А після демонстрації підемо до мене. Дивіться, не спізнуйтеся, гаразд?

- Гаразд, Льолю. Я йду в колоні оркестрантів, а Томі підійде до мене. Ми теж домовилися зустрітися. До завтра, Льолю.

- До завтра. – Льоля підійшла до Алли, що стояла осторонь.

Останній квітневий вечір був теплий, зоряний і обіцяв сонячний травневий день. Олесь з Тамарою прогулювалися вулицями міста, яке вдяглося в святкові убори. Під місячним сяйвом білили вишні, немов наречені, що вийшли на прогулянку й забули зняти весільну фату.

- Каханенькая, радненькая, - засміявся Олесь, звертаючись до Тамари на білоруський лад. – Ти відчуваєш, який сьогодні вечір? Не завжди передтравневий вечір буває такий лагідний, а цей немов видзвонює, співає.

- Лесику, як пишиномовно тиговориш!

- З ким поведешся, від того й наберешся. Намагаюся не відставати від тебе.

- Як по-правді сказати, свята Нового року, Першого травня – найособливіші. Мені мама саме на перше травня дозволяла взути нові черевички, вдягти новенький одяг, вона вплітала мені в коси білі або рожеві стрічки.

- Уявляю маленьку дівчинку з великими ясними очима, з рожевими стрічками в довгих косах, з червоним прапорцем в руці, - сміявся Олесь. – Ходи до мене, моє чаєня, я тебе поцілую.

Вони йшли рука в руку, й зорі усміхалися їм.

Опівночі вони тихенько увійшли до кімнати. Надійка поїхала додому у відпустку, і в кімнаті панувала тиша. Не запалюючи світла, повсідалися на ліжко. Коли очі звикли до темряви, Олесь побачив обличчя коханої дівчини – високі дуги чорних брів, трохи злякані очі, знайомі милі риси, що нагадували східних красунь, тоненьку дівочу шию. Ніжність до неї заповонила його. «Квіточко моя люба. Чи будемо ми разом? – подумав він й одразу загасив непрохану думку. – Головне, мені зараз добре з нею, принаймі, я не збираюся з нею розлучатися».

Він зняв з себе куртку, потім зняв з дівчини светра, поклав її на подушку й ліг поруч. Обличчя йому лоскотало її довге волосся, що пахло квітами, травами, літом. Його пройняло жаром гарячих хвиль, що котилися по тілу знизу вгору. Тендітне тіло дівчини звабливо біліло, як квіточка лілеї, незахищене, чисте й бажане. Олесь у захваті припав до жаданого рота. Він пестив її, водив язиком по її солодкому язичку, який відповідав охоче й пристрасно. О, ці цілунки! Вони шалені, жагучі, ніжні, тремтливі. У них прихована вся гама почуття, якого не можна передати на словах. Він смакував, насолоджувався її ротом, а руками стискував худенькі плечі, здержуючи нестримне бажання.

- Люба моя смородинко, кохана моя циганочко, я бажаю тебе. Скажи, що ти згодна доказати свою любов до мене, - шепотів юнак, а сам наполегливо й вимогливо пробирався до її тіла. – Скажи, що ти моя, що хочеш бути моєю зараз і завжди...

Надто вимогливий голос і нетерплячі руки

насторожили Тамару. Вона на мить наче спустилася з небес на землю, й цього було досить, аби отямитися, зрозуміти, чого від неї домагається Олесь.

- Лесику, я твоя, але нехай все станеться завтра, - як за соломинку вхопилася вона за те «завтра». — Завтра, можливо, я зважуся, щоб розвіяти твої сумніви.

- Томі, чого ти вагаєшся? Ми однак будемо навік разом! Якби ти мене по-справжньому кохала, вірила мені, то не відштовхувала б, не роздумувала б. Я й так довго й болісно здержував себе, бо боявся злякати, образити, оберігав тебе. Але ж я палаю від бажання до тебе. Я хочу тебе цілувати, хочу володіти тобою й отримувати все у відповідь. Це і є кохання. — Його обличчя болісно перекошилося, а очі потемніли від жаги.

- Лесику, заспокойся... я обіцяю, що завтра так і буде, мені не достає рішучості, бо я ще до цього не готова.

Йому зсудомило горло, він важко дихав, внизу в животі пекло, але Олесь не ображався на дівчину, тільки дивувався її витримці й десь в глибині душі захоплювався нею. Він відчував, що вона щиро кохає його, але не в силі переступити межі недозволеного. Це робило її недосяжною й ще бажанішою.

- Галчenea, я піду додому, бо скоро прийде ранок. Я ні за чим не жалкую й не ображаюся, бо я тебе люблю. Пробач, що був надто нетерплячий і вимогливий. До скорого побачення, до зустрічі першого травня. Я чекатиму його з нетерпінням.

- До побачення, Лесику.

Вони ще довго прощалися, аж поки Олесь, нарешті, пішов.

Тамару турбувала обіцянка, яку вона дала Олесеві зопалу. Тепер до неї прийшло каяття за те, що вона виявила слабкодухість, потурала йому в усьому. «Нічого я не збираюся доказувати, нехай і не мислить», - рішуче подумала вона, заспокоїлася й заснула, щаслива й упевнена в завтрашньому дні.

XIII

Вранішнє сонечко зазирнуло до кімнати, осяяло, звеселило її й поспішило далі на південь. У кухні вже щось шкварчало, кипіло, розносячи спокусливі запахи смачних страв. Ксенія Михайлівна з дня на день чекала народження другої дитини. Вона поралася біля печі, раз-по-раз сідаючи на стілець, бо їй було дуже важко.

- Тмарочко, ти вже прокинулась? Поздоровляю тебе зі святом, зичу здоров'я, щастя, успіхів у роботі.

- Дякую, Ксеніє Михайлівно. Я вас теж поздоровляю й бажаю безболісних пологів, щоб немовлятко народилося й зростало здоровеньким й принесло радість у ваш дім.

- Дякую, дякую, - щасливо сміялася Ксенія Михайлівна. – Де ти сьогодні святкуватимеш?

- З Олесем у компанії.

Тамара випрасувала простеньке легеньке світле плаття, білий крепдешиновий шарфик і почала збиратися на площу. Взула новенькі білі, на високих підборах, босоніжки, які їй надіслав брат з Німеччини. Вона ще якось невпевнено постояла, пройшлася кімнатою, приміряючись, повертілася на підборах, потім востаннє зазирнула в люстерко,

усміхнулася й вийшла на вулицю.

Вулиця була чиста, наче вмила, осяяна сонцем, скрізь на будинках майоріли прапори, з відчинених вікон доносилась музика, що линула з репродукторів. Дівчина поспішила до центру міста, щоб подивитися на колони демонстрантів, зустрітися з Олесем.

Всенародна радість котилася містом. Вона вчувалася в піснях, у музиці, у жартах і веселому сміху. Ішли трудящі міста, школярі з транспарантами, з прапорами. Різнокольорові прапори здіймалися в небо. Хтось вигукнув з колни: «Тамаро! Ходімо з нами!» То були медпрацівники, а серед них – Яніна, Галя, Ніна, Василь. Тамара привітно помахала рукою: «З святом вас!».

Вона пройшла далі. Ось ідуть знайомі парубки, дівчата, але Олеся ніде не видно. Не було його й на призначеному місці. Тамара подумала, що десь з ним розминулася й побігла додому, пообіцявши Льолі не запізнюватись. «Я, мабуть, затрималася й прийшла, коли музиканти вже пройшли площею, а тепер здають свої музичні інструменти. Олесь ось-ось прийде по мене», - заспокоювала вона себе. Дівчина дуже поспішала, а їй здавалося, що вона стоїть на одному місці. «Трохи зависокі підбори – швидко не підеш».

Прийшла, збентежена, додому, але Олеся й там не було. Вона тихесенько увійшла до кімнати й чекала, дивлячись у вікно, чи не йде коханий. Її охопила нервова нетерплячка: вже перша година, а його все нема. Тамара то сиділа, мов на голках, то ходила, прислухувалась до кожного звуку, чи голосу. Але марно... У сусідній кімнаті вже накрили на стіл,

посходилися гості, чулися сміх і святкові тости, промови.

Тамара принишкла – не бажала, щоб хтось довідався, що вона одна вдома сумує. Було соромно, ніяково виносити на люди свою тривогу, що заповонила серце, відбивалася у великих сірих очах, у куточках нервово стислого рота. Минуло декілька годин з того часу, як Тамара повернулася додому, а вона все сиділа, мов скам'яніла: для неї все зупинилося, думки застигли на одному : «Де він?» Всередині, біля серця, нило й пекло, ніяких бажань, усе раптом згасло, пропав до всього інтерес.

Дівчина прилягла на ліжко. Сльози безнадії тихо котилися з очей, вона зрозуміла, що Олесь не прийде, але чому? Питання застигло в мозку, бо вона не знаходила пояснень. «Вчора нічого не віщувало на будь-що погане. Може, гості завітали до їхньої родини й затримали Олеся, може, щось трапилося непередбачуване?» Ці «може» сумними рядами стояли в голові, нанизувалися, вишукуючи виправдання, надію на який-небудь несподіваний випадок, що став на заваді їхній зустрічі.

Десь о сьомій вечора прибігла Льоля:

- Томочко, чому ти не прийшла до мене? Ми ж домовилися, і я на тебе чекала. Весело було, однокласники зібралися, як завжди.

- Я на Олеся чекала, але не дочекалася. Він як у воду канув.

- На біса той Олесь тобі здався! Прийшла б без нього. У компанії такі гарні хлопці були. А ти через Олеся завжди на свята залишаєшся сама. Годі за ним побиватися, викинь його геть з голови. Він не вартий

твоїх сліз. Вище голову!

- Льолю, ти, може, його бачила, чи щось знаєш? Не вагайся, кажи правду.

Льоля якось ніяково подивилася на Тамару:

- Ти, Томочко, тільки не хвилюйся, хоча я розумію, що тут неможливо не хвилюватися, але я скажу. Твій Олесь увесь день провів з Неллею. Їх усюди бачили вдвох: на демонстрації, у ресторані, у місті. Ходили, взявшись за руки, правда, добре напідпитку.

У Тамари враз наче все обірвалося всередині, руки й ноги похололи, вона не могла вимовити ані слова – цокотіли зуби.

- Невже? Не може бути... як він міг зі мною так учинити? Вчора ми були разом і ніякого натяку, нічого підозрілого в його ставленні до мене не було. Все, як завжди... Не розумію нічого...

- Збирайся швидше, підемо на танці, а там все з'ясується. Може, вони нагулялися й розійшлися. Тепер Олесеві, мабуть, соромно приходити до тебе, - умовляла дівчину Льоля.

- Нікуди я не піду.

- Будеш сидіти й страждати? Томо, не показуй своїх переживань, веселись, як ні в чому не бувало. Швиденько збирайся, на нас чекають Алла, Люся. Потанцюємо досхочу.

Біля Будинку культури на них нетерпляче чекали дівчата.

- Чого ви так довго? Ми вас давно виглядаємо, не заходимо до залу. Пішли, там танці в повному розпалі, - торохтіла Алла. – Ось тільки увійдемо, а на нас – вся увага. Здорово!

- Олесь там? – спитала Льоля.

- Нема. Та що нам Олесь! Томко, веселися, хай йому стане досадно. Ця Нелля сама почепилася й не відстає. Олесь трохи покрутиться, та й вернеться, от побачиш, - сказала Алла

- Ні, цього я йому ніколи не подарую, - гордовито стеновши плечима, відповіла Тамара.

У залі було повно молоді, але дівчат з фінвідділу не було: вони святкували в своєму колі. Тамарі було непереливки. Не хотілося бачити Олеся, зустрічатися з ним на людях, бо не знала, як повестися, що вчинити.

Та ось у перерві між танцями з'явилися вони. Олесь ішов попереду, ведучи за собою за руку Неллю. Вона йшла, затинаячись, відхиливши голову назад, опираючись, немов йшла силкуючись, а між тим ішла вільно, як на прогулянці. На ній була гарна, вишукана сіра сукня з надто відкритими плечима й спиною, з глибоким вирізом на грудях. З плечей спадав довгий широкий шарф, одного кольору з платтям. Вони пройшли до кабінету директора Будинку культури. Тамара відвела погляд, удаючи, що не помітила їх, опанувала себе. «Спокійно, спокійно, він не вартий моїх страждань, негідник». — заспокоювала вона себе.

Заграла музика. Тамара сиділа в театральному кріслі, не бажаючи танцювати. Олесь з Неллею вийшли з кабінету, показно розв'язно увійшли до кола і закружляли. Тамара не дивилася на них і взагалі ні на кого. Її очі були широко розкриті, але нікого не бачили. Олесь побачив її й поточився, немов задихнувся, - йому забракло повітря:

- Томі, ти? — ледь спромігся вимовити.

Що було в цьому напіввигуку, наапівзапитанні – здивування, радість, співчуття, шкодування? – незрозуміло, а може все разом.

Тамара сиділа рівно, мов струна, гордо піднявши голову й дивилася кудись вбік, неначе не помічала й не чула Олеся. Вона дійсно не хотіла дивитися на нього, чути, бачити його. Він постояв, мовчки, і відійшов, ведучи за собою Неллу, яка розчервонілася й перебувала в піднесеному настрої, як переможниця.

Знову заграла музика, дівчата не поспішали танцювати, юрилися біля Тамари. Коли ось перед нею став незнайомий молодий хлопець і щось нерозбірливо сказав, вклоняючись. Вона, між іншим, подивилася на нього й побачила привітне обличчя, білявий чуб, широкі плечі, на зріст трохи вищий за середній, вдягнений в сірий елегантний костюм.

- Я маю запросіч панну до танцю, - повторив незнайомиць і подав руку.

Вже за хвилину вони танцювали легко і невимушено. Коли танець скінчився, молодик вклонився і сказав:

- Било дзівнє. Бардзо дзенькую.

Дівчина усміхнулась на його підкреслену ввічливість, кивнула головою на знак задоволення і відійшла до подруг. Вони одразу заторохтіли, як сороки: хто та хто? А що вона могла їм відповісти, коли бачила юнака вперше. Потім він запросив її вдруге, втретє і вже не відпустив від себе.

- Єстем з вами, - сказав якимсь м'яко. Тамара не зрозуміла його слів, і він це помітив по виразу її обличчя.

- Мені цікаво, бардзо добже з вами, - повторив. — я за все бажаю запознач се, моє ім'я Владек, а ваше?

- Тамара, - тихенько відповіла дівчина.

- Дуже пшиємно, - намагався якось ясніше вимовляти Владек.

Тамара була рада, що цей хлопець відвертає її думки від Олеся, а найголовніше — нехай бачить, що вона не сама, що зовсім не сумує за ним. Хлопець вочевидь так упадає за нею, і неаби-який, а ставний, гарний, з вишуканими манерами. «От як вчасно й доречно з'явився цей красень», - думала вона.

- Чего так панна Тамара задумліво стаїц?

- Зовсім ні, а вам зі мною скучно?

- Ніц йо ніє, - заперечив, - бардзо добже. — Засміявся.

Засміялася й Тамара. Вони скидалися на дуже веселу пару і до кінця танців не розлучалися. Потім він попросив дозволу провести її додому. Владек підбирав слова, щоб вона зрозуміла, та тут не треба було багато слів, щоб зрозуміти його наміри, бо він узяв її під руку і сказав:

- Проше у панни дазвалення...

Вони йшли нічним містом, було тихо, спокійно. Першотрвнева ніч видалася напрочуд зоряною, ясною, а на душі у Тамари було гірко, і навіть цей дуже приємний хлопець з його незрозумілою мовою, але з особливою повагою, зацікавленістю, що відчувалися в тембрі голосу, в тому, як він щиро й весело сміється, не міг розвіяти цієї гіркоти.

- Ноц сьонні дзівна, місяч ясни, ціха. — Він тримав Тамару за руку, розмовляючи, заглядав у обличчя, наближаючи до нього своє.

Назустріч йшла якась парочка, гучно розмовляла і сміялась. Коли порівнялися, Тамара побачила Олеся з Неллею і, хоча й не зовсім зрозуміла сказане Владеком, теж весело розсміялася, наче кинула виклик зустрічним. І вона досягла свого – Олесь побачив «свою Томі» з незнайомим, дуже симпатичним юнаком, і його піднесений настрій враз спав. Щось подібне до ревнощів і досади гризло всередині. Він бачив, що Томі весь вечір танцювала з приїжджим, весело й безжурно сміялася, і її сміх обурював його, неприємно вражав. «Вона мене ніколи не кохала» - закралась думка і від неї на душі стало ще гірше, а ще від відчуття втрати чогось, такого йому потрібного, чого він не знаходив сьогодні весь день. Він сміявся, веселився, розважався, як того хотів, з цією розкутою, без пересторог Неллею, чудово провів з нею час, та був якийсь неспокій, чи відчуття провини, чи не вистачало того дивного зачарування, яке вміла дарувати, нести з собою маленька Томі, що робило це життя особливим і значущим.

З Неллею все було по-іншому, все значно простіше, зрозуміліше, без зобов'язань. Він хотів її, вона хотіла його, віддавалася з усією пристрасстю й бажанням. Те, що він був у неї не першим, його не зачіпало – він теж не новачок у інтимних справах, але такої темпераментної, пожадливої дівчини, як Нелла, він ще не зустрічав. Ця ніч обіцяє йому насолодження, якого він давно чекає, і він майже ні про що не жалкує. «Хіба що... Ні, Томі нереальна, вона як із казки: високі почуття, висока мораль і такі ж високі вимоги до всього. А ось ця дівчина дуже

гарна, доступна, кохає мене й довела це, вона вже доросла жінка, а та ще дитина, вона не може дати нічого подібного і не бажає. Але ж я кохаю її, мою циганочку чудову...»

Олесь одразу постарався затамувати цю думку – вона його тривожила. Він переключився на дівчину, що була поруч: зваблива, ефектна й, головне, доступна.

Один Владек усім був задоволений: святом, знайомством з дівчиною, тендітною, напрочуд чарівною, з великими сірими сумними очима і, нарешті, прогулянкою тихим містом. Жалкував тільки, що не може її розважити: все, щоб він хотів розповісти, було для неї незрозумілим – вона не знає польської мови. Йому так хотілося її поцілувати, пригорнути і він спробував наблизитися до неї. Тамара відчула це й відсторонилася.

- Я хочу вас чуц, цаловач, чули ніжні губи, я захвицони вами. Ви боїтесь мене, Тамаро?

- Ні, не боюся, але ж, Владеку, ми з вами ледь знайомі.

Вони підійшли до будинку.

- Ось тут я мешкаю. Дякую вам, Владеку, за чудовий вечір.

- Це я вам бардзо дзенькую. Тамаро, не йдіть, постоїмо єще некалька біля брами. - Він обійняв дівчинау за плечі і почав цілувати в гарячі губи, але вони не відповідали на поцілунок. Він притискав її все міцніше до себе. Його притягували свіжість її тіла, молодість, загадковість і жар її губ. Вона збуджувала його, він відчував у своїх руках гнучкий, тоненький, мов стеблинка, стан, що робив її

незахищеною, зворушливою. Владеку хотілося пестити Тамару, ніжити, як дитину. «З нею щось не так, навіть губи мовчать». Він поцілував вимогливіше.

Тамара спочатку пручалася, а потім притихла, неначе до чогось дослухалася. Може, вона дослухалася до свого серця, суму, який так і не розвіявся... «Поруч гарний юнак, набагато вродливіший за Олеся – блакитноокий, ніжне юнацьке обличчя, чарівна білозуба усмішка, гарні манер, навіть вишукані, у кожному слові повага. Але моє серце мовчить. Воно не вільне, глибоко вражене й скривджене» - думала Тамара.

- Владеку, я піду, бо вже пізня година.

- Тамаро, я бажаю, жеби з вами єще зустрічі.

- Гарзд, побачимося завтра на танцях, а зараз на добраніч.

- Добраноч, до відзеніє. Я буду чекац цели дзен зустрічі.

Він легенько поцілував Тамару в губи, постояв, поки вона зайшла за хвіртку й гукнув:

- Добра-а-а-ноч! Я буду чекац!

Закінчився тривожний для Тамари день і тривожний вечір. Що буде завтра, яким буде день, що він принесе для кожного з них, життя покаже і розсудить.

Тамара сиділа біля столу, не маючи сили навіть поворухнутися. Вона не плакала, бо не в силі зронити бодай сльозинку. Сльози запеклися в палаючих, наче смолоскипи, очах. Той жар спепеляв її душу, жарина не згасала, а розгорялася ще сильніше, пекла пекельним вогнем. На думку спала

«Гуцулка Ксеня», про яку так проникливо вона співала. «Як схожі наші долі, якої муки завдало нам кохання. Недаремно мене кликали гуцулкою. Зі мною так повелися, як з синьоокою Ксенею. «...А гуцулку синьооку він останню ніч кохав...» І Олесь мене вчора останню ніч кохав, а сьогодні покинув мене, забув, і все кохання розвіялося, наче попіл, збурений вітром. Невже так можна прикидатися? Невже в його душі не було нічого світлого до мене? Не може бути. Прикидатися увесь той довгий час, що ми були разом, а це не місяць і не два, а майже рік, неможливо. Він з доброї волі майже щовечора йшов до мене. Тоді, що сталося? Але я про це вже не довідаюся. У його бік навіть не дивитимуся, обійду десятою дорогою, нізащо не подарую такого глуму. Кохання свого першого шкода, він розтоптав його, зрікся. Усе, про що він мені казав, що обіцяв, про що мріяв - враз заляпав чорними мазками. Олесю, що ти накоїв?»

Безнадія стукалася в серце, але воно не скорялося, в ньому перемагав дух сперечання, супротиву. «Нехай моя любов залишиться зі мною, а його – геть з душі, геть з серця! Нехай не сушить мене туга, всеодно не піддамся. Жереб кинуто – всьому покладу край, назад вороття не буде, держатиму хвіст бубликом, от і все...»

На цьому її думки обірвалися, вона задрімала, щось вигукувала зпросоння, здригалася.

Другого дня першотравневих свят Тамара усаїтнілася вдома й читала улюблену книжку Шарлотти Бронте, «Джен Ейр». Безладні думки заважали зосередитися. Увечері вона теж залишилася

вдома, хоча обіцяла Владеку прийти на побачення. Не була бажання ні бачити, ні чути будь-кого. Ні до чого зацікавлені погляди, посмішки, усмішки, співчуття і зайвий галас. Самий раз – тиша і спокій.

Минули ще один безрадісний день і вечір.

Тамара ходила, як завжди весела, на роботу, як начеб-то нічого й не бувало, а навкруги тільки й розмови точилися, що про закохану пару, яка ходила містом щаслива й нерозлучна. Олесь водив Неллу, мов королеву, здмухував з неї пилинки. А ще за два дні пішов містом розголос – Олесь і Нелля зареєструвати шлюб, та мати не дозволила. Тамара ненароком в бібліотеці зустріла Олеся і пройшла повз нього, як чужа й незнайома. Більше вона його не бачила.

П'ятого травня десь надвечір до Тамари прибігла схвильована Льоля:

- Томочко, Олесь з Неллею виїдять із міста. Вони ідуть у Баку, до Олесевої сестри. Тільки що з речами пішли на станцію. Дівчата теж пішли, подивитися на них. Збирайся хутенько, підемо й ми подивитися.

- Іще чого не вистачало! Не було б більшого клопоту! Багато галасу ні з чого. Не піду, не принижуватимусь. Будуть на мене пальцями вказувати. Не дам себе на посміх. Хай їм щастить так, як вони на це заслуговують.

- Товій витримці можна позаздрити. А втім – вірно. Сиди вдома, а я побіжу, потім тобі все розповім.

Льоля пішла, а Тамара так і залишилася сидіти на ліжку, втупивши сухі очі в протилежну стіну, затиснувши в собі надмірні емоції й довго так сиділа. «Пожартував недобре наді мною, хай його покарає за

це доля». Те, що він покинув її, не так ятрило душу, як те, що він це вчинив раптово, як кажуть – ні сіло, ні впало. Ще тільки вчора милував її, а на завтра покинув без жалю й без каяття. «Невже б я його не зрозуміла, як би він зізнався, що розлюбив мене? Я б не стала утримувати його, лити сльози, пострікати... Розійшлися б та й годі! Мені б вистачило сил це пережити».

Невдовзі прийшла збуджена Льоля й відразу з порога:

- Ой, Томочко, що там було, не передати! Концерт, одним словом. Молоді з міста зібралася юрба. Усіх цікавило це видовище. Мати плакала, лаялася, стягувала Нелку з підніжки, а Олесь собі тягнув Нелку до вагону. Мати благала: «Олесю, вернися, я дам дозвіл на шлюб з Тамарою, тільки не їдь з цією хвойдою». Примовляла, лаяла Нелку різними словами, а вони сіли й поїхали. Поруч мене стояла молодша сестра Олеся і розповіла мені, що сварка в домі стоїть уже два дні. Олесь матері сказав: «Тобі всі не такі. З Тамарою хотів одружитися – не дозволила. Тепер тобі і ця не така». Мати йому каже: «Тобі ще рано одружуватись, синку, от я й не дозволяла. Та коли на те пішло, бери Тамару, я й слова не скажу. Даремно я була проти. Усі мені кажуть – вона скромна, старанно працює, займаючи таку посаду. А ця – розбещена, одні гульки на умі». «Уже пізно, - сказав Олесь. – Як вирішив, бути по тому». Ти, Томо, не бери все близько до серця. Може, й на краще, що все так вийшло – ти б за ним не мала щастя. Він не та людина. У житті ще буде набагато кращих. Ось я зовсім не маю хлопця, та й не журюся.

Буду вчитися далі, нагуляюся, а там видно буде. Навіщо затьмарювати життя у вісімнадцять років. А ти ще молодша за мене. Я розумію, що ти кохала, вірила цьому ошуканцеві, та все минеться. Ти танцювала з таким гарним хлопцем, що Олесь і в підметки йому не годиться. До речі, хто він, звідки?

- Так, він хлопець дуже приємний. Владек на ймення, живе у Кракові.

- Він тебе весь час виглядав. Алла намагалася з ним закрутити, та він пішов додому. А ти сиділа й оплакувала свого Олесья?

- Я не плакала, але й не хотіла на очах у всіх крутитися. Я не люблю показових вистав на публіці. А за Олесья скажу – хіба тільки й світла, що у вікні? За вікном – більше. Скатертиною йому дорога. Там, вдома, хлопців, хоч греблю гати, не один же Олесь у світі.

- От така ти мені подобаєшся. Бувай, до завтра – на репетиції.

Подруги розпрощалися, і Льоля пішла. Тамара подумала: «Добре, що я маю вірних подруг і що вони завжди поруч».

На танці Тамара довгий час не ходила. Із Владеком ще одного разу ненароком зустрілися, коли він гостював у Ксенії Михайлівни. Як виявилось, вони були близькими родичами. Він доводився Ксенії Михайлівні племінником. Тамара не бачила, коли Владек завітав до тітки, а він її побачив – вона вийшла за чимось із своєї кімнати саме тоді, коли гості прощалися на порозі.

Владек підійшов до Тамари, взяв її за руку:

- Добжи дзень. Тамаро, я чекав, а ви не пришлі,

дармо чекав, не міг дочекасе.

- Доброго дня, Владеку. Вибачте й не ображайтеся. Я не прийшла не тому, що не схотіла, а тому, що не змогла.

- Ви що, знайомі? – здивувалася Ксенія Михайлівна.

- Ви здівіліся? – відповів Владек. – Так, ми запозначилисе.

А тоді до Тамари:

- Я вже їду до Кракова. Ви чародейська дзєвчина. Жалкую, що так вийшло. Магло биць інакше. До відзєніє.

- Вибачайте, Владеку. Щасливої вам дороги.

Владек міцно потиснув Тамарі руку й швидко вийшов – на нього чекали родичі.

- Хороший хлопчина, навчається в університеті, - сказала Ксенія Михайлівна. Очі їй були вологими від сліз і від недавнього прощання.

«Хороший та не мій, бо зустрілися ми в невдалу годину», - подумала Тамара.

XIV

Тамара віддавала весь час роботі, заповнила нею своє життя, щоб були зайняті думки корисною справою, а не стражданням, жалем до себе, бо не стільки лиха від самої події, як лиха з розуму. Роботи було повно, встигай тільки робити.

Євгенія Петрівна доручила Тамарі перевірити реалізацію горілчаних виробів у сільській торгівельній мережі. Завдання було само по собі нескладне, але вона охопити якомога більше сіл за світловий день. Тамара зібралася й пішла пішки.

Вона поспішала, долаючи шлях від села до села. Дорогу зліва й справа обступав густий, темний ліс, який невідомо що таїв у своїх хащах, про що шелестів, шумів. Дивлячись далеко вперед, Тамара бачила зелену стіну, а коли наближалася ближче, вона розступалася, і тоді Тамарі здавалося, що високі сосни тягнуть до неї своє зелене віття. Потім ліс знову змикався за нею, чорний і суворий. Ніхто не траплявся їй на шляху, нікого не було й позад неї. Вона йшла одна-однісінька, але не мала шляху, бо на мислі були одні думки, зайняті спогадами про Олеся.

Зрідка проїжджали вантажні машини, але Тамара відвертала голову, аби не подумали, що вона набивається в пасажирки. Вона соромилась зупиняти машини, бо не мала грошей, щоб заплатити за проїзд. «Невідомо, що за водій трапиться. Добре, як добре, а то вилає та й висадить», - думала вона.

Тамара перевірила три крамниці й поспішала далі. Дуже хотілося їсти. Вона купила пачку печива й з насолодою смакувала, хоча печиво було черстве, застаріле, ба, навіть цвіле, проте їй байдуже. Вона мріяла, мріяла, а ноги швиденько бігли вперед. Дівчина раділа, коли виходила з лісу на осяяне сонцем поле. Весняні квіточки ясніли проти неба, вбираючи його голубінь, тепло й світло, високо вгорі дзвеніли жайворонки, які дарували свої пісні сонечку й славили природу. Пісні були сповнені любов'ю й щастям, бо жайворонки повернулися до своєї домівки, щоб вивести й виростити діточок. Тамара вбирала в себе ті пісні, запахи полів, квітів, дихала разом з ними на повні груди і оживала, оновлювалася її душа, підносилася висок, туди, де тріумфувало

вічне життя.

Тамара пройшла десь з двадцять п'ять кілометрів і час було повертати назад, щоб встигнути до смерку подолати зворотній шлях. Сільські крамниці справляли гнітюче враження: тісні, погано обладнані, товарообіг незначний, асортимент не тільки горілчаних, а й інших товарів обмежений. Тому Тамара довго не затримувалася, складала акт і йшла далі. Зворотній шлях був уже знайомий, тому здавався значно коротший, та дівчина поспішала, хоча ноги гули, підошви ніг боліли й пекли. Сонце вже сіло, коли вона вдалині побачила своє місто – вона вже вдома.

Повернулася додому дуже стомлена. Фізичне й моральне виснаження вбило апетит та й сили не було, щоб приготувати вечерю.

Дні минали в службових турботах, а ввечері вона ще завзятіше займалася в гуртках самодіяльності, поринула в комсомольську роботу, бо в райкомі комсомолу її обрали головою ревізійної комісії. Та все це не могло заглушити туги за втраченим.

Якось у клубі до Тамари підійшов незнайомий парубок. Тамара до цього його ніколи не бачила. Він назвався Олегом, увесь вечір з нею танцював, а потім попросив дозволу провести додому. Юнак був приємний на вигляд, але Тамара не виявила до нього ніякого інтересу. Проте в його поведінці по відношенню до неї було стільки приязні й уваги, що вона врешті-решт погодилася піти з ним.

- Ви мені давно подобаєтесь, - сказав Олег.

- А я вас ніколи не стрічала.

- Вірніше сказати, не помічала, - засміявся Олег. – Бо крім Олеся для вас нікого не існувало.

- Можливо, - Тамара і собі засміялася. – Але серед моїх друзів багато хлопців.

- Жалкую, що я досі не був серед ваших друзів. Я постійно не мешкаю в місті. Бував тільки декілька разів, бо навчався, а тепер мешкатиму.

Олег взяв Тамару під руку, і вона відчула його тепло. Від нього сходили сила і спокій.

- Тамаро, я хотів би з вами зустрітися.

Дівчина заперечливо похитала головою:

- Вибачайте, Олеже, але навряд щось з того вийде.

- Я вас добре розумію, тому нічого не вимагатиму. Дозвольте бути хоча б другом, бути поблизу вас.

- Товаришувати я не проти, але ніяк не більше. Ніяких побачень, ніяких зустрічей. Олеже, навіщо витрачати час на мене, коли стільки хороших, гарних дівчат у місті.

- Я вважаю інакше. Цей вечір є чудовим доказом того, що мені з вами приємно і хороше. Я хочу, щоб ми ближче познайомилися.

- Час покаже, а зараз надобраніч, - сказала біля свого двору Тамара.

- Добраніч. – Олег потис їй руку. – Я сподіваюся на зустріч.

Вони розійшлися, залишивши по собі приємні враження.

До побачень справа-таки не дійшла, але Олег часто проводжав Тамару додому. Вони довго сиділи на лавочці, більше мовчки. Він ніжно гладив їй руку, цілував маленькі пальчики, не нав'язуючися своїм почуттям, чекав, коли вона сама зверне увагу. Тамарі

було з ним якось спокійно й затишно, вона потроху звикала до нього, відчувала до нього симпатію і навіть щось подібне до подяки, за те, що він скрашував самотність, але захоплення не викликав, наче все втратило сенс після зради Олеса.

Коли вона довго мовчала, Олег тихо запитував:

- Про що ти думаєш, Тамаро? Ти якась відсторонена.

- А так, ні про що. Я відпочиваю поруч з тобою.

Тоді якась надія спалахувала в душі Олега. Він брав голову дівчини до своїх рук, дивився у великі очі, у яких мерехтіли вечірні зорі, і ніжно їх цілував. Вона не пручалася, хоча й не виявляла почуттів. «Нехай буде так.- думав Олег. – Я не поспішатиму. Головне, що вона зі мною».

Коли він на неї дивився, вона нагадувала йому квіточку, яку хтось безжально зірвав і кинув. «Я все для неї зроблю, тільки б вона сміялася й раділа, як раніше».

Наприкінці травня Тамара поїхала у Пружанське споживче товариство на перевірку. О третій годині пообіді вона повністю вправилась. Головний бухгалтер – жінка років тридцяти п'яти – запросила на обід:

- Тамаро Василівно, пообідаймо разом, я тут мешкаю недалеко.

- По мене має заїхати на мотоциклі інспектор держстраху і мені не хотілося б відлучатися.

- Не хвилюйтеся. Я попереджу Галину Іванівну, де вас знайти.

- Гаразд, - погодилася дівчина.

Валентина Дмитрівна, так звали головного бухгалтера, виявилась гостинною і доброзичливою

жінкою. Вона завела дівчину до просторої вітальні.

- Відпочиньте, Тамаро Василівно, а я швиденько накрию на стіл. Щоб не сумували, походіть по кімнатах, подивіться, як ми живемо.

- Дякую. Прошу вас, не клопочіться заради мене.

Поки господиня ставила страви на стіл, Тамара зайшла до сусідньої кімнати і почала роздивлятися сімейні фотокартки, розвішані на стіні. Серед багатьох знімків вона раптом побачила дуже знайомі риси обличчя, коли придивилася уважніше, то впізнала Олесь, здивувалася й захвилювалася.

- Так, так, - підтвердила Валентина Дмитрівна, - то Олесь на фотокартці. Він доводиться мені двоюрідним братом. Ви мене не знаєте, а я вас знаю. Мені все відомо, що поміж вас вийшло. Повірте, дуже прикро за нього. Але, як би там не було, він повертається додому. З тією дівчиною, Неллею, вони розійшлися. Вона продала своє пальто, бо бракувало грошей на квиток, і поїхала до матері в Мінськ. Усе швидко закінчилося через те, що вони не порозумілися. От і роз'їхалися.

Ця звістка вразила й розбурхала Тамару. Вона не сподівалася на те, що взагалі коли-небудь побачить Олесь. Вона ні чути, ні бачити його не хотіла. А тут – нове випробування. Все те, що вона тамувала в собі, одразу сколихнулося, вдарило в голову. Вона з усієї сили намагалася приховати своє хвилювання, а сама думкою майнула в минуле, і глибока образа заповонила її. «Нехай не навертається на очі. Всеодно не подарую». Тамара нічого не сказала Валентині Дмитрівні на її звістку, але та сама побачила й все зрозуміла по очах дівчини.

Десь близько п'ятої за нею заїхав Андрій Григорович.

- Швиденько збирайтеся, Тамарочко, мусимо їхати, бо ще маю заскочити до однієї бабці, подивитися на озимину, що вимокла, скласти акта на відшкодування збитків.

Тамара подякувала за гостинність, і вони тепло попрощалися.

- Ще побачимось, - сказала Валентина Дмитрівна й лагідно усміхнулась до дівчини.

Робочий день закінчився, усі поспішали додому: саме порали городи і клопоту в кожного було по самі вуха. Тамара сьогодні теж вирішила не затримуватись. Вони вийшли разом з Галиною, яка розповідала про свою дворічну доньку. На розі вулиці Тамару покликала сяюча Льоля.

- Томцю, ходи сюди. У мене для тебе потрясаюча новина! Тільки ти не хвилюйся – Олесь повернувся. Він ось тут поруч, у книжковій крамниці, стоїть і дивиться у вікно, видно з усього, що на тебе чекає.

У Тамари враз голова пішла обертом. У серце шпигонула гаряча голка, ледь не підкосилися ноги.

- Ой, Льолечко, як я маю вчинити? Я не хочу його бачити. Піду на протилежний бік вулиці, щоб не зустрічатися з ним віч-на-віч.

- Чудово! Тримайся, Томо, не здумай вибачати! Я не піду з тобою далі, бо він всеодно тебе наздожене. Вам краще розібратися в усьому вдвох.

- Нема в чому розбиратися. Все і так ясно. Я начеб-то трохи забулася, та не вибачила, бо і самій боляче і від людей сорому набралась, тому що обійшовся зі

мною, як з якоюсь покидькою.

- Ну, то йди, голову вище тримай, подружко! – Льоля привітно помахала рукою.

Тамара перетнула вулицю. Ішла, мов натягнута струна, дивлячись тільки вперед. Щоправда, краєм ока помітила, що Олесь йде майже навпроти неї, але нічим не виказувала себе, неначе не знає, що він приїхав, що іде поруч. На розі вулиці Тамара повернула до свого дому, і вони, так чи інакше, зіткнулися.

- Добридень, Томі!

- Чи ба? Олесь? Чи не з медового місяця ти звалився?

– Тамара різко звернула на свою вулицю.

- Дозволь пройти поруч з тобою?

- Забирайся з моєї вулиці, з мого життя. Назад дороги тобі нема! – Вона не дивилася на нього, не бачила виразу його очей, його обличчя, хоча в голосі йому відчувалося тремтіння. Усе в ній протестувало: і розум, і серце, відштовхувало Олесья. Він був їй огидний своїми розбещеністю, хтивістю, заради яких знехтував її чистим почуттям.

- Томі, вислухай мене, благаю. Я тільки одне маю сказати, що я повернувся до тебе...

- Он як! А ти спитав, чи ти тепер мені потрібний?

- Я зрозумів, що кохаю тебе єдину.

- Ціка-а-во! Оце так новина, чи, може, лихий жарт?! А коли без угаву казав «кохаю», «кохаю», то ще не розумів? Зате я добре зрозуміла, що не кохала тебе й не кохаю. А втім, розмови, балачки зайві, вони мене не цікавлять. Я тобі так наостанок скажу скажу – натішився й будь задоволений, а мені чужі недоїдки

не потрібні.

- Ти мене гониш? Ти дуже жорстока. Я перепрошую, я благаю прощення. Я кохаю тебе, Галчєня, дуже кохаю!

- Годі! Дай мені спокій! Не йди зі мною далі. Ти мене соромиш, я не хочу тебе бачити.

- Гаразд, я піду. Але я сподіваюся, що ми ще побачимося. Ти трохи охолонеш, заспокоїшся, і тоді ми поговоримо. На все добре.

Тамара вбігла до кімнати тільки жива та тепла. Обличчя їй пашіло, очі горіли:»Як йому не соромно з'являтися мені перед очей. Завдав такої образи і, як ні в чому не бувало, говорить про кохання!» - з порогу вигукнула вона.

- -- Чого ти така обурена, хто тебе образив?

- Надійко! Ти з першого разу й не вгадаєш, кого я тільки що бачила!

- Судячи з твоєї реакції, нікогоіншого, як Олеся. Де ж ти його зустріла?

- Уявляєш, він перестрів мене дорогою, вибачався, звірявся, що тільки мене одну кохає.

- А ти що?

- Що я? Дала відкоша.

- От негідник! Я завжди тобі казала, що він нещирий. Той, хто зоча б один раз зрадив, не здатний на вірність. Так і бігатиме до віку то за однією, то за іншою. Томочко, будь до нього більш суворою. Якщо ти йому подаруєш, я не поважатиму тебе.

«А що я маю вдіяти? – думала Тамара. – Я кохаю його. Я б понад усе хотіла, щоб Олесь зник з мого життя назавжди, та викинути його із серця не маю сили, не можу вивільнитися з його солодких

кайданів. Казати легко, особливо, коли це тебе не стосується. Кохання до нього – це моє життя, можливо, іншого в мене не буде ніколи. Нехай воно зазнало горя, зневаги, образи, але воно ще живе в мені. Я попри все хочу бути з Олесем». Вона так думала, хоча розуміла, що цьому не бувати ніколи: того, що було, не повторити й не повернути.

Чутка про те, що Олесь повернувся додому, облетіла разом усіх. Колеги по роботі розпитували, особливо цікавилася у всьому обізнана Белла: «Тамаро, ти бачилася з Олесем? Що він каже?»

Усі одноголосно винесли вирок – нема йому прощення.

- Дурна будеш, якщо вибачиш, - сказала, як відрізала Євгенія Петрівна. – це ж треба в сірка позичити очей і підійти до дівчини. Як він збирається виправдуватись за свій підлий вчинок? Не піддавайся, Тамаро, на умовляння. Нічого хорошого з цього не вийде. Він так себе осоромив, що не позбавиться сорому повік.

- Поганому виду нема стиду, - сказала Софійка. – Це не та людина, яка потрібна тобі для життя. Дивись, Тамаро, та оглядайся. А краще розірвати пута одразу. Ти не думай, що ми тебе хочемо з ним розвести. Врешті-решт, сама вирішуй, як вважаєш за потрібне. Та ми тобі тільки добра бажаємо.

Навіть завжди мовчазна Галина й та цього разу не змовчала:

- Тамарочко, наплюй на цього Олеся. Не такий він уже й красень, як йому здається. Ти молода, гарненька, хлопців матимеш о-го-го! Мине час і ти зустрінеш своє справжнє кохання. Я сама

закохувалася багато разів, а зустріла свого обранця у чужому місті й не жалкую ні за ким.

Тамара слухає ці балачки, серце їй крається, але в кожному слові, в кожній пораді вона відчуває співчуття й щирість, доброту. Серце наповнилося вдячністю, через що стало значно легше, спокійніше.

Минуло декілька днів, розмови потроху вщухали. Сонячного спекотного дня дівчата саме поспішали на обід, як збоку скверу донеслися звуки жалобного маршу. Далі за сквером знаходилося міське кладовище. Ховали якусь шановану особу, то всі, хто був у кімнаті, повиходили на вулицю, а за ними й Тамара вийшла. У скверику товпилися молодь і знайомі. Тамара стала осторонь. Сьогодні дівчина виглядала напрочуд гарною в легенькій червоній, в білий дрібненький горошок, сукні з прозорого крепжоржету. Білий мережаний комірець надавав особливого зачарування її обличчю зі східними рисами. Маленька, тендітна, вона скидалася на ученицю 8-10 класу, що до того ж відповідало її вікові.

- Томі! – почула неподалік себе голос Олеся. У лічені секунди він опинився поруч неї.

– Добридень! - привітався, зазираючи у вічі.

- Добридень, - відповіла дівчина. Вона помітила в очах юнака щире захоплення, побачила на обличчі знайому радісну ласкаву усмішку.

- Ми маємо поговорити.

- Нема про що. Ми вже про все поговорили. Усі теми вичерпані.

- Не поспішай, люба, благаю. Завтра в парку на літньому майданчику гратиме естрада. Пообіцяй, що

прийдеш. Я чекатиму.

- Може, прийду, проте не заради тебе. Не здумай мене шукати, а тим більше запрошувати. Облиш мене.

- До зустрічі на танцях, - наполегливо, з притиском вимовив Олесь, а очі вимагали й благали одночасно.

Тамарі над усе хотілося, щоб те, що відбулося, виявилось страшним сновидінням, а не жорсткою дійсністю. Вона крутнулася й відійшла від Олесь. До неї підійшли Льоля з Аллою.

- Що він тобі казав? – в один голос спитали.

- Призначив побачення на танцмайданчику.

- От негідник! Не здумай миритися, - вибухнула Льоля.

- Слухай сюди, Томко! – встряла до розмови Алла. – Ти маєш бути завтра на танцях найгарнішою, хай він лусне з досади. Я дам тобі свою вишукану рожеву кофтинку з крепделину, крик моди, зроблю тобі чудову зачіску, щоб Олесь тільки глянув на тебе й помер, вражений твоєю красою. Але танцювати з ним не погоджуйся. Нехай хоч раз дістане облизня, може, трохи порозумнішає. Запам'ятай, якщо підеш з ним, вважай, що нашої дружбі кінець. Зрозуміло? Він тобі знову баки заб'є, ти й розтанеш, мов віск.

- Усе, що ми пропонуємо,, на твою користь, заради тебе, - сказала Льоля.

- Завтра заходь до мене після роботи. Ми тебе вберемо, як королеву. Але закарбуй собі на носі те, що ми тобі сказали.

- Гарзд, гарзд! На змову я пристаю. Завтра о сьомій я зайду до тебе, Аллочко, - сказала Тамара, а сама переймалася подумки: «Мені ще ніколи не

доводилось кохати й страждати. Тепер я розумію Петра. Та у стражданні є якась втіха, яка допомагає побороти біль розлуки. Ні, він не забув, він кохає мене...» - б'ється втішна думка в голові. «Скрізь тільки й чути - «не прощай». Чужу біду руками розведу, а до своєї розума не докладу». Вона трохи заспокоїлась, вирішила, що здасться на обставини.

Ось уже й очікуване «завтра». Тамара вдягла розкішну рожеву блузку,

запропоновану Аллою і здивилася на себе в люстерко. Вона залишилася задоволена собою. Дівчата заплели довгі коси, вправно звили на голові високу зачіску. Тамара нагадувала квітку мальви, що запишалася проти літнього сонця.

- Яка ти красуня, - щебетала Алла. – маєш довге волосся, але зачісуєш його надто просто. Якби мені таке волосся, я була б неперевершена.

- Не перебільшуй, Алло, щодо мене, та за підтримку дякую. Ти й без того гарненька, навіть більше, ніж гарненька – дуже вродлива.

- Пхи! Знайшла красуню! Я низенька, непоказна, та не про мене йдеться. Підфарбуй ще трохи губи, щоб були виразніші. Ось так! Тепер Олесь нізащо не встоїть.

Тамара хвилювалася, нервувалася: «Олесю, шкода, що я гарна, та не для тебе, що я їду на танці, та не з тобою. Олесю, Олесю...» - дзвеніло в голові. «Вище голову», - наказала подумки вона собі й пішла з дівчатами в парк, де вже лунала музика.

Біля вхідних дверей стояв Олесь. Вона пройшла, не привітавшись, зверхньо ковзнувши поглядом, і наче розчинилася у натовпі. Оркестр

заграв вальс «Амурські хвили». Тамара стояла, як на голках. «Хоча б хтось попередив Олеся. куди Олег запропастився?» Попри її бажання Олесь перетнув коло, підійшов до неї, простягаючи руку, запитав: «Томі, будь ласка». Вона не здвигнулася, стояла, як укопана. Ніхто не танцював, на них почали звертати увагу. «Томі, я тебе запрошую», - повторив юнак. Марно, Тамара не звертала уваги на запрошення. Льоля штовхнула її ліктем і прошепотіла: «Іди, якось незручно, не привертайте до себе уваги, потім розберетеся між собою без свідків».

Тамара звела на Олеся здивовані очі, наче вперше побачила його, потім ступила крок... другий... і за мить вже кружляла, легка й безжурна, мовби метелик.

- Томі, ти сьогодні напрочуд чарівна, якась оновлена, сяюча. Я стояв і милувався тобою.

- Олесю, припини! Твої красномовні слова звучать недоречно й безглуздо. Вони не зворушують мене, бо я не вірю жодному твоєму слову.

- Томі, твоє кожне слово безжально жалить. Невже це ти – та сама Томі, маленька Томі, ніжна й пристрасна, що дарувала щастя?

- Так, я та сама Томі, а от ти чи той самий Олесь, якого я кохала? Ти відштовхнув мене, розтоптав і покинув, тому втратив право на мою прихильність. Ти не мій – чужий.

- Так, я заслуговую на твою немилість. Щось змінилося між нами з моєї вини. Але моє кохання до тебе не згасло, а, навпаки, ще більше зміцніло. Давай спробуємо все спочатку, неначе ми тільки що познайомилися...

Танець скінчився.

- Не підходь до мене. Я не буду з тобою танцювати.
- Ми ще не закінчили розмову. Я обов'язково підійду, нехай пізніше, але підійду. Дай мені шанс – не відмовляй.

Алла спитала:

- Що, виправдовувався?
- Ні, освідчувався в коханні.
- Гм! Ну й нахаба! Поганому виду нема й стиду.

Наступним було танго. Підійшов Олег. Він був схвилюваний через те, що Олесь знову заступив йому шлях до дівчини, що він втрачає Тамару, яка відчайдушно йому подобається. Той короткий проміжок часу, який він з нею провів, не промайнув дарма, а сповнив його життя новизною, свіжістю відчуттів, наповнив особливим сенсом. З нею він мріяв під зорями, мандрував небесними шляхами в далекі зоряні світи й це тішило його ще майже дитячу уяву.

- Тамаро, дозволь сьогодні провести тебе додому?
- Олеже, не ображайся, але сьогодні додому я піду з дівчатами. Ми так домовилися.
- Тож, на милування нема силування?
- Не в тому річ. Я маю побути насамоті. Усе для себе вирішити.
- Вибач. Я все розумію. Але пам'ятай – ти найдорожче, що я маю, ти потрібна мені, втім, як вирішиш, так і буде.

Він притис дівчину до себе, і його огорнула туга, враз здалося, що все, що зараз відбувається, відбувається востаннє.

Коли танець скінчився, Олег, стоячи поруч,

сказав:

- Дякую тобі, що ти була зі мною, за все, що ти мені подарувала. Я не держу на тебе образи, бо ти ніколи нічого мені не обіцяла. Я сам випрошував у тебе кожен мить побачення. Я піду, але хочу, щоб ти знала – ти особлива дівчина, і той час, що я був з тобою, найщасливіший час у моєму житті. Допобачення, Тамаро.

- Допобачення, Олеже. Я ціную твоє ставлення до мене, воно мені не байдуже. Я до тебе з щирою душею, як до друга, і тоді, і зараз, і завжди.

Тамара ще один танець станцювала з Олесем. Його зацікавив її кавалер. Він спробував розпитати про нього, але відповіді не послідувало.

- Томі, дозволь провести тебе додому, як колись того вечора, коли ми познайомились. Бла така ж місячна, тиха, ясна ніч. Я маю тобі багато чого сказати.

- Ні, Олесю, додому я піду з дівчатами. Я не дозволю виставляти себе на посміх.

- Я знаю, що я тебе скривдив, що нема мені прощення. Та ж ми кохаємо одне одного й, можливо, втрачаємо єдиний шанс на спільне щастя. Хіба я не маю права на помилку? Хіба я втратив право на те, щоб ти мене вислухала? Я чекатиму тебе біля твого будинку.

- Я вислухаю тебе, але не сьогодні.

- Де і коли?

- Завтра, о другій, біля будинку залізничного вокзалу.

- Добре. Я буду чекати. Добраніч.

- Добраніч.

Додому вона поверталася з надією. «Томочко,

розумнице, я рада за тебе. Нехай Олесь подумас, помучиться, побігає за тобою. Йому не завадить».

Тамара вклалася в ліжку, її одразу обсіли думи: «Усі радять, вчать, як жити, але їм байдуже, що я відчуваю. Над усе мені б хотілося вчинити щось божевільне – забути геть усе й хоча б на хвилинку залишитися з Олесем, відчутти його всього, цілувати й божеволіти, переповнюватися щастям, нехай навіть примарним. Чому я повинна перед усіма звітувати за свої вчинки? Але я не маю забувати про думку людей, з якими живу, працюю, спілкуюся. Я маю пам'ятати про світ, у якому я знаходжуся. Вони оцінюють по заслугі, неначеб-то ставлять тавро гідності. Я маю поступатися, рахуватися з думкою більшості, щоб не бути «білою вороною», маю набувати досвід життя. Але без страждання, втрат, без помилок, без наполегливості його не здобудеш. Для цього мусиш прожити великий відрізок життя, перш ніж навчишся відрізнити чисте родюче зерно від плевелів».

Думки, думки... Вони не дають спокою. Вони такі суперечливі: то пристрасні, то заперечливі, то виправдовувальні, а то звинувачувальні. Але настав час щось вирішувати.

XV

На побачення Тамара прийшла вчасно. Олесь уже на неї чекав. Він нервувався: «Чи прийде, чи не прийде Томі, чи повірить, чи пробачить?»

Вона прийшла рішуча й зосереджена.
- Томі, дякую, що прийшла.

- Я обіцянок не порушую. Що ти мав мені сказати? Хоча до чого пусті балачки, і так усе зрозуміло. Погрався зі мною, як з іграшкою, та й покинув. А як же бути з твоїми освідченнями у «ввічному коханні»? що важать вони після того, як ти раптово несподівано назавжди пішов від мене, коли ще губи горіли від цілунків, коли ще серце несамовито палахкотіло від жаги обіймів. Це було, як грім з ясного неба. Чому ти втік, немов полохливий заєць, не схотів нічого мені пояснити? Зник із життя і все.

- Мені важко говорити, мені соромно навіть згадувати, якого болю я тобі завдав. Чи ти повіриш, чи вибачиш – не знаю. Усе так раптово сталося, неначе уві сні, закружляло, неначе у вихорі. Нелля заманила мене до своїх тенет. Вона виявилася примітивно, розбещеною дівчиною й тому швидко набридла. Усе стало немилим, потягло додому, до тебе. Повір мені.

- Не виправдовуйся, нічого не кажи за ваші стосунки з Неллею. Вона мала рацію – ми з тобою не підходимо до пари: ми маємо різні погляди на честь, на вірність, на кохання.

- Томі, вислухай мене. Я познайомився з тобою, коли зустрічався з Ларисою. Ти вразила мене своєю нестандартною поведінкою – незалежна, іноді непоступлива, гостра на язик, насичена різноманітністю почуттів і сміливістю думки, коли мова заходила про літературу, мистецтво, в чому неабияк обізнана, що відрізняло тебе від інших. Мені важко конкурувати з тобою з багатьох питань. Я іноді досадував на самого себе, на тебе, я розумів, що ти надзвичайна, і я мушу або сприймати такою, як ти є, або розлучитися, якщо не зрозумію тебе. Я над усе

бажав одружитися з тобою, та мати не хотіла про це й слухати. Можливо, це якось і вплинуло на те, що сталося. З Неллею було простіше, вільніше, я почувався упевненим у собі, але, як виявилось, це мені аж ні до чого. Я майже постійно Неллю називав твоїм ім'ям. Вона зрозуміла, що дуже помилилася, коли сприйняла моє скороминуще захоплення нею за кохання й поїхала додому без жалю й розчарування, бо теж не кохала мене. Так, порозважалися трохи, та й годі.

- І задля розваг ти безжально раз і назавжди зруйнував те, що було між нами? Все розпалося, як палац, збудований з піску.

Тамара підняла долоні, розвела пальці й безрадісно дивилась на них, застигши на мить, немов спостерігала, як крізь пальці шурхотить, висипається пісок.

- Що б ти не казала, а я бажаю одного, щоб ти була зі мною, я хочу все повернути.

- Як можна повернути те, чого не залишилося? — Вона вказала на порожні долоні.

- Чому не залишилося? — спитав Олесь, зазираючи їй в сумні очі. — Не драматизуй, Галчєня, повір мені — ми обов'язково будемо щасливі вкупі.

- Про яке щастя ти говориш? У тебе немає душі. Може, саме це і Нелля зрозуміла. Згадай Новий рік. Ти залишив мене саму сумувати цього незвичайно прекрасного свята. Я так і не збагнула, що трапилось, чи то був непередбачений випадок, чи жорстока дійсність твоєї суті. От недарма кажуть, як зустрінеш Новий рік, таким буде й наступний. Усе повторилося першого травня. Я знову сумую,

покинута після палкого побачення, після чудових планів на святковий день. А, може, це – закономірність і так буде завжди? Я поруч з тобою почуватимуся самотньо. Тоді краще вже без тебе, бо нема гірше самотності, ніж самотність удвох. Я маю багато друзів, і прихильники є. З ними надійніше.

Тамара говорила, а її сірі очі потемнішали і нагадували море у негоду. Сум, обурення, осуд пронизували їх.

Олесь зрозумів, що втрачає її назавжди. Він не чекав від неї такого опору. Він голосом стривоженим, панічним, намагався її переконати:

- Томі, не поспішай казати «прощай». Зачекай, і я доведу, що мої почуття до тебе щирі! Вибач мені, прости за всі прикрощі, яких я тобі завдав. Ти моє справжнє кохання, моя єдина смородинко.

- Ганьбу ти прикрощами наживаєш? Олесю, Олесю, якби у вас з Неллею все вдало склалося, ти забув би за те, що я існую. Облиш брехати, лицемірити. Я цього не можу знести. Ти покинув мене після того, як усі бачили, які ми були щасливі. Що про мене думають? Що ти скористався мною й покинув?

- А, може, навпаки? Коли побачать, що ми знову разом, то повірять у наше кохання.

- По-твоєму все дуже просто виходить. Якби ти хоча б не поїхав з нею, як чоловік з дружиною. Я ж залишилась, мов покидьок якийсь.

- Я візьму всю ганьбу на себе, я заслуговую на те, але благаю – залишся зі мною.

Олесь ледве не плавав. Обличчя йому осунулося, зробилося безпорадне й непривабливе. На нього неприємно було дивитися.

- Не можу щось пообіцяти, - сказала Тамара. – У мене до тебе переважає неприязнь, навіть відраза. Ти ввесь зацілований, закоханий іншою. Не дивно, що я не бажаю ласувати об'їдками з чужого столу.

Вона кидала безжально ці образливі слова йому в обличчя й через це їй було гірко й болісно.

- Допобачення. – Вона крутнулася на підборах й пішла.

- Томі, я буду чекати. Я тобі зателефоную, - гукнув Олесь їй вслід.

Вона пішла, не обертаючись. «Баста! Але ж я його нестямно кохаю...» Тамара не плакала. Очі були сухі, тільки палали гарячковим блиском.

Невдовзі після останнього побачення Олесь зателефонував Тамарі на роботу. Євгенія Петрівна зняла слухавку й передала Тамарі:

- Візьми, тебе.

Тамара одразу здогадалася.

- Слухаю.

- Томі, я маю тебе побачити, - телефонував Олесь. – Сьогодні в кіно о дев'ятій вечора. Згода?

- Так, - вимовила тамара тільки одне слово й повісила слухавку.

- Що, вже помирилися? – трохи насмішквато спитала Євгенія Петрівна. – Швидко ти змирилася й пробачила.

- Ще не змирилася й ще не пробачила.

- Ото вірно. Він же брехун. Скільки я його знаю, він вперше за тобою бігав майже рік, а то – два-три місяці походить з дівчиною, та й покине. Ми вважали, що ви одружитесь, а він не втерпів і зірвався. Ненадійний хлопець.

- Я про одруження й не думала, та й моя мама не дасть на те своєї згоди. Хіба він перший, з ким я дружбу водила?

- Але ж між вами не просто дружба.

- А хто може відати, що проміж нас? Одне скажу, що нас нічого не зв'язує, ми незалежні, нічого нас не втримує. Він вільний козак і я вільна птаха. От і все.

Євгенія Петрівна замовкла, і кожна заглибилася в свої справи.

Увечері тамара й Олесь зустрілися. До глядацької зали увійшли, коли фільм уже розпочався. Вони сиділи поруч і було чути, як калатають їхні серця, як тоді, за часів їх першого побачення, неначе не було розлучення. Вони знову поруч, разом, а все негативне, зле, всі негаразди відсунулися – не було зради, страждання. Олесь взяв руку дівчини в свою, близьенько до неї притулився і вдихав знайомий запах свіжості, духмяних трав і ще чогось особливо близького й бажаного. Тамара сиділа покірна, припинила, щоб не порушувати хвилин безмірного зачарування і блаженства.

Коли після кіно вони підійшли до Тамариного будинку, Олесь попросив:

- Томі, не йди. Я тобі ще не сказав того, що маю сказати.

- Надходить дощ, бути грозі. Іди, бо потрапиш під зливу.

- Може, впустиш до кімнати? Надя, мабуть, вже спить спокійно.

- Надя поїхала на семінар до Бреста.

- То чого ж ти поспішаєш і мене гониш? Сьогодні нікому буде тебе засуджувати або повчати.

- Не говори так. Я Надю люблю й поважаю, і вдячна їй за навчання й корисні поради. Я маю її за старшу сестру.

- Я багато в чому згодний з тобою, але іноді треба дослухатися своїх почуттів, а не вчиняти з огляду на інших, щоб потім не пожалкувати гірко.

Олесь нервувався, навіть злостився на це уперте, гордовите дівча, яке не бажало зрозуміти його добрих намірів щодо неї, не бажало вибачити йому за його помилки. Він умовляв її так, як не умовляв би жодної дівчини. До Неллі він теж поставився байдуже. «Якби я не кохав тебе, моя циганочко, я б не принижувався, не вислуховував би твої зневажливі, образливі слова, - думав він. — Спробую востаннє переконати залишитися зі мною назавжди. Якщо нічого з цього не вийде, я з нею розлучуся».

Олесь рвучко пригорнув Тамару до себе й несамовито цілував. Вона деякий час залишалася байдужою, потім повністю віддалася на відчай своїм почуттям. «Це та сама Томі, крихітка, циганочка, яка мене кохає». Він бачив, він бачив, як тріпотять вії на її прикритих очах, а коли вона їх відкривала, в очах горів дивний блиск.

- Годі, - сказала тихо й невпевнено. - Я вже піду.

Вона намагалася відсторонитися, але Олесь не відпустив.

- Томі, відчини вікно, я влізу до кімнати.

- Навіщо? Йди, Олесю, додому. Бачиш, як блискавка розтинає небо? Бути грозі. — Вона струхнула плечима.

- Що з тобою? - спитав Олесь.

- Я боюся грози.
- Тоді я залишуся з тобою.
- Ні-ні. Ти впіймав мене на слові.
- Але ж ми не дійшли згоди. Відчини вікно.

Тамара обережно відімкнула сінешні двері, увійшла до кухні, а потім — до своєї кімнати, відчинила вікно. За мить Олесь опинився в кімнаті.

Та розмова всеодно не відбувалася — не до розмови було. Вони знудьгувалися одне за одним. Тамара вже не стримувала себе, бо стримуватись було неможливо. Олесь взяв її на руки, підняв над собою, а потім поклав на ліжко, як малу дитину. «Яка вона тендітна, легка й ніжна, неначе зіткана з хмаринки».

- Томі, ти тільки моя, я кохаю тебе, повір мені. Що я маю вчинити, щоб ти востаннє повірила мені?

Ці слова були зараз зайві. Тамара перебирала його хвилясте волосся гарчою рукою й мовчала, немовби стверджуючи, що він прощений.

Олесь роздягнув її, і дівчина залишилася в сорочечці, притихла, важко й тривожно дихаючи. Олесь притискався до її розпашілого тіла, пестив, цілував, як колись, тремтячи й бажаючи до болю в усьому тілі. Він шепотів ніжні слова, задихався й ладен був розчинитися в несамовитому шалі. Олесь забув про все на світі й бажав тільки одного — скорити її, заволодіти нею. «Вона буде тільки моєю, вона не покине мене. Я буду кохати, бо кохати її велика насолода».

Тамара неначе летіла до безодні. На мить їй здалося, що вона ладна прийняти його, що несила опиратися, та в мозку враз сяйнула думка: «Минуло

зовсім обмаль часу, коли ось так він пестив Неллю, шепотів проникливі слова... А тепер каже, що не кохав її. Не вір йому». Тамара враз опам'яталася й почала вивільнятися з обіймів:

- Олесю, облиш. Я не можу себе примусити забути все. – Вона сіла, обхопивши коліна руками.

- Томі, ти знущаєшся з мене.

- Ні, я не знушаюся. Я просто не вірю тобі.

- Ну, що ж, тоді нам нема про що говорити. Мої наміри щодо тебе серйозні. Я мав запропонувати тобі одружитися. Моя мама нічого проти не має. Але ти відштовхнула мене й цим усе зіпсувала., ти що, не розумієш, що так далі не може продовжуватися? Або ми довіряємо й залишаємося вдвох назавжди, або не довіряємо і розлучаємося.

- Це ти, Олесю, не розумієш мене. Я вважаю, що тільки в шлюбі можна належати один одному. Ти вже йдеш? – з жалем спитала вона.

Він мовчки одягнувся й підійшов до вікна, досадуючи на себе, на Тамару, на все, що сталося.

- Ти ніколи мене не кохала, якщо не змогла простити. Ти тільки казала, але не відчувала того, що казала. Ти схожа на свій ідеал – Віру, з роману «Обрив», Гончарова.

- Я щиро тебе кохала й не раз прощала. Хіба ти забув? Не поспішай з висновками, дай мені час, Олесю. Чи ти вже більше не повернешся?

- Може й повернуся, коли ти подорослішаєш. До побачення! – Олесь зник за вікном.

«Томі, крихітко Томі! Навіщо ти відштовхнула мене, чому не схотіла втримати? Чому ти не розумієш, що життя відбувається не в книгах, не в

романах. Воно вимагає своє, те, заради чого ти живеш і любиш, і книжки тут ні до чого...» - скрушно думав Олесь, і душу йому заповонила важка туга.

Надворі лив дощ, гримів грім, блискавка раз-по-раз прорізала темне, насуплене небо сліпучими спалахами, вітер шумів і шарпав дерева.

Тамара сиділа й гірко плакала, потім зірвалася з місця, кинулася на вулицю роздягнена й боса, й побігла в темряву, у негоду. «Олесю, не кидай мене, не руйнуй нашого кохання. Повернися до мене... Я кохаю тебе...»

Вона бігла, плюскала босими ногами по холодних калюжах. Голову, худенькі плечі хльоскав дощ, вітер розвівав довге чорне волосся. Блиска висвітлювала, вихоплюючи з темряви тендітну білу постать, що неслася посеред вулиці.

«Олесю-ю-ю!» - відчайдушно гукала вона крізь навалу дощу, та Олесь не озивався. «Він, мабуть, не чує». Вона ще довго бігла й кликала його. Сльози змішувалися з дощем, який одразу змивав їх. Тамара схаменулася тільки тоді, коли вибігла на центральну вулицю. Олесь ніде не було. Він мовби розтанув у чорному морозі. «Що я роблю? Навіщо ганьблю й принижую себе? Якби він справді кохав мене, то повернувся б!»

Вона повернулася й пішла назад все так же, не звертаючи уваги на каміння, на вибоїни, які траплялися їй на шляху. «Все скінчилося, поверненню ніколи не бувати. Так, я знаю, що маю вчинити.» Миттєво їй спало на думку вирішення всіх проблем. «Завтра, вірніше, вже сьогодні маю діяти».

Тамара увійшла до кімнати, де ще носився аромат, який Олесь залишив по собі, зітхнула і впала, ридаючи, на ліжку, мокра і брудна.

Дош змив останні сліди їхнього кохання й розлучив їх назавжди.

XVI

Після нічної грози прийшов ясний ранок. Тамара прийшла на роботу й одразу спитала у Євгенії Петрівни:

- Михайло Іванович у себе?

- Так, щойно прийшов.

Дівчина постукала у двері й, почувши «заходьте», увійшла до кабінету.

- У чому справа, Тамаро? Ви сьогодні якась бліда. Чи не занедужали, бува?

- Ні, все гаразд. Я до вас з проханням.

- Сідайте, будь ласка, розповідайте, з чим прийшли, - доброзичливо запросив Михайло Іванович, помітивши, що дівчина дуже схвильована.

- За два тижні минає одинадцять місяців, як я працюю. Я прошу звільнити мене з посади, хочу повернутися додому.

- Чому ви так вирішили? Я знаю, робота важка, відповідальна. На вас звалилася непосильна ноша. Але ви, Тамаро, витримали й почали потроху набувати досвіду. Наступний рік буде для вас значно легший. Я знаю, вам дісталось всього: і негода, і зимові морози, і весняні повені та й Євгенія петрівна – не мед. Кажіть, може, вас хтось скривдив?

- Ніхто мене не скривдив. Користі від мене тут небагато. Але, головне, моя матуся дуже хворіє, через хворобу мусить вийти на пенсію на рік раніше. Вона постійно кличе мене, бо живе сама і їй стає все важче й важче й матеріально, й фізично. А я влаштуюся, працюватиму, допомагатиму їй у всьому. Вдвох значно легше.

- Гм! Причина дуже поважна. Може, ви й правильно вирішили. Ідіть ще подумайте, як вирішите остаточно, заходьте.

- Я все для себе вирішила. Одроблю два тижні, поки ви підшукаєте когось на моє місце, а тоді за вашою згодою з першого липня одразу поїду.

- Добре, Тамаро. Коли ви так наполягаєте, це означає, що ви остаточно вирішили. Затримувати вас немає сенсу. Можете подавати заяву. Скажіть Євгенії Петрівні, щоб зараз зайшла до мене.

Він по-батьківськи тепло подивився на дівчину, ще зовсім дитину. «Їй би ще з ляльками гратися під родинним крилом, а вона змушена вже дбати сама за себе. Нехай їде додому, щоб там на неї не чекало, та все-таки з рідною матір'ю легше», - подумав, співчутливо зітхаючи, Михайло Іванович.

Після розмови з Михайлом Івановичем Тамара трохи заспокоїлася. Олеся вона більше не бачила, бо ніде не з'являлася, окрім як на роботі. Потихеньку збиралася додому – відіслала теплий одяг, взуття, випрала білизну.

Тамара не розголошувала, що від'їздить із міста назавжди. «Так буде краще. Нехай Олеся нічого про це не знає», - вирішила вона. Тільки Надійка щиро побивалася. Вона зріднилася з

Тамаро., бо багато в чому вони були схожі, хоча характерами суто різнилися, та це не перешкоджало їхнім стосункам, не ускладнювало сумісного проживання. Вони збагачували одна одну, коли мова заходила про літературу, про мистецтво. Наді було втішно й весело в товаристві Тамари, хоча вони не часто були разом. Тамара вставала вранці в доброму гуморі, співала, підвищувала настрій і у Наді на серці теплішало, спокійнішало, зникали тривоги й повсякденні турботи.

Якось надвечір Тамара бавилася з маленькою Галинкою, донечкою Ксенії Михайлівна, яка народилася у травні: Ксенія Михайлівна саме поралася на городі, коли до кухні увійшла дуже гарна чорнява молода жінка і звернулася до Тамари:

- Дівчино, давай я тобі поворожу.

Тамара засміялася:

- Я не вірю у ворожіння.

- Я не циганка, а молдаванка, добре знаюся на ворожінні й ось що тобі скажу: на тебе чекає дальня дорога. На душі маєш смуток через хлопця. Поклади мені що-небудь у руку, я тобі за долю твою розповім.

Тамара зацікавилася й дала трохи грошей.

- Не журися, не шкоду за ним, - продовжувала ворожійка, - він не судився тобі, тобі ніколи з ним разом не бути, зрозуміла? Дай мені руку, люба, я скажу, що на тебе чекає.

Вона взяла простягнуту руку в свою й, пильно придивляючись, почала:

- Ось що я тобі скажу, дівчино, твоя далеко, шлях до неї довгий, як у відстані, так і в часі. На шляху у твого майбутнього чоловіка стоїть три перешкоди,

розумієш? Три перешкоди означає, що до тебе свататимуться три чоловіки, три хлопці, - вона показала три пальці. – Справа доходить до заручин, та ти їм даси відкоша. Твій наречений - четвертий.

- І що ж я за красуня така, що відмовлю трьом, а піду за четвертого? – розвеселилася Тамара.

- Хочеш вір, хочеш не вір, а я сказала тобі правду, ти колись мене згадаєш. І ще – твій чоловік не руками робитиме, а головою, розумієш? Не роботяга він, а інтелігент. Ти за ним будеш щаслива.

Тамара дала їй ще трохи грошей і молдаванка, приємно усміхаючись, помахала рукою, дивлячись у вікно, й пішла з двору. Дівчина була приголомшена й схвильована своїм майбутнім, бо була впевнена, що Лесь її перше і єдине кохання. Вона їде від нього назавжди, бо не мала іншого виходу. Залишатися тут і страждати, принижуватись, вибачати щоразу, щоб тільки не розлучатися... Вона вважала, що мусить покласти цьому край. До того ж, щось перегоріло їй в душі, залишилися тільки окремі спалахи колись великого вогнища, який, згасаючи, ще підкидає вгору знесилені, слабенькі іскорки. Вони на коротку мить злітають і падають, перетворюючись на холодний попіл.

30 червня 1958 року Тамара попрощалася з усіма колегами. Прощання було теплим, а сльози щирими. Її поважали за те, що вона була контактна й доброзичлива – ні грубого слова, ні зневаги ніхто він неї не чув. Ця юна україночка не жалілася, не скаржилася, зносила терпляче життєві негаразди, а коли їй, не завжди й справедливо, перепало від

Євгенії Петрівни, тихо плакала. Колеги просили не забувати їх, надсилати листи, і вона їм обіцяла.

Своїх близьких подруг, Льолю і Аллу, вона попередила про день від'їзду, але застерегла їх, щоб вони нічого не казали Олесеві. Краще буде, як він не знатиме.

На станцію її проводжали Надя, Льоля, Алла і Галина. Вони несли її тоненьку, легеньку валізу, з якою вона майже рік, нікому не відома, чужа увійшла до надвечірнього міста. Нічого нового вона не везла додому, крім того, що придбала червоний светрик, відріз матерії з крепдешину, зеленого кольору в білий горох, рожевого крепдешину на блузку, а ще трудову книжку, яку вперше одержала, з зазначеним стажем роботи – одинадцять місяців. Оце й усі її матеріальні надбання за перший рік самотійного життя.

Льоля наказувала:

- Томочко, пиши, не забувай.

Надя дивилася на Тамару великими добрими очима, повними сліз, ледве стримуючи себе, щоб не заплакати.

Залишилися лічені хвилини, й Тамара назавжди покине місто, яке стало для неї дорогим, людей, які стали для неї близькими. Вона добре усвідомлювала, що ніколи в житті більше їх не побачить і, хоча вдавала з себе веселу, безтурботну дівчину, ридання душили й стискали їй горло. Вона усвідомлювала, що Олесь не з'явився на вокзалі через те, що й гадки не мав про її від'їзд, але сподівалась, що він дивом останньої миті прийде, озиралася навкруги, надіючись, що ось-ось побачить його знайому фігуру, миле, кохане усміхнене

обличчя. Та марні надії і сподівання. Чудеса на світі трапляються, але не тут і не цієї миті.

Підійшов, пихкаючи, потяг. Дівчата разом заметушилися, як зграйка галасливих горобців, прощалися, цілувалися, плакали, щось наказували, щось бажали. Тамара увійшла до вагону, зупинилася біля вікна й дивилася, не відриваючи погляду від близьких і дорогих її серцю подруг.

Потяг тихенько зрушив з місця. Дівчата бігли поруч з вікном, махаючи руками, вигукуючи останні прощальні слова, потім бігли за вагоном, поки не зникли з очей. Потяг набирав швидкість. Тамара безпорадно присіла на лавку. «Олесю, навіщо ти так вчинив зі мною? Ти дивився мені у очі, ти божевільно їх цілував і здавалося, що твоє кохання вічне й щире... А тепер я залишилася сама. Ні побачень, ні кохання, ні коханого... Сама пустка... Що я накоїла?» Вона подумки кричала, квилала, мов поранене чаєня, почуття безнадії охопило її цілком. «Я сама загасила вогонь наших сердець, не знайшовши хоч крихти виправдання, я занапастила своє перше кохання».

Гарячі сльози хлинули їй з очей і поилися, немов ручаї, по щоках. Тамара схилила голову, поклавши обличчя на руки, що лежали безпорадно на столі, і ридала довго, гірко й невтішно. А потяг швидко йшов на схід, віз її до рідного українського Полісся, наближаючи її до рідного дому, де чекало на неї нове життя.

Сподіваємось на те, що ця дівчина, сповнена найкращих почуттів, наділена чистою й піднесеною душею, добрим, проникливим серцем, знайде своє

справжнє щастя, а, може, воно знайде її, бо вона на нього заслуговує.

Минулий рік приніс їй стільки випробувань, скільки випадає на довгій життєвій ниві. Він втілює в собі, вміщує стільки різного, що своєю значимістю його можна порівняти з цілим життям. Вона стала мудрішою, розсудливішою. Їй випало щастя звідати людську доброту, щиру, вірну дружбу. Вона зустріла своє перше кохання, палке й жагуче, зазнала через нього щастя й радість, відчула в собі такі почуття, які можуть зрости тільки на благодатному ґрунті, яким виявилася її ніжна, жива натура. Її не минула гіркота зради, людської жорстокості, але Тамара знайшла в собі сили й зуміла зберегти найдорожчі людські цінності: гідність, порядність, дівочу честь, глибоку віру в порядні стосунки між людьми, які возвеличують людину на протязі всього життя.

Безумовно, що силу й насагу вона черпала від родинного тепла, від материнської любові, із скарбниці багатого надбання свого народу: з історії, з пісень, творів класики й сучасності, з вічно прекрасної музики і всього того величного, невмирущого, що насичувало й насичує людський розум. Недарма її улюбленим афоризмом, що надавав особливого значення життєвим ситуаціям і її особистим поглядам на них, на своє місце під сонцем, були останні слова Овода з одноіменного твору Л. Е.Войнич: «Щасливим я метеликом літаю. Чи я живу, чи я вмираю».

м.Суми
жовтень 2001